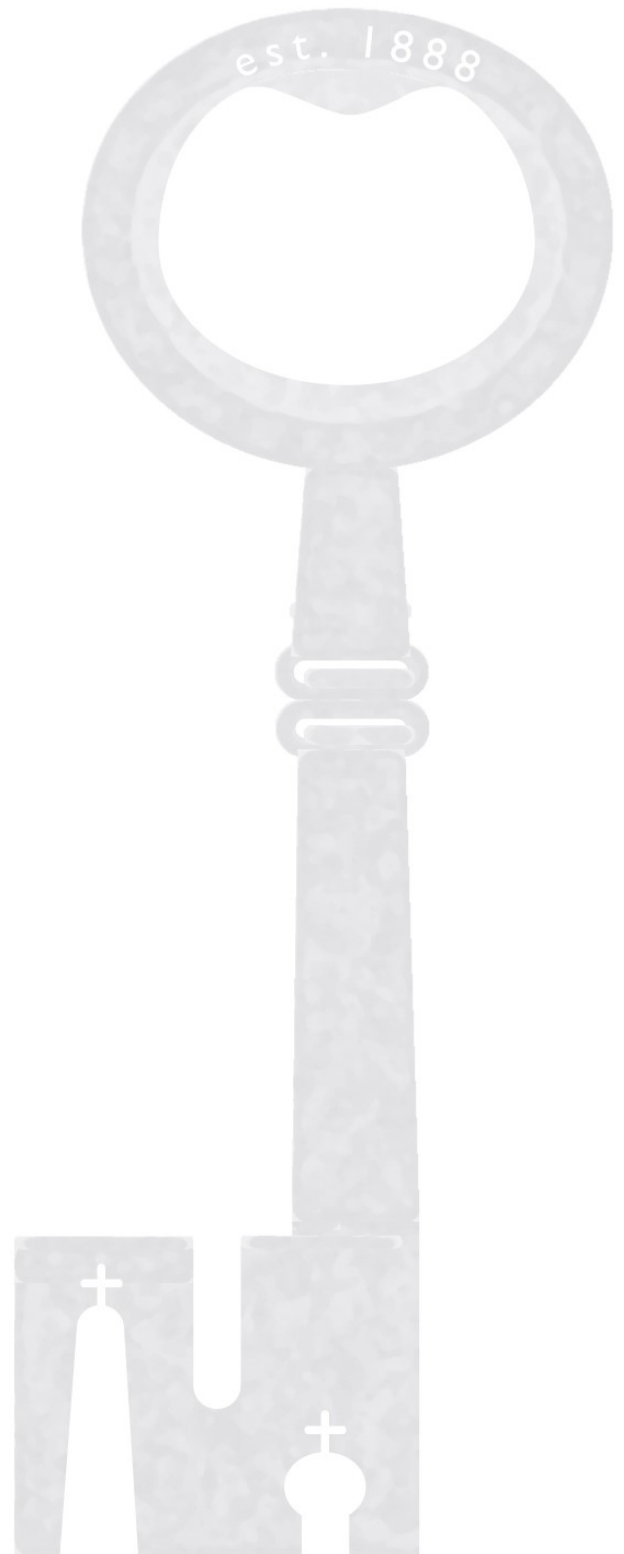

vartija

ihminen – usko – kulttuuri

2 | 2025

Sisältö

Pääkirjoitus.....	164
Usko, toivo ja rakkaus – hyveitä vai arvoja?.....	167
Antti Kylliäinen	
Uskon hyve.....	175
Petri Järveläinen	
Kirkkokansa vihreämpää ruohoa etsimässä.....	179
Päivi Vähäkangas	
Mikä on Leo XIII:n kiertokirje <i>Rerum Novarum</i> ?.....	187
Aulis Kallio	
Paavi Franciscus: katolilaisuuden modernisointi ja liberalismiin suunta.....	194
Lauri Snellman	
Paaveja ja konklaaveja: Ajatelmia Leo XIV:n valinnan jälkeen.....	200
Juha Ahosniemi	
Erikoisia konklaaveja kirjallisuudessa.....	208
Mikko Ketola	
Mielipideyhteisö, kirkko vai kultti?.....	213
Matti Heiliö	
Kielletyt puheet – Miten Suomen juutalaisia on yritetty vaientaa.....	217
André Swanström	
Yksi hurraa-huuto Donald Trumpille? Mitä Reinhold Niebuhr ajattelisi Yhdysvaltojen ulkopolitiikan eettisyydestä?.....	232
Markus Kantola	
O magnum mysterium.....	236
Risto Miettinen	

Jumalan synty – ajankohtainen kysymys.....	239
Kari Latvus	
Yksinäisen piispan muistelmat.....	244
Petri Järveläinen	
Navigare necesse est. Hiiohoi!.....	250
Petri Järveläinen	
Mitä on lohtu?.....	252
Olli Piirtola	
Augustinus ja Hippokrates.....	256
Jarmo Tarkki	
Isää etsivän pianistin teologia.....	261
Petri Järveläinen	
Narsistin labyrintti.....	267
Matti Myllykoski	
Religion och brutal död i Österbotten.....	278
Sofia Sjö	

Mitä voi odottaa uudelta paavilta?

Paavi **Leo XIV** eli yhdysvaltalainen **Robert Francis Prevost** on nyt ollut paavina runsaan kuukauden. Kuten kaikki paavit **Johannes Paavali II**:sta lähtien, hän on tuonut mukanaan joitakin ensimmäisyyksiä paavin istuimelle. Hän on ensimmäinen yhdysvaltalainen ja ensimmäinen augustinolainen paavi. Samoin hän on ensimmäinen paavi, jonka sukujuuret näyttävät johtavan Afrikkaan asti. Hieman kevyemmässä sävyssä voi todeta, että hänen kaukaisiin serkkuihinsa lukeutuvat ilmeisesti sellaiset tunnetut henkilöt kuten pop-tähdet **Madonna** ja **Justin Bieber**.

Paavius ei vielääkään palannut italialaisten käsiin, vaikka eräitä heistä pidettiin kärkiehdokkaina, varsinkin Italiassa. Prevost on neljäs ei-italialainen peräjälkeen Pietarin istuimella. Johannes Paavali II oli puolalainen ja ensimmäinen kommunistisesta maasta valittu paavi, Benedictus XVI saksalainen ja Franciscus argentiinalainen. Tälläkin kerralla – kuten joka kerta 2000-luvun konklaavien yhteydessä – mietittiin vakavasti, olisiko jo aasialaisen tai afrikkalaisen paavin aika, mutta kardinaalit kallistuivat jo toisen kerran peräkkäin Atlantin toiselle puolelle.

Prevostin valinta mursi jo pitkään vallalla olleen ”vakiintuneen viisauden”, ettei paavi voi tulla Yhdysvalloista. Sitä on pidetty mahdottomana lähinnä sen takia, että supervallasta tuleva paavi voisi merkitä kyseisen vallan liian suurta vaikutusta kirkon asioihin. Tässä yhteydessä voi todeta, että kun Yhdysvaltain presidentiksi valittiin 1960 katolinen **John F. Kennedy**, erityisesti protestanttisissa piireissä pelättiin tosissaan, että hänestä tulisi Vatikaanin sätkynukke.

Ensivaikutelma Prevostista on, että hänestä ei tule Yhdysvaltain sätkynukke. Italialaiset vatikanistit ovat kuvailleet häntä vähiten amerikkalaiseksi kaikista amerikkalaista kardinaaleista. Prevostilla onkin vuosikausien työkokemus Perusta, ja hänellä on myös maan kansalaisuus. Kun eräs journalisti kysyi häneltä valinnan jälkeen, onko hänellä jotakin viestiä amerikkalaisille, hän vastasi ”monta”. Se ei välttämättä merkitse **Donald Trumpin** tai katolisen varapresidentti **J. D. Vancen** silittämistä myötäkarvaan. Paavi on jo ottanut kriittisen kannan Iranin ja Israelin väliseen sotaan, johon Yhdysvallatkin juuri sotkeentui.

Prevost oli tietävästi paavi Franciscukselle mieluisa kandidaatti hänen työnsä jatkajaksi, mikä näkyi tavassa, jolla Franciscus nosti häntä nopeassa tahdissa kirkon johtopaikoille. Prevostin viime vuosien tehtävät Vatikaanissa olivat sellaisia, että hän tuli tutuksi laajan piispa- ja kardinaalijoukon parissa. Valinnan jälkeen tihkuneissa tiedoissa on kerrottu, että hän oli huomattavasti vahvempi ehdokas kuin yleisesti etukäteen tiedettiin. Valinta oli melko nopea, mikä myös kertoo siitä, että kardinaalit vakuuttuivat nopeasti hänen potentiaalistaan.

Prevost ei kuitenkaan ole Franciscuksen klooni, ja hänen tyyliinsä on selvästi erilainen. Hänestä syntyy pidättyvämpi vaikutelma, ja vaikka hänen hymynsä on sydämellinen, häneltä tuskin tullaan kuulemaan samanlaisia ex tempore -sutkauksia kuin Franciscukselta. Paljon saattaa kertoa se, mihin tyyliin hän keskustelelee toimittajien kanssa palatessaan paavillisella koneella ensimmäiseltä ulkomaanmatkaltaan.

Opillisissa kysymyksissä uusi paavi on konservatiivisempi kuin edeltäjänsä, vaikka Franciscuksenkin opillinen perintö on selvästi konservatiivinen. Tähänastisen viestintänsä perusteella voi päätellä, että Leo XIV ei ole suopea sateenkaariväelle eikä naisten pappeudelle. Leo XIII, jolta hän on ottanut nimensä, oli aktiivinen sosiaalisissa kysymyksissä. Samainen Leo oli kuitenkin armoton raamattukritiikin vastustaja, ja jää nähtäväksi, joutuuko amerikkalainen Leo samantyyppisten

kysymysten eteen kuin Leo XIII, joka tuomitsi ankarasti **Alfred Loisin** ja muiden modernistien ajatukset.

Leo XIV on varoittanut tekoälyn negatiivisista vaikutuksista erityisesti nuorten ”älylliseen ja neurologiseen kehitykseen”. Paavi pelkää, että tekoäly moninaisine nuorten arkea hallitsevine sovelluksineen ehkäisee heidän henkistä kasvuaan aikuisuuteen ja vastuulliseen elämään. Elämän suurten kysymysten kohtaaminen vaatii ihmiseltä huomattavasti enemmän kuin huimasti kehittyvän digitaalisen maailman mahdollisuudet kykenevät milloinkaan avaamaan.

Nykyisessä maailmantilanteessa paavilta odotetaan kannanottoja useampaan sotaan. Hänen sanansa painaa, mutta perinteiseen tapaan paavit eivät valitse puolta vaan korostavat ennen muuta rauhan saavuttamisen tärkeyttä. Olisi käänteentekevää, jos Leo XIV asettuisi esimerkiksi selvästi Ukrainan puolelle Venäjää vastaan, kuten hän teki piispana ollessaan. Lähi-idän osalta paavin on vieläkin vaikeampaa ryhtyä valitsemaan puolta, jota hän kannattaisi. Hänen vetoamuksensa rauhan puolesta tarkoittavat sitä, että molempien osapuolten tulisi luopua jostakin paremman tulevaisuuden hyväksi. Juuri nyt Israelin ja palestiinalaisten välinen konflikti on tilanteessa, jossa osapuolet ovat erityisen kaukana toisistaan.

Mikko Ketola

Matti Myllykoski

Usko, toivo ja rakkaus – hyveitä vai arvoja?

Antti Kylliäinen

Usko, toivo ja rakkaus ovat Suomen evankelis-luterilaisen kirkon arvot. Katolinen opetus pitää näitä kolmea keskeisinä kristillisinä hyveinä. Arvot ja hyveet ovat kaksi eri asiaa, joten molemmat eivät voi olla oikeassa. Mutta onko kumpikaan?

Alle kolmekymppinen kielitieteiden tohtori **Erik Ahlman** julkaisi vuonna 1920 kirjan nimeltä *Arvojen ja välineitten maailma*. Johdannossa Ahlman kertoo kirjan syntyneen ilman minkäänlaista ennalta laadittua suunnitelmaa tai edes varsinaista päätöstä kirjan kirjoittamisesta. Ainoana motiivina kirjoitustyöhön ryhtymiseen oli omien ajatusten selvittäminen. Kirjasta tuli suomalaisen arvofilosofian klassikko ja Ahlmanista itsestään aikanaan merkittävä kasvatustieteilijä ja Helsingin yliopiston käytännöllisen filosofian professori.

Arvojen ja välineitten maailmassa Ahlman selvittää arvojen olemusta ja merkitystä. Hänen mukaansa kaikki ihmisen harjoittama toiminta rakentuu kahdesta elementistä, arvoista ja välineistä. Arvot ovat inhimillisen toiminnan itsessään hyviä ja arvokkaita päämääriä. Välineitä taas ovat kaikki ne asiat ja oliot, jotka eivät ole arvoja: ihmisen valmistamat esineet ja aineet, yhteiskunnan infrastruktuuri, merkit kuten kirjaimet ja numerot sekä käsitteet, teorit, metodit ja järjestelmät.

Arvot ja välineet ovat Ahlmanin mukaan joka suhteessa toistensa vastakohtia. Arvot eivät ole olemassa mitään erityistä tarkoitusta varten, vaan kaikki on päinvastoin olemassa arvoja ja niiden toteutumista varten, kun taas välineissä olennaista on juuri niiden tarkoitus. Arvot ja vain ne ovat itsessään arvokkaita, välineet taas saavat

arvonsa ja merkityksensä sen mukaan, mihin niitä käytetään ja miten hyvin ne täyttävät tarkoituksensa.

Kaiken arvopuheen ja saman tien myös kaiken inhimillisen toiminnan tolkkullisuuden kannalta oli Ahlmanin mielestä ensiarvoisen tärkeää, että arvot ja välineet osataan selkeästi erottaa toisistaan. Niiden väliin oli syytä vetää tiukka ja jyrkkä raja, jota ei saanut päästää vuotamaan suuntaan eikä toiseen. Jos ihmiset luulevat arvoiksi asioita, jotka todellisuudessa ovat välineitä, ja suhtautuvat toisaalta arvoihin kuin ne olisivat välineitä, kaikki arvopuhe on silkkaa diibadaabaa, nonsensea ja hölynpölyä. Eikä inhimilliseltä toiminnalta voida odottaa erityisen onnistuneita tuloksia, elleivät päämäärät ja niiden saavuttamiseksi tarvittavat keinot ole kirkkaina toimijoiden mielessä.

Tehdessään selvän eron arvojen ja välineiden välillä Ahlman näyttää kuitenkin kuuluneen vähemmistöön aikalaistensa joukossa. Ahlmanin havaintojen mukaan arvojen ja välineiden sekoittuminen toisiinsa näytti olevan enemmän sääntö kuin poikkeus vasta itsenäistyneessä Suomessa. ”Yleinen kielenkäyttö nimittää sangen usein välineitä arvoiksi”, kuten hän kirjassaan toteaa.

Jos edesmennyt filosofi pääsisi hetkeksi kurkistamaan nykysuomalaista elämänmenoa, hän saisi huomata, että tässä nimenomaisessa suhteessa muutoin kiihtyvään tahtiin muuttuva maailmamme ei ole sadassa vuodessa muuttunut miksikään. Arvot ja välineet menevät meiltä edelleen iloisesti sekaisin. Vain yhtenä esimerkkinä tästä ovat yritysten ja organisaatioiden arvot. Tuoreen selvityksen mukaan Helsingin pörssissä noteerattujen yritysten niin sanotuista arvoista 6 % on todellisia arvoja ja loput 94 % lähinnä erilaisia välineitä. Kahdenkymmenen suurimman suomalaisen kaupungin tapauksessa vastaavat luvut ovat 11 ja 89 %.

Hyveet ja arvot

Hyveet ovat ne ominaisuudet, jotka tekevät ihmisistä hyviä sekä ylipäättään ihmisinä että missä tahansa tehtävässä tai roolissa, jossa satumme elämämme aikana toimimaan. Hyvällä rakentajalla on rakentajan hyveet, hyvällä suutarilla suutarin hyveet ja hyvällä huilunsoittajalla huilunsoittajan hyveet – ja meillä kaikilla toivon mukaan ne hyveet, jotka tekevät meistä hyviä kanssaihmiä toisillemme. Näin hyveet määritteli Aristoteles runsaat 2300 vuotta sitten, eikä asia ole ehtinyt muutamassa vuosituhanessa miksikään muuttua.

Hyveet ovat ennen kaikkea kasvatuksen työkalu. Kukaan ei synny tähän maailmaan valmiiksi hyveellisenä, mutta meissä kaikissa on tänne tullessamme valmiina hyveiden siemenet, ja jos saamme pienestä pitäen oikeanlaista kasvatusta, hyveet alkavat meissä kasvaa ja kukoistaa. ”Ei siis ole vähämerkityksistä, tuleeko pienestä pitäen kasvatetuksi sellaisiin tai tällaisiin tapoihin – ero on suuri ja voi sanoa, että siitä riippuu kaikki”, kuten Aristoteles *Nikomakhoksen etiikassa* asian muotoili.

Lapsena saatu kasvatusta ei kuitenkaan vielä riitä tekemään ihmisestä hyveidensä suhteen valmista. Vaikka kasvatusta olisi kuinka hyvää ja perusteellista, nuoren aikuistuesssa urakka on parhaimmillaankin vasta päässyt hyvään vauhtiin. Ihminen kehittyy hyveidensä suhteen koko ikänsä, jos vain haluaa nähdä vähän vaivaa hyveellisyytensä eteen, ja lopulta projekti jää kuitenkin aina kesken. Todellinen hyveellisyys edellyttäisi ihmiseltä täydellisyyttä monessakin suhteessa, eikä täydellisyys mahdu meidän mahdollisuuksiemme rajoihin.

Aristoteleen mukaan hyveiden tehtävänä on tehdä ihmisistä hyviä olioita omassa lajissaan eli yhteisöllisinä ja järkeään käyttävinä eläiminä ja avata tämän myötä ihmiselle mahdollisuus *eudaimoniaan* eli hyvän elämän elämiseen. Hyveillä on siis oma tarkoituksensa, mikä ahlmanilaisittain ajatellen merkitsee sitä, että hyveet eivät ole arvoja, inhimillisen toiminnan itsessään hyviä ja arvokkaita päämääriä, vaan

välineitä. Niitä ei tavoitella niiden itsensä vuoksi, vaan keinoina johonkin vielä suurempaan hyvään.

Viime kädessä kaikkien välineiksi luokiteltujen asioiden pitäisi tähdätä jonkin arvon toteutumiseen. Usein tämän tapahtuu erilaisten välineiden ketjujen välityksellä. Ketjut saattavat olla pitkiäkin, mutta ellei sen päästä lopulta löydy arvoa, kyse ei ole hyvästä toiminnasta.

Hyveet eroavat useimmista muista välineistä siinä, että niiden kohdalla yhteys arvoihin on harvinaisen suora ja selkeä. Niiden välitön tarkoitus on jonkin arvon toteutuminen, ei toimiminen osana pitkää välineiden ketjua. Jos haluamme oikeuden tapahtuvan, tarvitsemme klassiset tuomarin hyveet eli oikeudenmukaisuuden ja kohtuullisuuden. Jos haluamme kirkastaa totuutta, meidän on löydettävä itsestämme totuudellisuuden, rehellisyyden, avoimuuden ja kriittisyyden kaltaisia hyveitä. Jotta yhteisössä voisi syntyä luottamusta, tarvitaan luotettavuutta ja luottavaisuutta, oikeudenmukaisuutta ja hyväntahtoisuutta, keskusteleavuutta ja rehellisyyttä.

Usko, toivo ja rakkaus

Keskiajan pimein jakso päättyi 1100-luvulla, jolloin eurooppalaisessa kulttuurissa alkoivat puhaltaa uudet tuulet. Koitti jälkeempään 1100-luvun renessanssiksi nimetty ajanjakso, jonka kuluessa tiede, teknologia, taide ja arkkitehtuuri edistyivät suurin harppauksin. Uusien tuulien mukana myös antiikin kreikkalaisten filosofien teorit tekivät näyttävän paluun eurooppalaiseen ajatteluun.

Purematta Platonin, Aristoteleen ja kumppaneiden oppeja ei aikojen avartumisesta huolimatta nielty. Pakanafilosofien ajatukset saivat teologipiirit takajaloilleen. Muinaisten ateenalaisten ei tarvinnut tulla neuvomaan ja opettamaan Pariisiin oppineita, kun eivät kristinuskon totuuksista mitään tienneet. Vasta Tuomas

Akvinolainen onnistui 1200-luvun loppupuolella sovittamaan antiikin filosofien näkemykset kristillisiin oppeihin tavalla, jonka kirkkokin saattoi hyväksyä.

Tuomaan jäljiltä hyveet ovat edelleen tärkeä osa katolista opetusta. Hän keksi yhdistää platonilaiset kardinaalihyveet viisauden, rohkeuden, kohtuullisuuden ja oikeudenmukaisuuden paavalilaisiin uskoon, toivoon ja rakkauteen eli kolmeen niin kutsuttuun teologiseen hyveeseen ja sai näin aikaiseksi seitsemän kristillisen hyveen kokonaisuuden. Paitsi että hyvällä syyllä voi kysyä, millä perusteella usko, toivo ja rakkaus ovat muka hyveitä.

Jos Aristoteleelta kysytään, usko, toivo ja rakkaus eivät täytä hyveen tunnusmerkkejä alkuunkaan. Ne eivät ensinnäkään ole ihmisen ominaisuuksia. Uskovaisuutta, toiveikkuutta ja rakastavuutta voisi sellaisina pitää, mutta usko, toivo ja rakkaus ovat jotain muuta. Siksi toisekseen ne eivät tähtää tämänpuoleiseen *eudaimoniaan* vaan tuonpuoleiseen *beatitudoon*, iankaikkiseen autuuteen. Kolmanneksi usko, toivo ja rakkaus eivät kiinnity ihmiseen lapsena saadun kasvatuksen kautta eivätkä kehity harjoituksen myötä. Tuomaan mukaan niiden synty perustuu Jumalan vaikutukseen, ei ihmisen omiin pyrkimyksiin. Ja neljänneksi, usko, toivo ja rakkaus eivät ole välineitä yhtään minkään päämäärän eikä varsinkaan iankaikkisen autuuden saavuttamiseksi. Taivaaseen mennään yksin armosta tai ei ollenkaan.

Luterilaisena on mukava todeta, että katoliikit ovat siis tässä(kin) asiassa väärillä jäljillä. Entä sitten me itse? Miten luterilainen kirkko ymmärtää uskon, toivon ja rakkauden?

Suomen evankelis-luterilainen kirkko toteaa verkkosivuillaan (<https://evl.fi/tietoa-meista/perustietoa-kirkosta/kirkon-arvot/>) näin: ”Arvot kertovat, mitä asioita pidetään hyvinä ja tavoiteltavina. Kirkon yhteisiä arvoja ovat perinteiset kristilliset hyveet: usko, toivo ja rakkaus.”

Auts. Pieleen meni heti kättelyssä. Erik Ahlman -parka pyörii haudassaan. Hyveet eivät ole arvoja. Hyveet ovat välineitä, arvot ovat päämääriä, ja välineiden ja päämäärien sekoittamisesta toisiinsa ei voi seurata mitään hyvää.

Jospa kuitenkin unohdamme pienen kauneusvirheen ja tulkitsemme sen hyvää tarkoittavaksi ekumeeniseksi silmäniskuksi katolisen kirkon suuntaan? Ehkä evankelis-luterilainen kirkko osuu oikeaan nimetessään uskon, toivon ja rakkauden arvoikseen?

Ei osu. Arvot ovat inhimillisen toiminnan itsessään hyviä ja arvokkaita päämääriä. Jokainen kunnan luterilainen tietää, että inhimillinen toiminta on uskon, toivon ja rakkauden aikaansaamisessa täysin kädetön. Ihminen itse ei voi millään keinoin hankkiutua näistä aarteista osalliseksi. Jos ei Jumala armossaan lahjoita meille uskoa, toivoa ja rakkautta, jäämme niitä ilman. Muun väittäminen olisi Lutherinkin mielestä mitä iljettävintä harhaoppia, ja sellaisesta me sanoudumme selkeästi irti.

Kirkko ja arvot

Usko, toivo ja rakkaus eivät ole hyveitä, mutta ei niistä ole arvoiksikaan. Hyveet ja arvot ovat inhimillisen toiminnan elementtejä, kun taas usko, toivo ja rakkaus kuuluvat jumalallisen toiminnan piiriin. Mutta mitkä sitten voisivat olla luterilaisen kirkon arvot?

Ihminen on yhteisöllinen olio, ja siksi arvojen on itsessään hyvinä ja arvokkaina päämäärinä edustettava yhteistä hyvää. Tämä tarkoittaa sitä, että toisin kuin joissain muissa yhteyksissä arvojen maailmassa pieni ei ole kaunista. Mitä suuremman joukon yhteisistä arvoista on kyse, sitä suurempi painoarvo niillä on ja sitä paremmat mahdollisuudet niillä on toteutua.

Kaikkien kannalta olisi tietenkin parasta, jos koko ihmiskunta sitoutuisi yksiin yhteisiin arvoihin, jotka kuvaisivat ja toteuttaisivat kattavasti kaikkien ihmisten ja planeetan muiden eliöiden yhteistä hyvää. Niin kauan kuin tätä ei tapahdu, arvoista merkittävimmät ja painavimmat löytyvät sieltä, missä niiden voidaan sanoa edustavan kaikkien kansalaisten yhteistä hyvää, eli demokraattisista yhteiskunnista. Demokraattisista siksi, että autoritaarisilla yhteiskunnilla arvoja ei sanan varsinaisessa merkityksessä ole. Niissä arvojen aseman kaiken, myös johtajuuden, yläpuolella on ottanut valta ja sen säilyttämisen varmistava valtakoneisto.

Demokraattisessa yhteiskunnassa yhteiskunnan arvot ovat olemassa yksiselitteisesti ja vastaansanomattomasti. Ne löytyvät lainsäädännöstä, sen riveiltä ja rivien väleistä, ja niistä on todistuksena niiden instituutioiden olemassaolo, joita yhteiskunta on nähnyt tarpeelliseksi perustaa ja ylläpitää arvojensa toteuttamiseksi, vahvistamiseksi ja puolustamiseksi. Suomella on oikeuslaitos oikeutta varten, tiedeyhteisö ja vapaa media totuutta varten, koululaitos sivistystä varten, sosiaali- ja terveyssektori hyvinvointia ja terveyttä varten, pelastuslaitos ja poliisi turvallisuutta varten sekä puolustusvoimat itsenäisyyttä ja rauhaa varten, muun muassa.

Demokraattisessa yhteiskunnassa kaikkien yhteiskunnallisten toimijoiden, niin yksilöiden, yritysten, organisaatioiden kuin erilaisten instituutioiden, yhteisenä tehtävänä on yhteiskunnan arvojen toteuttaminen ja vahvistaminen. Mikään ei tietenkään estä erilaisia tahoja nimeämästä omia arvojaankin. Mutta ennen kaikkea meidän kaikkien olisi syytä jo oman etumme vuoksi sitoutua suomalaisen yhteiskunnan arvopohjaan. Mitä selkeämmin yhteiskunnalliset toimijat sitoutuvat yhteiskunnan yhteisiin arvoihin, sitä vahvempia arvot ovat.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on yhteiskunnallinen toimija siinä missä kaikki muutkin instituutiot. Siksi kirkko tekisi viisaasti, jos se omien arvojensa nimeämisen sijaan ilmoittaisi kaikessa toiminnassaan sitoutuvansa ympäröivän yhteiskunnan arvopohjaan. Kirkolle tämän luulisi sitä paitsi olevan vielä paljon helpompaa kuin monelle muulle yhteiskunnalliselle toimijalle. Suomalaisen yhteiskunnan arvoilla kun

on juuri niin raamatullinen pohja kuin maailman luterilaisimman maan tapauksessa voisi olettaakin.

Uskon hyve

Petri Järveläinen

Perinnäisessä hyve-etiikassa ajatellaan siten, että hyveet ovat liiallisuuksien keskivälejä. Jokaista hyvettä ympäröi kaksi pahetta. Esimerkiksi seurallisuuden hyve on jurouden ja pellemäisyyden keskiväli. Tarkastelen hengellistä asennetta ”usko” tästä näkökulmasta.

Fiducia affektina

Luther kirjoitti varhaisemman *Galatalaiskirjeen selityksessään*, että *fiducia*-usko on affekti, joka on *certus*. Toisin sanoen uskonnollinen affekti on varmuutta muistuttava tunne. Lutherkin tunsu uskonnollisen asenteen kolme muotoa, joista muodostuu yksi. On *notitia* eli historiallinen tieto. Esimerkiksi se, että **Pontius Pilatus** oli maaherra. On *assentia*, eli historiallisen tiedon hyväksymisasenne. Ja on *fiducia*, eli edellisen sisäistämiseen liittyvä kokemus.

Onko fiducia affektina tunne? Tästä asiasta on käyty keskustelua. On esitetty, että affekti ei viittaa tunteeseen sanan nykyaikaisessa merkityksessä.

Toisaalta jo **Augustinus** huomautti kirjassaan *De Civitate Dei*, että termit *affectus*, *perturbatio* ja *passio* tarkoittavat samaa asiaa.

Onkin niin, että myöhemmässä emotiotutkimuksessa affektin tulkinnat ovat seuraavia. Joko se on niin sanotuissa komponentiaalisissa teorioissa esitetty ilmiö, joissa tunne muodostuu eri elementeistä, joko tunteen kokonaisnimi tai sen yhden osan nimi.

Lutherin merkintä on lyhykäisesti analysoituna seuraava. Lause ”Jeesus Kristus on Vapahtajani” pätee tunteen kokijaan.

Mutta minkälaisesta tunteesta on kyse?

Onko mahdollisesti kyse arvostelmasta? Arvostelma edellyttää assentian eli totenapitämisasenteen. On kuitenkin tunteita, joihin ei sisälly assentiaa.

Esimerkiksi **Patricia Greenspan** edustaa tutkimuksissaan näkemystä, jonka mukaisesti tunteet ovat kohtuullisen ohimeneviä heikkoja aavistuksia, joita on hyvä pitää mielessä siihen asti, kunnes on saatu riittävä todisteaineisto faktojen osalta. Esimerkiksi: soitan asuntovälittäjälle. Jokin hänen puheenvuoroissaan herättää tunteen, joka on luonteeltaan *propositional feeling*, epäilyksen, että kaikki ei mene normisti. Greenspanin mukaan tätä tunnetta kannattaa pitää mielessä niin kauan kuin on varmistuttu asioiden todellisesta laidasta.

Usko hyveenä ja tunteena

Ajateltaessa niin, että uskonnollinen usko on varmuutta muistuttava fiducia - kokemus, johon ei välttämättä sisälly assentiaa, herää kysymys, mikä on tällaisen uskon suhde hyveisiin.

Perinnäisesti on ajateltu, että on neljä ns. kardinaalihyvettä, viisaus, rohkeus, oikeudenmukaisuus ja kohtuullisuus. Näihin kristillinen perinne lisää kolme teologista hyvettä, usko, toivo ja rakkaus.

Viisaus on rikkiviisauden ja tyhmyyden keskiväli. Rohkeus on vastaavasti pelkuruuden ja uhkarohkeuden paheiden keskiväli. Oikeudenmukaisuus on lakifundamentalismin ja rikollisuuden keskikohta. Siinä on kaksi osaa: kaikille, jotka sen ansaitsevat sekä korjaava oikeudenmukaisuus niille, joiden edellytykset ovat

inhimillisistä ja kohtalollisista syistä heikompia kuin muilla. Kohtuullisuus on ylivaativaisuuden ja piittaamattomuuden keskiväli.

Jos uskonnollinen usko on hyve, tämä tarkoittaa uskonnollisen uskon luonnehtimista siten, että ei uskota liikaa eikä liian vähän. Kirjassaan *Faith and Reason* **Anthony Kenny** luonnosteli tällaista ideaa. Niin liikaa uskomisen kuin myös liian vähän uskomisen olisivat paheita, jota ympäröivät hyveellistä uskoa. Mutta vielä enemmän: uskonnollisen uskon hyveellinen omaksuminen teismin ja ateismin välissä olisi eräänlainen hyve.

Sankarin hyve ja pyhyys

Keskiaikaisessa ajattelussa esitettiin, että sankari eli pyhimys on hän, joka on toteuttanut niin kardinaalihyveiden kuin teologisten hyveidenkin osalta eteviä ja tavan ihmisestä poikkeavia saavutuksia.

Jos hän oli onnistunut näissä kaikissa, hänestä tehtiin ensin tietyn kirkollisen protokollan seurauksena autuas ja myöhemmin pyhimys.

Mitä voisimme ajatella uskosta hyveenä? Onko uskonsankari se, joka uskoo paljon tai henkilö, joko kyseenalaistaa koko paketin, vai olisiko hän henkilö, joka uskoo sopivasti, ei liikaa eikä liian vähän?

Mikäli vastaus jälkimmäiseen kysymykseen on myönteinen, voitaisiin kenties ajatella, että kovan uskon vaatimuksen sijasta, ns. matalan profiiliin kristityissä, jotka tuntevat yhteyttä ensisijaisesti rukoukseen päänsä painaneeseen osaan kristikuntaa, olisi enemmän pyhiä kuin yleensä oletetaan.

Häpeä ja paheellinen usko

Paikallisessa keskustelussa on **Paavo Kettusen** toimesta kiinnitetty uskontoon liittyvään häpeään. Toisaalta angloamerikkalaisessa keskustelussa on käsitelty häpeää rakentavana ja moraalifilosofisesti tärkeänä tunteena. Näin on tehty esimerkiksi **Gabriel Taylorin** tutkimuksessa *Pride, shame and quilt* sekä **Patricia Greenspanin** tutkimuksessa *Practical Quilt*.

Jos ja kun uskonnollisia asenteita pidetään moraalisesti paheina ja paheisiin liittyvinä häpeäsuosituksina, on kiinnostavaa, että on myös sellainen suhtautuminen uskonnolliseen uskoon, jossa sen äärilaidat koetaan häpeällisiksi, mutta keskilaidat hyveiksi.

Kirjallisuus

Patricia Greenspan, *Emotions and Reason*, 1988.

- *Practical Quilt*, 1995.

Gabrielle Taylor, *Pride, shame and quilt*, 1985.

Anthony Kenny, *Faith and Reason*, 1983.

Paavo Kettunen, *Kätketty ja vaiettu. Suomalainen hengellinen häpeä*, 2011.

Kirkkokansa vihreämpää ruohoa etsimässä

Päivi Vähäkangas

Istuin Finnairin koneessa Itämeren yllä, kun luin, että olemme sodassa. Olin lähellä imaista mustikkamehut väärään kurkkuun yllätyksestä. Tiedon sain Perusta-lehden pääkirjoituksesta (6/2024), jossa kerrottiin, että käynnissä on kirkkotaistelu sekä arvo- ja kulttuurisota, ”kirkon olemassaolon taistelu”. Toisen vaatimukseen ei pidä suostua, koska antautuminen ei johda todelliseen rauhaan niin Ukrainassa kuin kirkkotaistelussakaan.

Se, mitä luulin kirkolliseksi keskusteluksi, onkin joidenkin mielestä sodankäyntiä. Kirjoitus tuntui erityisen irvokkaalta sitä taustaa vasten, että olimme juuri viettäneet hiippakunnan kirkkoherrojen joukolla seminaaria, jonka aiheena oli polarisaatio ja sen lievittäminen. Miten oikein voi rakentaa siltaa sellaiseen suuntaan, jossa siltoja pyritään polttamaan?

Nyt käynnissä oleva ”kirkkotaistelu” on kehystetty kiistaksi avioliitosta, mutta kaiken takana on tietenkin nainen. Virkakysymys ja avioliittokysymys kietoutuvat toisiinsa. Samat henkilöt, jotka äänekkäimmin vastustavat naisten pappeutta, ovat johtohahmoja myös tasa-arvoisen avioliiton vastustamisessa. Avioliittokeskustelun vanavedessä pöytään on tuotu uudelleen vaatimukset tilan antamisesta naisten pappeutta vastustaville.

Mikä kiristyneeseen tilanteeseen on johtanut? Järjestöjen mielestä he eivät ole muuttuneet, vaan kirkko on muuttunut ja vaatimukset järjestöjä kohtaan sen myötä kiristyneet. Tämä ei ole aivan rehellinen tilannekuva. Ensinnäkin järjestöjen teologiset painotukset ovat vuosikymmenten kuluessa muuttuneet. Toisekseen

järjestöt ovat valinneet sen linjan, että kielteistä kantaa naispappeuteen demonstroidaan vetäytymällä ehtoollisyhteydestä.

Vuosi vuodelta naispappeuden vastustamisen merkitys identiteettioliittisena tekijänä on kasvanut. Vielä 2000-luvun alussa Kansanlähetyksen ja Sley'n yhteistyö seurakuntien kanssa oli mutkattomampaa myös siksi, että naispuoliset papit eivät olleet ehdoton kynnyskysymys järjestöille. Moni naispuolinen kollegani muistelee tehneensä aikaisemmin yhteistyötä kyseisten järjestöjen kanssa, mikä enää ei ole järjestöjen asenteiden vuoksi mahdollista.

Kolmanneksi järjestöt ovat teologiensa lisäksi muuttaneet myös toimintatapojaan. Aiemmin oli itsestään selvää, että seurakunnat toimittivat jumalanpalvelukset. Järjestöjen rooli oli pitää seuroja ja muita piirejä. Tätä nykyä järjestöt sen sijaan pyrkivät kasvattamaan ja luomaan entistä enemmän jumalanpalvelusyhteisöjä, siis luomaan omia seurakuntiaan muiden seurakuntien rinnalle. Mitä enemmän messuyhteisöjä on, sitä enemmän he tarvitsevat pappeja. Tästä syystä kiista kirkon virkakäsityksen kiertämisestä hakemalla pappisvihkimys ulkomaisesta kirkosta on nyt aiempaa akuutimpi.

***

Koska tie vihkimysten hakemiseen ulkomailta on piispojen päätöksellä tukittu, vaativat järjestöt kirkolta myönnytyksiä ja lisää ”elintilaa”. Näissä puheenvuoroissa on kuvailtu, miten ruoho on vihreämpää muissa Pohjoismaissa ja kuinka Suomen kirkon tulisi ottaa mallia naapureiltaan. Tämä onkin ensimmäinen kerta, kun olen kuullut kirkkomme konservatiivilaidan puhuvan Ruotsin kirkosta ihanteenaan. Väite on niin hämmästyttävä, että sen todenperäisyys oli pakko selvittää. Niinpä otin asiasta selvää Ruotsin, Norjan ja Tanskan kirkkojen kirkkohallituksista.

Ruotsin kirkon sisällä toimii vain yksi naisten pappeutta ja tasa-arvoista avioliittoa vastustava herätysliike. Liikkeen suhteet kirkkoon ovat olemattomat eivätkä he saa mitään rahoitusta. Herätysliikkeiden suhde kirkkoon on ylipäänsä Ruotsissa erilainen

kuin Suomessa. Osa herätysliikeväestä perusti oman kirkon jo 1800-luvulla. Konservatiiveja kokoa omana kirkkonaan 2000-luvun alusta lähtien toiminut *Missionsprovinsen*, josta myös Lähetyshiippakunta Suomessa on peräisin. Ruotsin kirkossa ei ole mahdollista saada pappisvihkimystä, jos ei hyväksy naisten pappetta. Lisäksi keskustelua käydään parhaillaan siitä, voidaanko kirkon avioliittoteologiaa (joka sisältää samaa sukupuolta olevien pariin vihkimisen) vastustavia jatkossa vihkiä ollenkaan papiksi.

Myöskään Norjan järjestö- ja herätysliikekenttä ei ole täysin vertailtavissa Suomeen. Konservatiivien ääni kuuluu vahvimmin Norsk Luthersk Misjonssambandissa (NLM). Se on suurin Norjan lähetysjärjestöistä ja asemaltaan hyvin itsenäinen. Rukoushuoneiden raamattu- ja rukouspiirit ovat muotoutuneet jumalanpalvelus-yhteisöiksi eli tältä osin kehitys on ollut samansuuntaista kuin Suomessakin. NLM on myös perustanut oman kirkkokunnan, jotta Norjan kirkosta eronneille olisi tarjolla vaihtoehto. Norjan kirkolla on pitkä historia yhteistyöstä NLM:n kanssa, mutta järjestö on taloudellisesti itsenäinen. Mitä tulee virkakysymykseen kirkon sisällä, piispat ovat muutama vuosi sitten antaneet uuden ohjeistuksen pappisvirasta ja kollegiaalisuudesta. Yhteistyöstä kieltäytyminen naispuolisen papin kanssa ei ole mahdollista eikä lähteeni mukaan kukaan piispoista sallisi naispappittomien messujen järjestämistä.

Tanskassa on jo noin 150 vuoden ajan ollut mahdollista eräänlainen henkilöseurakuntamalli. Kirkon jäsen on siis voinut liittyä muuhunkin kuin oman asuinalueensa seurakuntaan ja toisaalta 50 kirkon jäsentä on voinut yhdessä tehdä anomuksen ns. vapaan seurakunnan perustamisesta. Sen edellytyksenä on, että seurakunnalle on voitu osoittaa kelpoisuusehdot täyttävä pappi ja käytössä on oma kirkko. Lisäksi seurakuntalaisten on rahoitettava itse seurakuntansa toiminta. He ovat vapautettuja kirkollisveron maksamisesta, mutta eivät myöskään saa rahoitusta kirkollisverosta. Tällaisia vapaita seurakuntia on Tanskassa noin 40. Aiemmin tätä mahdollisuutta käyttivät erityisesti valtakirkkoa vapaamielisemmät grundtvigiläiset, nykyään pikemminkin konservatiivisemmat ryhmät. Tanskassa kaikki

pappisvihkimykset ovat ns. erillisvihkimyksiä, koska uudet papit vihitään omissa kirkoissaan, toisin kuin Suomessa, jossa pappisvihkimykset keskitetään piispan pääkirkkoon. Tuore käänne Tanskassa on lakimuutos, jonka mukaan myös kirkon on noudatettava tasa-arvolakia eivätkä seurakunnat voi kieltäytyä palkkaamasta naista papikseen, mihin tähän asti on ollut mahdollisuus. Lakimuutos astui voimaan vuosi sitten. Konservatiivisilta tahoilta se kirvoitti tutun kuulaisen kysymyksen: vieläkö meille on tilaa kirkossa?

Edellä kuvailun perusteella ruoho ei näytä olevan konservatiiveille vihreämpää muissa Pohjoismaissa.

***

Jos kirkko ei suostu vaatimuksiimme, mitä meidän pitäisi seuraavaksi tehdä? on ollut akuutti kysymys Suomen konservatiivisissa piireissä viime aikoina. Pitäisikö lähteä vai jäädä kirkkoon? Kirkkokysymystä pohdittiin perusteellisesti ja monelta kantilta Sley'n järjestämässä seminaarissa 9.11.2024 sekä Kirkkokansan adventtijuhan paneelikeskustelussa 7.12.2024. Alustuksista ja keskusteluista kuuli, että osalla oli enemmän intoa kirkosta lähtemiseen ja osa toppuutteli tällaisia pyrkimyksiä. Jarrutteleminen perusteltiin yhtäältä työnantajan vastuulla: Sleyllä ja Kansanlähetyksellä on paljon henkilöstöä ja rahoituspohjan äkillinen mureneminen johtaisi suuriin irtisanomisiin. Myös teologiset syyt painavat. Erityisesti **Juhana Tarvainen** toi esille, että kirkko on Kristuksen ruumis. Kristus on perustanut kirkon eikä toista kirkkoa voi perustaa. Pirstoutuminen ei ole kirkolle hyve.

Yleisesti ottaen julkisissa puheenvuoroissa Sley'n johto on ollut uuden kirkon perustamisen suhteen varautuneempi ja varovaisempi, kun taas Kansanlähetyksen suunnalta on kerkeämmin muistuteltu, että rahan ei pidä liikaa antaa ohjata omia periaatteita. Sleyllä ja Kansanlähetyksellä on jo historiastaan johtuen erilainen suhde kirkkoon. Kansanlähetyksen perustamisestaan lähtien asettunut oppositioon. Kirkon arvostelu on sille olemuksellista. Sley on yli 150-vuotias järjestö, joka on aina

toiminut läheisessä yhteydessä kirkkoon, ajoittaisista ja viime vuosikymmeninä lisääntyneistä jännitteistä huolimatta. Sen säännöissäkkin mainitaan, että yhdistys tekee lähetystyötä yhdessä evankelis-luterilaisen kirkon ja sen seurakuntien kanssa. Selkeä irtaantuminen kirkosta vaatisi sääntömuutoksen ja se puolestaan kolmen neljäsoosan ääntenemmistön.

On ilmeistä, että herätysliikkeet tulisivat repeytymään pahasti kahtia, jos niiden johtajat päättäisivät perustaa yhdessä uuden kirkon. Osa liikkeiden jäsenistä seuraisi mukana, mutta osa ei olisi valmis luopumaan kansankirkosta. Todennäköisimpiä lähtijöitä olisivat ne, jotka ovat sitoutuneita järjestöjen messuyhteisöihin. Tällöin puhutaan suurin piirtein samoista osallistujamääristä kuin Lähetysshiippakunnassa. Uusi kirkko olisi siis hyvin pieni kirkko eikä sillä olisi toivoakaan saada enää evankelis-luterilaisen kirkon seurakunnilta talousarviotukea.

Reijo Arkkila kuvaili Sley'n seminaarissa sadan vuoden takaista kirkkوتاistelua. Eräs Sley'n näkyvä hahmo liittyi tuolloin vapaaseen seurakuntaan, mutta koki sen niin ahtaaksi, että palasi pian takaisin kansankirkkoon. Hänen viestinsä oli, että puhtaasta evankeliumin opista ei saa tehdä uutta lakia eikä sillä saa kahlita evankeliumin vapautta. Opillisista erimielisyyksistä syntyneillä pienillä kirkkoilla on taipumusta henkiseen ahtauteen. Kuvaava on, ettei Lähetysshiippakunta kelpaa uudeksi kotipesäksi kirkosta lähtemistä pohtivalle Kansanlähetykselle. Lähetysshiippakunta on heillekin liian tiukka ja jyrkkä, kertoi **Daniel Nummela**.

***

Miten uuden kirkon perustaminen käytännössä tapahtuisi? Jos katsotaan Lähetysshiippakunnan muodonmuutosta omaksi kirkkokunnaksi, se tapahtui vaiheittain ja liukuen. Pohjana olivat Luther-säätiön jumalanpalvelusyhteisöt eri paikkakunnilla. Vuonna 2013 perustettiin Lähetysshiippakunta, johon nämä jumalanpalvelusyhteisöt liittyivät ja samana vuonna Lähetysshiippakuntaan vihittiin oma piispa. Se oli selvä merkkipaalu, jonka jälkeen paluuta ei ollut, vaan

Lähetysshiippakunnan papeilta alettiin viedä pois pappisoikeuksia Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Aluksi Lähetysshiippakunta puhui itsestään ”kirkollisena rakenteena”. Vei aikaa, ennen kuin he myönsivät itse olevansa uusi kirkko. Yhä edelleenkin Lähetysshiippakunta ei ole rekisteröitynyt uskonnolliseksi yhdyskunnaksi, joten sen jäsenet voivat olla myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä.

Konservatiivisten herätysliikkeiden nykyisessä toiminnassa on yhtymäkohtia Lähetysshiippakunnan syntyvaiheisiin. Messuyhteisöt on nostettu etualalle ja niistä puhutaan seurakuntina. Eri järjestöt ovat näkyvästi tiivistäneet yhteistyötään. Viime vuoden lopulla avattiin sivusto kirkkokansa.fi, johon on koottu tietoa eri järjestöjen messuyhteisöistä eri puolilla Suomea. Joillakin paikkakunnilla messuyhteisöt ovat jo useamman järjestön yhteisiä.

Herätysliikejohtajien viimeaikaisissa esiintymisissä flirttaillaan myös mahdollisuudella toimia vastoin kirkon järjestystä. Sley'n Juhana Tarvainen lupasi Sley'n seminaarissa alustuksensa jälkeisessä kyselyosiossa, että Sley kyllä järjestää messuja, vaikka ei saisikaan kirkkoherran lupaa niille. Kirkkokansan adventtijuhan paneelissa Länsi-Suomen rukoilevaisten pastori **Timo Laato** puolestaan totesi, että järjestöjen on pian alettava itse vihkiä itselleen pappeja. Erikoinen yksityiskohta tuli esille Kansanlähetyksen Daniel Nummelan haastattelussa: hän kertoi tietävänsä muutamia tapauksia Kansanlähetyksen piiristä, jossa lapsia on kastettu Inkerin kirkon jäseniksi, jos vanhemmat eivät ole kuuluneet Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Inkerin kirkon voi todellakin sanoa jo toimivan Suomessa, jos heidän papiksi vihkimänsä suomalaismiehet tekevät jäsenhankintaa Inkerin kirkolle Suomessa.

Järjestöjen messuyhteisöt ovat alkaneet liukua yhä kauemmas paikallisseurakunnista. Viimeisin muutos tapahtui Porissa, jossa Teljän seurakuntaneuvosto lopetti pitkään jatkuneen messuyhteistyön Sley'n kanssa. Sley ilmoitti jatkavansa messuyhteisöä Esikoiset ry:n rukoushuoneella. Nähtäväksi jää, päädytäänkö muuallakin

samanlaiseen ratkaisuun ja miten tuomiokapitulit suhtautuvat messuyhteisöihin, joita pystytetään lupia kyselemättä. Merkillepantavaa on myös se, että osaa messuyhteisöistä luotsaa pappi, jolla ei ole pappisoikeuksia Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.

Toistaiseksi messuyhteisöt ovat toimineet sallituissa rajoissa tai korkeintaan harmaalla alueella. Pappisvihkimyksen ottaminen omiin käsiin olisi radikaali irtiotto. Järjestöjen korkean luterilaisen profiilin tietäen se edellyttäisi, että joku heidän piiristään vihittäisiin ensin piispaksi, jotta tämä voisi alkaa toimittaa pappisvihkimyksiä. Se tie olisi Lähetyshiippakunnan tie.

***

On kuitenkin toinenkin tie. Mikä tarkalleen ottaen yhdistää Ruotsin, Norjan ja Tanskan kirkkojen konservatiivisia piirejä, jonka toiminnanvapauden perään herätysliikejohtajamme haikailevat? Yhteinen nimittäjä on se, järjestöt (tai Tanskan tapauksessa vapaat seurakunnat) eivät saa rahoitusta kirkosta. Myös meidän kirkossamme on herätysliikkeitä, jotka seisovat omilla jaloillaan ja toimivat vapaasti. Inkerin kirkon pappeja toimii muuallakin kuin Kansanlähetyksessä ja Sleyssä. Kurinpitotoimenpiteet eivät kuitenkaan ole ulottuneet muihin järjestöihin sen vuoksi, että ne eivät ole kirkon sopimusjärjestöjä eivätkä siten tilivelvollisia kirkolle.

Jos Sley ja Kansanlähetys päättävät luopua lähetysjärjestöasemastaan sekä vaatimuksistaan saada toimia omilla ehdoillaan seurakunnissa, hiipuu myös kädenvääntö virkakysymyksestä. Omissa (sakraalikäyttöön vihityissä) tiloissaan ja omien kannattajiensa taloudellisella avustuksella heillä on vapaus järjestää asiat niin kuin parhaaksi katsovat. Virallisina kirkon lähetysjärjestöinä rahoitettujen ja esiintyvien sen sijaan pitäisi todella edustaa koko kirkkoa eikä omaa erityisteologiaansa.

Lähetysjärjestöasemasta luopuminen on toki sekä taloudellinen haaste että identiteettikysymys järjestöille. Se merkitsisi supistumista ja marginaaliin siirtymistä. Samalla on selvää, että yhä jyrkkenevät asenteet virkakysymyksessä ovat jo ajaneet järjestöt teologiseen marginaaliin, josta käsin on vaikea uskottavasti edustaa koko kirkkoa.

Paljon tuntuu latautuvan toukokuussa kokoontuvan kirkolliskokouksen päätökseen avioliittoasiassa. Mikäli kirkolliskokous päättyy puoltamaan piispojen esitystä kahdesta rinnakkaisesta avioliittokäsityksestä, saattaa järjestökentällä tapahtua nopeitakin uusia avauksia. Torjuva päätös ei sekään poista olemassa olevia jännitteitä, jotka pitkälti liittyvät virkakysymykseen. Jos otamme taas mallia naapurimaista, niin huomaamme, että Ruotsissa ja Norjassakaan kaikki konservatiiviset järjestöt eivät ole katsooneet tarpeelliseksi katkaista välejä kirkkoon avioliittokäsityksen muuttuessa. Nyt Suomessakin konservatiivien on tarpeen pohtia, onko kirkkotaistelu ja tunnustustilanne oikea tilannekuva vai paha ylilyönti.

Mikä on Leo XIII:n kiertokirje *Rerum Novarum*?

Aulis Kallio

Puhuessaan kardinaalikollegiolle 10. toukokuuta uusi paavi perusteli nimen valintaansa. Hän toi ensin esiin Vatikaanin II kirkolliskokouksen päätöslauselmia ja edeltäjänsä ensyklikan (kiertokirjeen) ja sitten hän sanoi: ”Tuntien kutsumukseni jatkaa tällä samalla polulla, päätin ottaa nimen Leo XIV. Tähän on useita syitä, mutta pääasiassa siksi, että paavi Leo XIII käsitteli historiallisessa kiertokirjeessään *Rerum Novarum* sosiaalista kysymystä ensimmäisen suuren teollisen vallankumouksen yhteydessä. Nykyään kirkko tarjoaa kaikille sosiaalisen opetuksensa aarraiton vastauksena uuteen teolliseen vallankumoukseen ja tekoälyn alan kehitykseen, joka asettaa uusia haasteita ihmisarvon, oikeudenmukaisuuden ja työn puolustamiselle.” (<https://www.vatican.va/content/leo-xiv/en/speeches/2025/may/documents/20250510-collegio-cardinalizio.html>)

On syytä paneutua paavi Leo XIII:n – alkujaan kreivi **Gioacchino Vincenzo Raffaele Luigi Pecci**, virassa 1878–1903 – kestävimpään perintöön ensyklika *Rerum Novarum*in (Uusista asioista, suom. Työväenkysymyksestä, 15. toukokuuta 1891). Se loi perustan koko modernille katoliselle yhteiskuntaopille.

Kiertokirjeen tausta

*Rerum Novarum*in taustalla oli Katolisen kirkon tarve tavoittaa teollisen vallankumouksen luoma suurten kaupunkien teollisuusproletariaatti, joka muuttaessaan maalta kaupunkiin menetti yhteyden kirkkoon. Uusi työväestö oli altis sosialistisille opeille, jotka olivat antiklerikaalisia ja usein ateistisia. Leon edeltäjä

Pius IX oli esittänyt tuomion sosialismille, mutta enää eivät tuomiot yksin auttaisi vaan kirkon olisi esitettävä oma vaihtoehto.

Paavi ei ollut ensinnä asialla, kun kirkko pohti työväenkysymystä. Rerum Novarumin innoittaja oli saksalaisen Mainzian piispa paroni **Wilhelm Emmanuel von Kettelerin** (virassa 1850–1877) sosiaalinen opetus ja etenkin hyvin tiivis teos *Die Arbeiterfrage und das Christentum* (1864), jossa piispa asettuu kärsivien työtätekevien luokkien rinnalle, ja monet hänen ajatuksensa tulivat lähelle Saksan sosiaalidemokratian alkuaikojen ei-marxilaisen teoreetikon **Ferdinand Lassallen** ajatuksia. Tärkeä vaikuttaja oli myös englantilainen kardinaali ja Westminsterin arkkipiispa **Henry Edward Manning** (virassa 1865–1892), joka käsitteli ajan sosiaalisia kysymyksiä. Hän meni jopa niin pitkälle, että tuki Lontoon satamalakkoa vuonna 1889.

Ensyklika sai alkunsa personalismia talouden alalla käsitelleistä ajatuksista, erityisesti jesuiittaisien **Luigi Taparelli D'Azeglion** ja **Matteo Liberatoren** kirjoituksista. Jälkimmäinen oli yksi asiakirjan laatijoista yhdessä dominikaanisen kardinaalin **Tommaso Maria Zigliaran** kanssa. Zigliara oli korsikalais-syntyinen dominikaanioppi ja uusskolastiikan edistäjä, joka toimi myöhemmin Leon perustaman Paavillisen Tuomas Akvinolaisen akatemian prefektinä. Mutta on jo aika avata Rerum Novarumin sisältöä.

Yksityisomistuksen puolustusta ja sosialismin kritiikkiä

Rerum novarum käsittelee nimenomaisesti työväenluokan tilannetta ja sen alaotsikko on ”Työväen olosuhteista”. Leo korostaa tarvetta löytää nopeasti lääke kurjuuteen ja köyhyyteen, joka painaa niin epäoikeudenmukaisesti työväenluokan enemmistöä. Tässä kiertokirjeessä Leo ilmaisee katolisen kirkon vastauksen kapitalismin ja teollistumisen vanavedessä syntyneeseen yhteiskunnalliseen konfliktiin, joka oli herättänyt sosialistisia ja kommunistisia liikkeitä ja ideologioita, sekä nouseviin talousliberaaleihin ja sosialistisiin teorioihin. On huomattava, että kiertokirjeessä ei

sanallakaan kosketella maaseudun yhä vielä feodaalityyppisten rakenteiden aiheuttamaa kurjuutta, kun vuokraviljelijät ja maatyöläiset raatoivat pienen maanomistajaryhmän hyväksi suurimmassa osassa Eurooppaa, vaikka maaorjuudesta oli luovuttu. Juuri maalaiskylien näköalattomuus veti ihmisiä kaupunkien tehtaisiin. Päinvastoin Leo näkee, että vasta industrialismin myötä työnantajien ja työntekijöiden suhteet ovat muuttuneet niin, että jotkut harvat pääoman omistajat lähes orjuuttavat työntekijöitä.

Kiertokirjeen aluksi paavi pitkään ravistelee sosialismin vääriä vastauksia. Hän puolustaa yksityisomistusta luonnonoikeuden periaatteena Tuomas Akvinolaisen hengessä. Perustelussa puhutaan vain maan yksityisomistuksesta, mutta kuitenkin se laajennetaan universaaliksi periaatteeksi. Ehkä Leo ajatteli, että tekemällä heti aluksi tilit selviksi sosialismin kanssa saadaan myös konservatiiviset lukijat jatkamaan pidemmälle. Sosialismin helmasynti oli toiminta valtiollisen tai kunnallisen yritysten omistamisen puolesta. Tällä tavoin valtion mahti kasvaa yli perheiden ja muiden yhteisöjen. Yhteisomistus tappaa ahkeruuden, joka ei kannata, ja on viime kädessä vahingollisin työntekijöille itselleen.

Ihmisen arvokkuus

Työnteko ansiotyön tavoittelemiseksi on ihmiselle kunniallista, ei häpeällistä, koska se mahdollistaa kunniallisen elannon ansaitsemisen. Jeesuskin teki suuren osan elämästään työtään höyläpenkin ääressä. Hän toteaa, että Jumala on antanut jokaiselle ihmisarvon luomalla heidät Jumalan kuvaksi ja antamalla heille vapaan tahdon ja kuolemattomat sielut. Kunnioittaakseen työntekijöidensä arvokkuutta työpaikalla työnantajien tulisi antaa vapaata työstä jumalanpalvelukseen ja perheveloitteiden täyttämiseen; antaa riittävästi aikaa lepäämiseen eikä odottaa pitkiä työpäiviä, jotka estävät riittävän unen; ei vaatia työtä vaarallisissa olosuhteissa, joissa on ruumiinvamman vaara; ei vaatia työtä moraalittomissa olosuhteissa, jotka vaarantavat

sielun; ja maksaa kohtuullista päiväpalkkaa, jota vastaan työntekijöiden tulisi tehdä koko päivän työ.

Paavi mainitsee erityisesti kaivosteollisuuden työn ja ulkona tehtävän työn tiettyinä vuodenaikoina terveydelle vaarallisina ja lisäsuojaa vaativina. Hän arvostelee lapsityövoiman käyttöä lasten kehitystä häiritsevänä tekijänä ja toteaa: ”Lapsia ei pitäisi sijoittaa työpajoihin ja tehtaisiin ennen kuin he ovat ruumiillisesti ja henkisesti kehittyneitä”, ja pyrki suojelemaan lapsia ja naisia työltä, ”joka sopii täysikasvuiselle vahvalle miehelle”. Rerum novarumissa oikeudenmukainen palkka määritellään vähintään elämiseen riittäväksi palkaksi, mutta Leo suosittelee, että maksetaan riittävästi työntekijän, hänen vaimonsa ja perheensä elättämiseksi, ja että työntekijälle jää hieman säästöjä hänen olosuhteidensa parantamiseksi ajan myötä. Hän myös toivoo, että naiset työskentelevät kotona ja kasvattavat lapsia.

Vaikka kiertokirje noudattaa perinteistä opetusta omistusoikeudesta sekä työnantajan ja työntekijän välisistä suhteista, se soveltaa vanhoja oppeja erityisesti nykyaikaisiin olosuhteisiin, mistä johtuu sen nimi.

Valtion suojeleminen, ammattiyhdistykset, kollektiivinen sopiminen

Leo lainaa ensin **Tuomas Akvinolaista** vahvistaessaan, että yksityisomaisuus on luonnollisen oikeuden peruseriaate. Sitten hän lainaa **Gregorius Suurta** sen asianmukaisesta käytöstä: ” (---) Kuka hyvänsä on saanut Herralta Jumalalta tavallista runsaammin ruumiillista ja ulkonaista tai henkistä hyvyyttä, on saanut yltäkylläisyytensä sitä varten, että hän käyttäisi sitä omaksi parhaakseen ja lähimmäistensä parhaaksi ikään kuin palvelen Jumalan kaitsemusta. ”Se, jolle on suotu ymmärrystä,” sanoo pyhä Gregorius Suuri, ”käyttäköön ymmärrystään hyödylliseen opetukseen; se joka on saanut rikkautta, katsokoon ettei harjoita hyväntekeväisyyttä laiskasti; se, jolla on kokemusta ja harjaannusta käytännön toimissa, käyttäköön taitoaan lähimmäistensä parhaaksi.”

Paavi julistaa, että valtion tehtävänä on edistää oikeudenmukaisuutta oikeuksien suojelemisen kautta, kun taas kirkon on puhuttava sosiaalisista kysymyksistä opettaakseen oikeita yhteiskunnallisia periaatteita ja varmistaakseen luokkaharmonian rauhoittaen luokkakonfliktia. Hän toistaa kirkon pitkäaikaisen opetuksen yksityisomistusoikeuden ratkaisevasta merkityksestä, mutta tunnustaa yhdessä kiertokirjeen tunnetuista kohdista, että markkinavoimien vapaata toimintaa on hillittävä moraalisisilla näkökohdilla. Tuossa kohdassa hän kirjoittaa: ”Vaikka siis sopimukset, varsinkin palkasta, solmitaankin työläisten ja työnantajien välillä molemmiin puolin vapaasti, niissä täytyy aina ottaa huomioon se luonnollisen oikeudenmukaisuuden vaatimus, että palkan täytyy olla niin suuri, että vaatimaton, kunnollinen työläinen voi elää sen varassa. Tämä tärkeä vaatimus ei riipu osapuolten vapaasta tahdosta. Olettakaamme, että työläinen alistuu kovassa hädässään liian koviin työehtoihin välttääkseen vielä pahemman kohtalon, voivathan työnantaja tai yrittäjät pakottaa hänet hyväksymään sopimuksen. Tämä merkitsee, että työläinen joutuu väkivallan kohteeksi, ja oikeudenmukaisuus nostaa silloin vastalauseen.”

Kiertokirjeen suhtautuminen valtioon on varauksellisen myönteinen. On uutta kirkon opetuksessa, että Leo yhdessä kohdin esittää vallan kolmijaon lakiasäättävään, toimeenpanovaltaan ja oikeuslaitokseen ihanteellisena valtiojärjestyksenä. Valtion olisi suojeltava työläisiä, joiden työ on sen varallisuuden lähde. Toisaalta kuitenkin todetaan, että valtion pitäisi puuttua asioihin mahdollisimman vähän. Leo esittää subsidiariteettiperiaatteen eli läheisyysperiaatteen, jonka mukaan asiat pitäisi käsitellä mahdollisimman lähellä ihmisiä ja vain tarvittaessa ylemmällä tasolla. Periaatteen omaksui Euroopan unioni paljon myöhemmin perusperiaatteekseen katolisten yhteiskuntatieteilijöiden ja kristillisdemokratian välityksellä. On sanottu, että Rerum Novarum antoi perustan kristillisdemokraattiselle poliittiselle ideologialle.

Rerum novarum on merkittävä 1800-luvun kaupunkien köyhien ahdingon elävässä kuvauksessaan ja laissez-faire-kapitalismin tuomitsemisessa. Sen määräämien korjaustoimenpiteiden joukossa on ammattiliittojen perustaminen, erityisesti Leo kiittelee katolisia työväenyhdistyksiä, joita juuri oli alettu perustaa. Rerum Novarum

onkin tärkeä virstanpylväs katolisen ammattiyhdistysliikkeen kehittymisessä. Todella tärkeä on Leon ehdotus kollektiivisen sopimisen käyttöönotosta erityisesti vaihtoehtona valtion puuttumiselle asiaan.

Kiertokirje tunnustaa köyhien erityisaseman yhteiskunnallisissa kysymyksissä ja ilmaisee Jumalan myötätunnon ja suosion heitä kohtaan.

Rerum Novarumin opetus on vahvistettu Leon seuraajien kiertokirjeillä sen vuosipäivinä:

- Pius XI:n Yhteiskunnallisesta järjestyksestä Quadragesimo anno vuonna 1931, -
- Johannes XXIII:n Kansojen äiti ja opettaja Mater et magistra vuonna 1961, -
- Paavali VI:n Yhteiskunnan uudistamisesta Octogesima dveniens vuonna 1971, -
- Johannes Paavali II:n Ihmisen työstä (Laborem exercens) 1981 ja
- Sata vuotta sitten Centesimus annus vuonna 1991.

Varsinkin Johannes Paavalin kiertokirjeitä, joissa heijastuu Puolan riippumattoman itsehallinnollisen ammattiliitto Solidaarisuuden ympärillä käyty keskustelu, olisi ehkä syytä käsitellä uudessa artikkelissa.

Lainaukset

Leo XIII: Työväenkysymyksestä (Rerum Novarum) 15.5. 1891 teoksessa Paavien yhteiskunnallinen opetus. Katoliset sosiaaliensyklikat Leo XIII:sta Johannes Paavali II:een, Katolinen tiedotuskeskus, Helsinki 1990.

Lähteitä

Graniczny, Alexandra (2013): ”Die Arbeiterfrage und das Christentum”, Die Arbeiterbischof Wilhem Emmanuel von Ketteler. <https://www.sozialdemokratie-rlp.de/dokumente/die-arbeiterfrage-und-das-christentum.html>

Johannes Paavali II: Sata vuotta sitten, Centesimus annus. Katolinen tiedotuskeskus 2017.

Misner, Paul (1991). ”The Predecessors of 'Rerum Novarum' Within Catholicism”.
Review of Social Economy 49.

Paavi Franciscus: katolilaisuuden modernisointi ja liberalismiin suunta

Lauri Snellman

Paavi Franciscus kuoli 21.4.2025 88 vuoden iässä. Franciscuksen kausi roomalaiskatolisen kirkon johdossa on herättänyt monenlaisia arvioita. Franciscuksen kuolema sai vastauksenaan surunvalitteluita: mm. Irlannin pääministeri Michael Martin totesi olevansa ”syvästi surullinen”, kun Franciscuksella oli ”järkähtämätön sitoumus myötätunnon, rauhan ja ihmisarvon periaatteisiin”.

Suomessa on kuitenkin esitetty kritiikkiä Franciscuksen perintöä kohtaan. Helsingin Sanomien (21.4.2025) mukaan Franciscus ”ei ollut kirkon uudistaja”. Perusteena kannalleen HS sanoi, ettei Franciscus ollut hyväksynyt naispappetta, homoseksuaalisuutta tai muita suomalaisen kirkollisen arvokeskustelun liberaalien kynnyksysymyksiä. Franciscusta on myös arvosteltu siitä, että hän on kannattanut neuvotteluratkaisua Ukrainan sotaan. Kuitenkin Franciscus on monin tavoin pyrkinyt avaamaan kirkon hallintoa tekemällä varovaisia askeleita pois paavi- ja pappisvallasta.

Helsingin Sanomien kommentti herättääkin kysymyksiä nykyisestä liberaalin ajattelun suunnasta. Franciscus on pyrkinyt edistämään edustuksellisuutta katolisen kirkon hallinnossa samalla, kun hän on yhteiskunnallisissa kannanotoissaan vahvasti puolustanut rauhaa ja sosiaalisesti vastuullista globalisaatiomallia.

Franciscukseen Suomessa kohdistettu kritiikki herättääkin väistämättä kysymyksen: mitä liberalismille on oikein tapahtunut, kun sen pääteemat tuntuisivat nykyisin olevan seksuaalisten oikeuksien kaltaiset yksityisasiat ja sotaisuus ”demokratian puolustamisen” nimissä?

Franciscus ja katolisen kirkon hallinto

Katolisen kirkon hallinto muistuttaa monin tavoin 1600-luvun kuningasvaltaa. Paavi johtaa katolisen kirkon toimintaa Vatikaanissa sijaitsevan keskushallinnon tuella, ja hänellä on myös oikeus nimittää katoliset piispat. Katolinen opetus pitää myös paavia erehtymättömänä hänen käyttäessään Rooman kirkon opetusvirkaa, eli paavilla on oikeus julistaa yksin jokin oppi kirkon viralliseksi kannaksi, kunhan se on vain linjassa katolisen perinteen kanssa.

Paavin vallalla on kuitenkin joitain vastapainoja katolisessa kirkossa. Tärkein vastapaino on se, että Vatikaanin keskushallinnossa toimivat ja tärkeimmissä piispanviroissa istuvat kirkonmiehet eli kardinaalit valitsevat aina seuraavan paavin. Näin paavius on käytännössä vaalimonarkia. Toinen paavin valtaa rajaava instituutio ovat kirkolliskokoukset: vaikka kirkolliskokous edellyttääkin paavin koollekutsun, paavi ei lopulta pysty asettumaan sen ilmaisemaa kirkon kantaa vastaan. Katolinen kirkko modernisoikin itsensä 1900-luvulla juuri Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen avulla.

Franciscuksen roolia kirkon uudistajana voidaankin lähestyä kahden kysymyksen avulla. Ensiksi: onko hän nimittänyt reformistisia vai konservatiivisia kardinaaleja? Toiseksi: miten Franciscus on edistänyt kirkolliskokousten asemaa?

Franciscuksen asema roomalaiskatolisen kirkon uudistajana näkyy ennen kaikkea hänen kardinaalinimityksistään. Paavinvaalissa äänioikeus on 135 kardinaalilla, joista 109 on Franciscuksen nimittämiä. Franciscus on myös pyrkinyt rekrytoimaan Vatikaanin keskushallinnon Euroopan ja Pohjois-Amerikan ulkopuolelta, ja myös välttämään äärikonservatiivien nimittämistä virkoihin. Näin seuraavaksi paaviksi veikattiin globaalista Etelästä tuleva reformistia, tai sitten nykyisen liberaalin kehityksen vakiinnuttajaa – itse asiassa Franciscuksen seuraaja Leo XIV sopii tähän kuvaukseen.

Nykymuotoisen katolisen kirkon kehitys on liittynyt vahvasti paavin vallankeskitykseen aina 1000-luvulta 1900-luvun alkuun asti. Paavista tuli sekoitus itsevaltaista monarkkia ja kansainvälisen suuryrityksen toimitusjohtajaa pitkälti kahden kehityskulun seurauksena.

Myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa paavinvallan haastoi konsiliarismi, jonka mukaan paavin tulee nauttia kirkolliskokouksen luottamusta. Katoliset kirkolliskokoukset kuitenkin hävisivät valtataistelun viimeistään reformaation myötä, ja lopulta paavinvalta muodostui absoluuttiseksi 1800- ja 1900-luvuilla keinona torjua yhteiskunnallinen modernisaatio.

Yhteiskunnan modernisaatio tuli kuitenkin katoliseen kirkkoon juuri Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen kautta, mikä on vahvistanut kirkolliskokousten asemaa. Franciscus uudisti katolisuutta pitkälti Vatikaanin toisen kirkolliskokousten kollegiaalisen perinnön avulla: paavin, piispojen, pappien ja maallikoiden tulee johtaa katolista kirkkoa yhdessä kirkolliskokousten kautta.

Franciscuksen iskulauseena oli synodaalisuus: alueellisten ja kansallisten piispainkokousten aseman vahvistaminen. Vatikaanin valtaa on hajautettu piispainkokouksille, jotka voivat myös määritellä kirkon opetusta, ellei paavi käytä veto-oikeutta. Maallikoiden asemaa on myös vahvistettu aloiteoikeuksien kautta. Lisäksi Franciscus järjesti ”synodin synodaalisuudesta”, johon osallistui piispojen lisäksi maallikoita, sekä miehiä että naisia. Kokouksen tavoitteena oli avata tilaa keskustelulle katolisessa kirkossa, ja myös vahvistaa katolisen kirkon ja yhteiskunnan rajapintaa evankeliumin julistamisen helpottamiseksi. Lopulta Franciscus allekirjoitti kokouksen johtopäätökset sellaisenaan.

Näin Franciscus on pyrkinyt rajoitetussa määrin avaamaan katolisen kirkon rakenteita edustuksellisille kokouksille. Siirtymä puhtaan paavikeskeisestä järjestelmästä kohti paavin ja kirkolliskokousten yhteistoimintaa alkaa itse asiassa muistuttaa esimerkiksi Suomessa ennen itsenäistymistä vallinnutta puoliperustuslaillista järjestelmää, jossa

hallitsija hallitsee muodollisesti neuvoa-antavan mutta tosiasiasa välttämättömän kokouksen tuella. Tämä merkitsee valtavaa uudistusta katolisen kirkon vallankeskityksen taustaa vasten.

Franciscus ja ”toinen progressivismi”

Franciscus liberalisoi katolista kirkkoa osittain myös oppia ja etiikkaa koskevissa kysymyksissä. Hän osoitti avoimuutta seksuaalivähemmistöille ja on myös pyrkinyt tarttumaan kirkossa ilmenevään korrupioon. Hänen kannanottonsa solidaarisen globalisaation ja rauhan puolesta ovat nostaneet esiin 1900-luvun rauhanliikkeen perintöä aikana, jossa valtaapitävät pyrkivät pikemminkin palauttamaan kylmän sodan asetelmia.

Franciscus on uudistuksissaan tarttunut myös katolista kirkkoa vaivaavaan korrupioon, joka ilmenee sekä finanssi- että pedofiiliskandaaleina. Katolista kirkkoa on perinteisesti vaivannut sille tyypilliseen hierarkiaan, patriarkaalisuuteen ja vahvaan yhteiskunnalliseen asemaan liittyvä taipumus valtaan ilman vastuuta. Franciscus muuttikin katolisen kirkon käytäntöjä aloittamalla hyväksikäyttötutkintoja koskevan tietojenvaihdon valtion poliisiviranomaisten kanssa.

Franciscus on myös lisännyt katolisen kirkon avoimuutta seksuaalivähemmistöjä kohtaan. Aihe on tulenarka, kun suurin osa maailman katolilaisista elää vielä konservatiivisessa globaalissa Etelässä. Franciscus herätti huomiota heti virkakautensa alussa kommentoimalla homoseksuaalien asemaa: ”Mikä minä olen tuomitsemaan?” Näin hän teki irtioton homovastaisesta moralismista. Hän on myös vastustanut seksuaalivähemmistöjen kriminalisointia ja sanonut selvästi, että homoseksuaalisuus kuuluu luonnonjärjestykseen.

Hän on kuitenkin vastustanut tasa-arvoista avioliittoa ja ajatusta sukupuolesta henkilön valintana tai identiteettinä, kun se uhkaa perinteistä perhemallia. Sitä

vastoin hän on ollut avoin homoparien ja rekisteröityjen parisuhteiden siunaamiselle osana yhtä luonnonjärjestystä.

Franciscuksen kannanotot voivat vaikuttaa ristiriitaisilta, mutta niissä on oma logiikkansa. Keskeiseksi muodostuvat ihmisarvon ja luonnonjärjestyksen käsitteet. Jokaisella ihmisellä on arvo luomisen perusteella Jumalan kuvana (1 Moos. 1), jolloin seksuaalivähemmistöt saavat elää omalla tavallaan ja jokainen voi päättää itse asioistaan. Sama luomisjärjestys on kuitenkin perheen, ihmisten keskinäisriippuvuuden ja sitä vahvistavien instituutioiden kuten heteroavioliiton perustana.

Ajattelu nousee esiin myös Franciscuksen suhtautumisessa rauhankysymykseen. Katolinen kirkko otti 1900-luvun lopulla omakseen rauhanliikkeestä nousevat vaatimukset väkivallattomuudesta ja yleisinhimillisestä solidaarisuudesta. Franciscus on pitänyt tätä vaihtoehtoa esillä globaalissa keskustelussa, kun hän on korostanut väkivallattoman toiminnan yhteyttä evankeliumeihin ja pyrkinyt hahmottelemaan solidaarista globalisaatiomallia katolisen sosiaaliopetuksen perinteestä käsin.

Franciscuksen puhe rauhasta ja Vatikaanin pyrkimys diplomaattiseksi välittäjäksi tarjoavat nekin kontrastin nykyiseen sodasta ja rauhasta käytävään keskusteluun. Länsimaissa myös vasemmisto ja liberaalit ovat menneet mukaan turvallistamiseen eli uhkakuvien maalailuun, sekä maailman jakamisen hyväksiin ja pahiksiin. Näin ne tulevat itse asiassa vain vahvistaneeksi oikeistopopulismin ajaman uhkakuviin ja militarismiin nojaavaa maailmanjärjestystä, kun niillä ei ole tarjota vaihtoehtoa tilalle.

Moderni globaalikatolisuus vastamallina?

Franciscuksen katolisessa kirkossa ajama kehitys tarjoaa näin arvokkaan vastamallin nykyiselle yhteiskunnalliselle kehitykselle. Talous-, ympäristö-, ja geopolitiittisissa

kriiseissä olevaa globalisaatiota pyritään nykyisin yhä enemmän hallitsemaan oikeuttamalla vallan ja rahan mafiamainen keskittyminen lietsomalla sotia ja muita turvallisuusuhkia ja sitten myymällä symbolista suojelua alamaisille.

Franciscuksen synodaaliset uudistukset merkitsevät sitä vastoin edustuksellisuuden vahvistamista globaalissa katolisessa kirkossa. Pyrkimykset edistää rauhaa ja katolisen sosiaaliopetuksen mukainen globalisaatiomalli pyrkivät rakentamaan yhteistä hyvää globaalille tasolle. Näin Franciscuksen uudistukset tarjoavat vastamallin globaalille turvallisuusyhteiskunnalle, kun ne itse asiassa demokratisoivat globaalia katolista kirkkoa sisältäpäin ja pyrkivät myös rakentamaan pohjaa globaalille solidaarisuudelle. Tilanne tuo itse asiassa mieleen myöhäiskeskiajan, kun katolinen kirkko kehitti feodalismien keskellä sittemmin modernin valtion perustaksi tulleet ratkaisut, kuten byrokraattisen hallinnon.

Franciscuksen merkityksestä kertoo se, että hänen nimittämänsä yhdysvaltalais-eteläamerikkalainen kardinaali **Francis Prevost** valittiin paaviksi hänen jälkeensä vakiinnuttamaan Franciscuksen reformeja. Hän valitsi virkanimekseen **Leo XIV** juuri osoittamaan, että hän jatkaa sosiaalista linjaa. Franciscuksen kausi paavina on siis vienyt katolista kirkkoa ja globaalia yhteiskuntaa eteenpäin katolisen perinteen omista lähtökohdista käsin.

Paaveja ja konklaaveja

Ajatelmia Leo XIV:n valinnan jälkeen

Juha Ahosniemi

Torstai-iltana kävelin edestakaisin tietokoneeni edessä. Hetkeä aiemmin olin seurannut suoraa lähetystä Sikstuksen kappelin piipusta nousevasta valkoisesta savusta ja odotin mielenkiinnolla kardinaali **Mambertia** kertomaan uuden paavin nimen. Kuten vuonna 2013, ei uuden paavin ristimänimi sanonut minulle juuri mitään. Hetkeä myöhemmin Pietarinkirkon parvekkeelle astui **Leo XIV** – täysin uusi, mutta toisaalta tutun oloinen hahmo.

Konklaavi oli elämäni kolmas. Ensimmäinen vuonna 2005 johti myöhemmin mutkien kautta tutkimaan silloin Pietarinkirkon parvekkeelle nousutta **Benedictus XVI:ta**. Vuoden 2013 konklaavia vierastin, koska Benedictus oli eronnut, eivätkä paavit eroa. Kuitenkin seurasin suorana myös paavi **Franciscuksen** ensimmäisen esiintymisen. Vuoden 2025 konklaavia ehdin jo hetken odotella. Kävin alkuvuonna läpi englantilaisia katolisia lehtiä vuodelta 2005, joissa seurattiin tarkkaan silloisen paavin viimeisiä kuukausia. Sama draama vaikutti uusiutuvan kaksikymmentä vuotta myöhemmin, mutta onneksi se lopulta oli huomattavasti lyhyempi.

Maa­ilmalla ja myös Suomessa on kiinnitetty paljon huomiota siihen, että uusi paavi jatkaa edeltäjänsä linjalla. Franciscusta edeltäneitä paaveja ei uutisissa ole juurikaan mainittu. Olenkin miettinyt, onko tilanne todella niin yksinkertainen. Benedictus XVI:ta tutkivana (ja myös suuresti arvostavana) olen näkevinäni uudessa paavissa myös viittauksia aikaisempiin paaveihin. Viime päivien aikana mielessäni on pyörinyt monia asioita, joita avaan tässä kirjoituksessa. Kirjoituksessani pohdin ensin uutta paavia. Sitten luon lyhyen historiallisemman katsauksen paavien valintaan ja erityisesti kardinaalikollegion vaikutukseen siihen. Konklaavithan ovat oikeastaan

ainoita mahdollisuuksia vaikuttaa katolisen kirkon suuriin linjoihin. Lopuksi käänän katsetta jo (kauaksi) tulevaisuuteen eli seuraavaan konklaaviin.

Quo vadis Leo XIV?

Ensimmäinen vaikutelmani uudesta paavista oli positiivinen. Leo XIV oli ehtinyt pian valintansa jälkeen kirjoittaa ajatuksiaan paperille, ja puhetta kuunnellessa saatoinkin heikosta italiankielentaidostani huolimatta tunnistaa erityisesti yhden sanan: *pace*, rauha. Sitä tarvitaan tänä päivänä, jolloin maailmalla tunnutaan kilpailevan siitä, kuka saa eniten tuhoa aikaan. Uusi paavi lähetti myös viestin pukeutumisellaan: Franciscus ilmestyi parvekkeelle vain valkoisessa kasukassa, mutta Leo XIV seurasi aiempia paaveja käyttämällä perinteisempiä paavillisia asusteita.

Monissa asiantuntijalausunnoissa valinnan jälkeen korostui, että uusi paavi jatkaa edeltäjänsä linjalla. Kiittihän Leo ensimmäisessä puheessaan vuolaasti edeltäjänsä. Franciscus nimitti Leon vaikutusvaltaisen piispojen dikasterion johtoon vuonna 2023 ja vielä korotti melko tuoreen kardinaalin kardinaalipiispan korkeaan asemaan. Uuden paavin linjaa voi aina spekuloida etukäteen, mutta varminta on odotella vielä hetki, kunnes Leo on päässyt kunnolla alkuun.

Johannes XXIII:lta (1958–1963) ei odotettu uudistuksia, mutta hän jätti järäisyttävän perinnön Vatikaanin II konsiilin muodossa. Benedictus XVI:n paaviutta (2005–2013) pidettiin jatkumona **Johannes Paavali II:n** paaviudelle (1978–2005), mutta Benedictus osoitti nopeasti, ettei ollut edeltäjänsä kopio. Erityisesti se näkyi paaviuden päättyessä. Edeltäjänsä pitkää kärsimysnäytelmää läheltä seurannut Benedictus erosi virastaan sen sijaan, eikä kituuttanut loppuun asti. Ratkaisua kritisoi esimerkiksi Johannes Paavali II:n entinen yksityissihteeri, joka vertasi Benedictuksen eroa siihen, että Jeesus olisi laskeutunut ristiltä. Franciscus puolestaan ei alkukauden puheistaan huolimatta seurannut Benedictuksen esimerkkiä vaan jatkoi loppuun asti.

Muodostaessani kuvaa uudesta paavista olen vielä pitkälti uutisten varassa. Ennen torstaita en ollut kiinnittänyt **Robert Francis Prevostiin** juurikaan huomiota, vaikka olin nimeen törmännyt. Oma suosikkini uudeksi paaviksi tuli Sveitsistä, eikä Prevostin nimi sattunut silmään konklaavispekulaatioissa (jälkikäteen huomasin häpeäkseni, että ainakin **John L. Allen** *Cruz* -sivustolla oli kirjoittanut hänestä varteenotettavana ehdokkaana). Muutama aihe kuitenkin nousee selvästi esille uutisia lukiessa. Esimerkiksi uutta paavia pidetään keskittien kulkijana. Häntä pidetään hyvin vaatimattomana sekä sanojaan ja toimiaan tarkkaan harkitsevana. Joissakin artikkeleissa on jopa arvioitu Franciscuksen toivoneen Prevostista seuraajaansa, mutta toisaalta on vihjattu, etteivät paavi ja kardinaali olleet ihan kaikesta samaa mieltä.

Jo nyt Leo on osoittanut, ettei ole kopio edeltäjänsä. Vaikka hän selkeästi jatkaa monissa asioissa Franciscuksen linjaa, on hänessä nähtävissä myös muuta. Esimerkiksi Leon asuvalinnoissa lienee viittauksia keskittien kulkemiseen: toisaalta hän ylistää Franciscusta, muttei pidä vääränä pukeutua paavien perinteisiin asusteisiin, jotka on nähty edellisen kerran Benedictus XVI:n yllä. Videokuvan perusteella vaikuttaa myös siltä, että Leo olisi palauttanut käyttöönsä Benedictukselle lahjoitetun paavillisen paimensauvan, jonka Franciscus korvasi nopeasti Paavali VI:n sauvalla. Mielenkiintoinen on myös Leon ja Benedictuksen teologinen yhteys. Benedictus XVI:n ajattelua on kuvattu augustinolaiseksi ja hän arvosti suuresti **Pyhää Augustinosta**. Leo XIV puolestaan kuuluu augustinolaissääntökuntaan ja toimi sääntökunnan johtajana koko Benedictuksen paaviuden ajan.

Uuden paavin linjasta tulevat kertomaan paljon hänen ensimmäiset nimityksensä. Piispojen dikasterion entiseltä johtajalta voinee odottaa laadukkaita piispavalintoja. Suurempi rooli tulee kuitenkin olemaan sillä, minkälaisia henkilöitä Leo nimittää kardinaaleikseen. Hehän lopulta valitsevat katolisen kirkon seuraavan johtajan.

Konklaavi – kardinaalien hetki

Kardinaalien taustoilla ja kollegion koostumuksella on suuri merkitys. Esimerkiksi läntisen kristikunnan suuren skisman (1378–1417) juuret löytyvät kardinaalien keskuudesta. Paavinistuimelle päätynyt ranskalaisyntyinen **Klemens V** (1264–1314) siirsi paaviuden Avignoniin ja nimitti ranskalaisia kardinaaleja. Paaviuden palattua vuosikymmenten jälkeen Roomaan kaupungin asukkaat painostivat kardinaaleja valitsemaan paavin, joka ei enää Roomasta lähtisi. Erinäisten tapahtumien seurauksena koossa oli pian peräti kolme erillistä kardinaalikollegiota, joista jokainen valitsi mieleisensä paavin. Skisma päättyi vasta kirkolliskokouksen otettua johtavan roolin paavin valinnassa. Sen jälkeen paavius pysyi italialaisten hallussa aina 1900-luvulle asti, jolloin alkoi kardinaalikollegion todellinen kansainvälistyminen.

Katolisen kirkon suuressa linjassa pienillä sattumilla voi olla suuri merkitys ja se näkyy erityisesti paavin valinnan kautta. **Pius XII** (1939–1958) jätti jälkeensä melko konservatiivisen ja vajaan kardinaalikollegion (53 kardinaalia, kun 70 oli historiallinen yläraja). Ilmeisesti vajaan miehisen konklaavin tarkoitus oli valita ylimenokauden paavi, joka täydentäisi kollegiota, mutta ei heiluttaisi Pietarin purtta. Toisin kävi ja Johannes XXIII ei vain laajentanut kardinaalikollegiota ennennäkemättömään 88 jäsenen, vaan nimitti kardinaaleja laajalti ympäri maailmaa. Hän myös ohjasi purtensa ristiaallokkoon kutsumalla koolle kirkkoa uudistaneen Vatikaanin II konsiilin (1962–1965).

Johanneksen kuolemaa seurannutta konklaavia on kutsuttu riitaisaksi yhteenotoksi uudistusmielisten ja konservatiivien välillä. Valituksi tullut **Paavali VI** (1963–1978) jatkoi edeltäjänsä uudistuksia myös kardinaalikollegion suhteen. Paavali kielsi yli 80-vuotiailta kardinaaleilta osallistumisen konklaaviin – virallisesti huolehtien näiden terveydentilasta, mutta todennäköisesti estääkseen äärikonservatiivien vastaiskun seuraavassa konklaavissa – ja määrätti äänestysikäisten kardinaalien ylärajaksi 120. Kardinaaleiksi paavi nimitti erityisesti uudistusmielisiä kirkonmiehiä.

Vuoden 1978 konklaavit alleviivaavat, miten suuri merkitys paavin vaalilla voi olla. Vuoden ensimmäinen konklaavi valitsi Paavalin työn jatkajaksi hymyilevän Venetsian patriarkan, jonka oletettiin jatkavan kahden edeltäjiensä linjalla. **Johannes Paavali I** kuitenkin kuoli pian valintansa jälkeen ja seuraavassa konklaavissa tulevan paavin terveydentila nousi ideologisia painotuksia tärkeämmäksi. Johannes Paavali II oli edeltäjiään konservatiivisempi ja katolisen kirkon linja muuttuikin konservatiivisempaan suuntaan. Neljännesvuosisadan paaviutensa aikana Johannes Paavali II nimitti seuraajansa valinneista 115:ta kardinaalista kahta vaille kaikki. Todennäköisyyslaskujen vastaisesti uusi paavi oli kuitenkin Paavali VI:n nimittämä **Joseph Ratzinger**, eli Benedictus XVI (2005–2013).

Seuraava vuoden 2013 konklaavi kokoontui historiallisessa tilanteessa, sillä ikääntynyt paavi oli eronnut mutta yhä hengissä. Konklaavin 115:ta osallistujista Benedictus oli nimennyt 67 ja Johannes Paavali II 48. Valituksi tullut Franciscus oli Johannes Paavali II:n luomus. Franciscuksen kuoltua kokoontunut konklaavi oli historian suurin 133 osanottajallaan. Franciscus oli nimittänyt kardinaaleja aiempaa laajemmalla ja konklaaviin osallistui muun muassa ensimmäinen pohjoismaalainen kardinaali. Uusi paavi, Leo XIV, on Franciscuksen vuonna 2023 nimittämä. Yleisesti on arvioitu, että paavit nimittävät mieluusti itsensä kaltaisia kardinaaleja sekä piispoja. Se pitäneeikin melko hyvin paikkaansa, sillä esimerkiksi Johannes Paavali II:n kuollessa monet pitivät kardinaalikollegioita hyvin konservatiivisena verrattuna Paavali VI:n kollegioon. Tilanteen arvioitiin vaikuttavan pitkälle tulevaisuuteen ja määrittelevän katolisen kirkon arvolinjan vuosikymmeniä eteenpäin. Jälkiviisaasti voi todeta sen vaikuttaneen vain ensimmäiseen konklaaviin, joka valitsi edesmenneen paavin läheisen työtoverin Pietarin istuimelle. Muutos oli jälleen äkillinen, kun Benedictus XVI:n eron jälkeen kokoontunut konklaavi valitsi radikaalinakin pidetyn paavi Franciscuksen.

Benedictuksen jatkaessa melko perinteisellä linjalla ja nimittäessä erityisesti historiallisten hiippakuntien piispoja kardinaaliksi, vaihtoi Franciscus tyyliä. Kardinaalinhattu ei enää ollut sidottu hiippakunnan historiaan. Esimerkiksi kolme

1900-luvun paavia tuottaneen Venetsian patriarkaatin nykyinen haltija odottaa edelleen kardinaalinhattuaan 13 vuotta valintansa jälkeen. Franciscus nimitti kardinaaleja 'maailman ääristä', ja collegio edustaneekin paremmin nykypäivän katolisuuden maailmanlaajuista levinneisyyttä. Arvomaailmaltaan collegio edustanee myös enemmän Franciscuksen näkemyksiä, kuin kahden edellisen paavin arvomaailmoja.

Kohti seuraavaa konklaavia

Uusi paavi on ollut virassaan vasta päiviä, mutta kirkkohistorioitsijana suuntaan katsetta jo tulevaan. Vaikken Leolle pahaa toivokaan, tuntee historia hyvinkin lyhytikäisiksi jääneitä paaveja. Vastavuoroisesti lyhytikäisiksi oletetut paavit ovat saattaneet yllättää ja hallita vuosikausia. Esimerkiksi edellinen **Leo** (1878–1903) yllätti valitsijansa neljännesvuosisadan paaviudella ja sitten on myös Benedictus XVI, jonka valintaan pettuneitä lohduteltiin paavin huonolla terveydellä ja lyhyeksi jäävällä paaviuskaudella – joka ei lopulta niin lyhyt ollutkaan. Edellisen sadan vuoden aikana paavit ovat pääsääntöisesti eläneet yli 80-vuotiaiksi, poikkeuksena sairaskohtaukseen kuollut Johannes Paavali I. Siten voisi olettaa, että 69-vuotiaalla paavilla on vähintään kymmenen vuotta aikaa vaikuttaa ja nimittää seuraajansa valitsevia kardinaaleja.

Tämänhetkinen tilanne on, että äänestysikäisiä kardinaaleja on 134, joista 107 on Franciscuksen nimittämiä, 22 on Benedictus XVI:n nimityksiä ja viisi Johannes Paavali II:n jäämistöä. Kahden konservatiivisina pidetyn paavin nimittämät kardinaalit ovat selkeässä vähemmistössä. Johannes Paavali II:n kuolemanaikainen käsitys pitkäaikaisesta konservatiivisesta linjasta ei enää vaikuta niin todennäköiseltä. Todennäköisemmältä itse asiassa vaikuttaa, ettei yhdestäkään Benedictus XVI:n kardinaalista tule koskaan paavia. Edellisen kerran näin kävi 1829–1830 hallinneelle **Pius VIII**:lle.

Näyttää vahvasti siltä, että Franciscus tulee vaikuttamaan vielä pitkään katolisen kirkon linjaan. Useampikin hänen kardinaaleistaan ehtii vielä vuosikymmeniä osallistua konklaaveihin. Lisäksi hän nimitti kardinaaleja reilusti yli 120 rajapyykin. Raja oli olemassa osittain myös siksi, että kardinaalit mahtuisivat äänestämään Sikstuksen kappeliin ja heille riittäisi tilaa Pyhän Martan majatalossa. Leon onkin valittava, miten hän toimii kardinaalien määrän suhteen: odottaako kiltisti määrän laskemisen vai jatkaako edeltäjänsä linjalla ja laajentuneella kollegiolla. Vasta Leon ensimmäinen konsistori osoittanee, mihin suuntaan hän kardinaalikollegiota vie. Veikkaukseni on, että hän jatkaa tutulla ja turvallisella keskitiellä ja korostaa ääripäiden sijaan universaalien kirkon etua.

Leolla on myös toinen mahdollisuus vaikuttaa seuraajansa valintaan. Halutessaan hän voi muokata konklaavia ohjaavia sääntöjä. Sitä edes Franciscus ei tehnyt. Nykyiset säännöt määritteli Johannes Paavali II vuonna 1996. Benedictus XVI teki sääntöihin vain pieniä muokkauksia. Hän esimerkiksi poisti mahdollisuuden valita paavi ilman kahden kolmasosan enemmistöä. Konklaavisääntöjä on muokattu ennenkin ja radikaaleimmissa ehdotuksissa on väläytelty, että kardinaalien yksinoikeus paavinvalintaan poistetaan.

Mihin katolinen kirkko nyt uuden paavin johdolla suuntaa? On vielä melko aikaista spekuloida, mutta oma arvaukseni on, että Leo XIV:n paavius ei tule tarjoamaan yhtä radikaaleja yllätyksiä kuin edeltäjänsä. Lisäksi hän ei tule olemaan edeltäjänsä klooni. Jokainen paavi on loppujen lopuksi ollut omanlaisensa yksilö, vaikka seuraisikin edeltäjiensä esimerkkejä. Seuraajaakin on vielä melko aikaista pohtia ja on muistettava, että paavin valta seuraajansa valintaan päättyy tämän kuollessa tai erotessa – Sikstuksen kappelissa kardinaali seisoo yksin Michelangelon *Viimeisen tuomion* edessä ja äänestää ehdokasta, jonka uskoo olevan paras tehtävään. Vuonna 2005 se oli saksalainen dogmatiikan professori, 2013 argentiinalainen jesuiitta ja 2025 yhdysvaltalais-perulainen augustinolainen.

Vielä lopuksi pieni huomautus. Mikäli paavi Leo XIV tai katolinen kirkko ylipäättään kiinnostaa, kannattaa suomalaisen median lisäksi seurata kansainvälisempää uutisointia. Tutkiessani suomalaisten lehtien uutisointia Benedictus XVI:n paaviudesta huomasin sen olleen melko vajavaista ja yksipuolisen negatiivista. Moni positiivinen paaviuteen tai kirkkoon liittyvä aihe ei Suomessa ylitä uutiskynnystä. Se vaikutti ja vaikuttaa edelleen siihen kuvaan, joka suomalaisilla on saksalaisesta paavista. Vaikka Leo XIV:n vastaanotto on ollut Suomessakin positiivista, voi sävy muuttua nopeasti, jos paavi ei jatkossa enää vastaakaan median toiveita.

Erikoisia konklaaveja kirjallisuudessa

Mikko Ketola

Esittelen tässä artikkelissa lyhyesti kaksi äskettäin lukemaani romaania, jotka käsittelevät paaviutta ja konklaavia. Niistä kumpikin on julkaistu paavi **Johannes Paavali II:n** pitkän paaviuskauden loppupuolella 1990–2000-lukujen taitteessa. Paavin terveydentilan jatkuvasti huonontuessa spekulointi seuraavasta paavista kävi silloin kuumana, ja nämä kirjat syntyivät tuossa ilmapiirissä. Kummassakin etsitään uutta paavia, ja valinta osuu hyvin erikoisiin henkilöihin.

Morris West: Eminence (1998)

Morris West (1916–1999) oli australialainen kirjailija, jonka tunnetuin ja menestynein teos on *The Shoes of the Fisherman* (1963). Kirja julkaistiin sattumalta samana päivänä kuin paavi **Johannes XXIII** kuoli. Se suomennettiin nimellä *Kalastajan kengät* (1964) ja tehtiin elokuvaksi 1968. Elokuvassa paavia esitti **Anthony Quinn**. Kirjassa paaviksi valitaan edellisen paavin in pectore eli salassa kardinaaliksi nimittämä ukrainalainen kreikkalaiskatolinen arkkipiispa Kiril Lakota. West oli noin 15 vuotta aikaansa edellä kuvatessaan ensimmäistä slaavipaavia Pyhällä istuimella. Vielä enemmän aikaansa edellä hän oli hyödyntäessään salassa valitun kardinaalin ilmestymistä konklaaviin. Sehän oli keskeinen juonenkäänte **Robert Harrisin** romaanissa *Conclave* (2016) ja siitä tehdyssä samannimisessä elokuvassa (2024), jonka katsojamäärät ovat nykyisessä tilanteessa nousseet huikkeasti.

Westin tuotantoon kuuluu muitakin taitavasti paaviutta ja Vatikaania käsitteleviä teoksia. *The Devil's Advocate* (1959) kuvaa aiemmin kanonisaatioprosessiin

kuuluneen ns. paholaisen asianajajan toimintaa hänen tutkiessaan erästä eteläitalialaista pyhimyskandidaattia. Paholaisen asianajajan tehtävänä oli tutkia, löytyikö pyhimykseksi ehdotetun henkilön taustasta jotakin raskauttavaa, joka estäisi hänen kanonisaationsa. Romaani suomennettiin nimellä *Ihmeiden tekijä* (1960).

Kolmas erityisen maininnan ansaitseva Westin roomaani tässä kategoriassa on *The Clowns of God* (1981), jota ei ole suomennettu. Se käsittelee paavia, joka eroaa tehtävästään eläkkeeseen eristyksissä. Tämä tapahtui siis Westin fiktiossa yli 30 vuotta ennen paavi **Benedictus XVI:n** eroa.

Eminence, joka julkaistiin 1998, jäi viimeiseksi Westin eläessä julkaistuksi romaaniksi. West kuoli kirjoituspöytänsä ääressä 1999. Eminenssi on kardinaalien puhuttelutitteli, ja kirjan päähenkilö on argentiinalainen kardinaali Luca Rossini. Tätäkin voi pitää eräänlaisena enteenä tulevasta, sillä Rossini valitaan lopuksi kardinaaliksi ensimmäisenä argentiinalaisena paavina. West oli jälleen noin 15 vuotta aikaansa edellä, sillä edesmennyt argentiinalainen paavi Franciscus valittiin tehtävään vuonna 2013.

Rossinin tie paavinistuimelle ei ole helppo, sillä hänen taustansa herättää epäilyksiä. Hän joutui pappisaikanaan Argentiinassa sotilasjuntan kiduttamaksi, ja siitä hänet pelasti ja hoivasi kidutuksen jälkeen kuntoon Isabel Ortega, jonka kanssa Lucalla oli myös suhde. Heidän tiensä erosivat, kun paavi kutsui Rossinin Roomaan. Nyt paavi on kuollut ja seuraajan valinta alkaa. Tässä vaiheessa Luca solmii uudelleen yhteyden Isabeliin, joka tulee Roomaan, kun hänen miehensä valitaan Argentiinan lähettilääksi Vatikaaniin. Luca ja Isabel lämmittävät Roomassa uudelleen välejänsä, ja paljastuu, että Luca onkin Isabelin tyttären isä. Tämän he onnistuvat pitämään julkisuudelta salassa, vaikka journalistit ovat lähellä päästä asiasta selville. Isabel kuolee sairauteen ennen kuin Rossini valitaan paaviksi. Lucan ja Isabelin suhteen kuvaus on kirjan punainen lanka.

West tuntee hyvin kirkollisia kiemuroita ja Vatikaanista kirjoittavien lehtimiesten toimintatavat. Sivupolkuna on paavin sihteerin varastamien ja myymien paavin päiväkirjojen metsästys. Paavin kuolemaa edeltää kirjassa pohdinta siitä, miten menetellään silloin, kun paavi on viimeisillään eikä toipumisen toivoa ole. Kenellä on oikeus päättää siitä, milloin paavin elintoimintojen ylläpito lopetetaan? Nämä kysymykset heräsivät myös paavi **Franciscuksen** viimeisinä hetkinä, jolloin häntä hoitavat lääkärit olivat yhdessä vaiheessa jo lähellä lopettaa hoidon.

Konklaavi venyy pitkäksi, ja lopulta vastakkain ovat Rossini ja eräs toinen kardinaali. Tällöin asia päätetään ratkaista siten, että kahden kolmasosan määräenemmistön vaatimuksesta luovutaan, ja yksinkertaisen enemmistön äänistä saanut valitaan. Rossini vie voiton. Häneltä kysytään, hyväksyykö hän valintansa, mihin hän vastaa myöntävästi. Häneltä kysytään myös, minkä paavinimen hän ottaa, mutta jostakin syystä West ei Rossinin vastausta kerro.

Ray Flynn & Robin Moore: The Accidental Pope (2000)

Mitä tapahtuu, jos paaviksi valitaan maallikko? Periaatteessa paaviksi voidaan nimittäin valita kuka tahansa kastettu roomalaiskatolinen mies. Piispuus tosin on edellytys, jotta hän voi toimia Rooman piispana, mutta sehän on vain järjestelykysymys. Flynnin ja Mooren romaanissa *The Accidental Pope* paaviksi valitaan maallikko, jolla tosin on pappistausta.

Paavi on siis kuollut ja 119 kardinaalia kokoontuu konklaaviin. Äänestys pitkittyy seitsemänteen päivään, jolloin takana on jo 25 äänestystä. Kukaan ehdokkaista ei pysty kasvattamaan eroaan toisiin.

Tällöin irlantilainen kardinaali Comiskey pitää inspiroivan puheen ystävästään Bill Kellystä. Kelly on amerikkalainen kalastaja Yhdysvaltain itärannikolla, joka opiskeli aikanaan papiksi Comiskeyn kanssa ja toimikin pappina jonkin aikaa, mutta päätti kuitenkin jättää viran. Comiskey kertoo tilanteesta, jolloin Kelly miehistöineen

haaksirikkoutui myrskyssä mutta ei menettänyt luottamustaan Jumalaan ja uskoaan pelastumiseen. Kardinaalit vaikuttavat niin suuresti Comiskeyn kohottavasta kertomuksesta, ja ehkä Pyhällä hengelläkin on osansa asiassa, että yli kaksi kolmaosaa heistä kirjoittaa äänestysseteliin Kellyn nimen.

Osa kardinaaleista ei ota tosissaan äänestystulosta vaan pitää sitä vitsinä, mutta enemmistö pitää tulosta laillisena. Tilanne vaatii nopeaa toimintaa. Kellyltä pitää saada ensin henkilökohtaisesti vastaus, hyväksyykö hän valinnan, sitten hänet pitää tuoda Vatikaaniin. Tämä kaikki pitää tehdä niin, ettei media saa vihiä. Kardinaali Comiskey lähtee kesken konklaavin Yhdysvaltoihin, tapaa Kellyn ja tämän perheen, saa hyväksynnän valinnalle. Kelly lähtee Vatikaaniin, jossa kardinaalit odottavat. Koska paavin täytyy olla piispa, Kelly vihitään nopeasti ja yksinkertaisesti piispaksi. Hän valitsee paavinimekseen Pietari II, mikä on ammattikalastajalle varsin sopiva.

Kirjassa kuvataan hyvin sitä, millaisia ennakkoluuloja Kelly joutuu paavina kohtaamaan ja miten kuurian kardinaalit ja muut virkailijat hänet ottavat vastaan. Kellyllä on onneksi hyviä neuvonantajia, jotka auttavat häntä väistämään pahimmat karikot.

Roomaan saapuu myös Kellyn perhe, johon kuuluu kolme lasta; hänen vaimonsa on kuollut vuosia aiemmin. Paavina on siten paitsi maallikko myös leskimies ja yksinhuoltaja. Kauan ei Pietari II ehdi olla paavina, sillä vieraillessaan Afrikassa vihamielinen taho tartuttaa häneen viruksen, joka lopulta vie hänen elämänsä. Afrikan-vierailuun liittyy Venäjän ortodoksisen kirkon kavala toiminta kristittyjen kannatuksen voittamiseksi ja Venäjän vaikutusvallan lisäämiseksi maanosassa. Tämä ei ole sikäli kaukaa haettua, kun tiedämme, miten Venäjän ortodoksinen kirkko on todellisuudessa pyrkinyt kasvattamaan kannattajakuntaansa Afrikan ortodoksien keskuudessa.

Kirjan ovat kirjoittaneet **Ray Flynn**, joka oli Bostonin pormestari 1984–1993 ja Yhdysvaltain Vatikaanin-suurlähettiläs 1993–1997. Hänen omat kokemuksensa

lähettiläänä toimimisesta ja Yhdysvaltain ulkoministeriön sisäisistä valtakamppailuista kuuluvat kirjassa uskottavan tuntuisina havaintoina diplomaattien jokapäiväisestä elämästä. Toinen kirjoittaja, **Robin Moore**, puolestaan on ammattikirjailija, joka tunnetaan ehkä parhaiten New Yorkin huumekauppiaita jahtaavien poliisien tosielämän toimintaa kuvaavasta kirjasta *The French Connection* (1969), jonka pohjalta tehtiin 1971 elokuva *The French Connection* (suom. *Kovaotteiset miehet*). Mooren osuudeksi voisi arvailla kirjan eräiden enemmän toiminnallisten jaksoiden kuvaamista.

Flynnin ja Mooren kirjallinen yhteistyö ei ole jatkunut tämän romaanin jälkeen.

Esitellyt romaanit

Morris West: *Eminence*. 1998.

Ray Flynn & Robin Moore: *The Accidental Pope*. 2000.

Mielipideyhteisö, kirkko vai kultti?

Matti Heiliö

Kulttuuriykkönen (TV1, YleAreena) lähetti 12.11.2024 ohjelman mieltä pyörryttävästä aiheesta, salaliittoilmiöistä ja uushengellisyyden oudoista tiheiköistä. Rajua teemaa koskeva asiallinen keskustelu koski dokumenttielokuvaa *Shadowland*, joka käsittelee Ranskan Montsegurin alueella majailevia salatieteiden, fringe-uskonnollisten lahkojen leirejä, vaihtoehtoisten kuvioiden ja elämän tarkoituksen etsijöitä. Studioissa oli dokumentin käsikirjoittaja, ohjaaja ja kultteja tutkinut psykologian tohtori. Keskustelua juonsi taidolla **Nicklas Wancke**. Dokumentin alkuideoinnissa vuosia sitten oli ollut **Perttu Häkkinen**, jonka poismeno jätti maamme ja Euroopan kulttuurin kudokseen kipeän arven.

Dokumentti sisältää aihioita, joita voisi nostaa esiin nykyisen yhteiskunnan, uskonnollisen kulttuurin ja erityisesti kirkon hajaannuksen pohdinnoissa. Aiheiden merkitys ja tuoreus on ilmeinen nykypäivään siirrettynä. Keskustelu ja *Shadowland* dokumenttielokuva on otos Languedoc'in alueen ja Montsegurin linnan seutuvilla toimivien yhteisöjen, satunnaisten asumusten ja leiritulien äärelle kokoontuvien kuppikuntien joukosta. Seutuun liittyy muinainen historia uskonnollisen vähemmistön kokemasta vainosta valtakirkon puristuksessa. Alueella arvellaan olevan kuin muistumina kataarien jälkeläisiä. Nämä olivat vuoden 1000–1300 paikkeilla vaikuttanut liike, jossa palvottiin askeettista puhtautta ja kiellettiin maallisia iloja. Tutun tuntuinen on tieto, jonka mukaan kataarien joukossa tunnettiin jako ”tavallisiin (*credentes*)” ja ”hyviin uskoviin (*bons homs, bonas femnas*)”.

Kataarit ja uuden ajan totuusheimot

Kirkko koetti hävittää kataareja mm Albigenssi -ristiretken avulla 1209–1229. Vaino tunnetusti kohottaa vaihtoehtoliikehdinnän moraalia ja väkevöi kulttuurin ydinmehua vielä vuosisatoja myöhemmin. Viimeisen 200 vuoden aikana pohjoisen Euroopan alueella syntyneet pietistiset herätykset ja vapaakirkolliset yhteisöt ovat kokeneet lievemässä muodossa vastaavaa, tosin lähinnä ilkkumista ja syrjimistä katurahvaan ja valtakulttuurin taholta. Sen sijaan yhteiskunnalliset ideologiat johtivat järkyttävään vainoon ja verenvuodatuksen 1918, jolloin valkoiset ja punaiset intohimokaaderit toteuttivat inkvisition kaltaista väärän ajattelun puhdistusta. Parlamentarismien, demokratian ja sääntöpohjaisen yhteiselämän peruskoulu oli kuin isänmaamme synnytysskipu. Aika oli osa maanosamme kriisiä, jossa matkalle on osunut useita traagisia vuosilukuja (mm 1848, 1917, 1990) ja välineistöä giljotiineista kivääreihin, miinoihin, kranaatteihin ja ohjuksiin.

Ilkkuminen ja syrjintä valtakulttuurin ja herätyshenkisten totuusyhteisöjen kesken ei jäänyt kataarien vainoihin tai Suomessa 1900-luvun jännitteisiin kansankirkon ja herätysliikkeiden välillä. Nyt kapinamielen rintamasuunta on vaihtunut ja tilalla on kirkollisen kulttuurin hajoamisilmiöt. Herätyshenkisten, mukaan lukien 60-luvun viidesläisyyden perintöä kantavien yhteisöjen tyytymättömyys kirkon linjaan ja piispojen näkemyksiin on johtanut halkeamiin, jotka antavat syyn kysyä, onko syntynyt kultin kaltaisia sisäänpäin kääntyneitä oikeassa olijoiden ryhmiä. On melko kaukaa haettu analogia yhdistää katolinen antimodernistinen kapinaseura SPXX, Jonestownin joukkoitsemurha, Texasin Wacossa tulipaloon päätynyt seurakunta ja Pennsylvanian Amish yhteisö. Kaiken uhalla aion näin tehdä ja huomauttaa, että kaikissa on pontimena karismaattisen yksilön tai pienen ryhmän toteuttama Raamatun jakeiden fanaattinen seuraaminen. Katson näitä esimerkkeinä, joissa Raamatun teksti tai traditio nousee epäjumalan asemaan ja kansa saadaan kuuliaiseksi vahvatahtoisien tulkitsijan auktoriteetille. Mieli-pideyhteisö on saanut kultin piirteet. Jos tässä kultin määritelmä tulee venytetyksi, otan vastaan moitteen siitä.

Kuparikettu

Oireellista on myös tämän ajan kansanuskonnollisuuden oireilu uushengellisyyden, uuspakanuuden, noitaleirien ja hurmoskulttien muodossa. YleAreenasta löytyvä sarja ”Spirituaaliset” kertoo ilmiöstä <https://areena.yle.fi/1-50738491>. Nykynoidaksi tunnustautuvan viehättävän nuoren naisen some-roolia kuvataan: *Noituudella hän tarkoittaa elämäkatsomusta, jossa hän poimii asioita uskonnoista, uskomuksista ja kansanperinteestä yhdistäen niitä nykyaikaiseen tieteelliseen maailmankuvaan. Kupariketulle noituus ei siis ole taikasauvan heiluttelua ja loitsuja, vaan itsetutkiskelua, ja tapa tarkastella maailmaa avoimin silmin.* Viimeisen osion voisin allekirjoittaa suosituksena: itsetutkistelua, maailman tarkastelua avoimin silmin. Julistautuminen synkretistisen gurun rooliin arveluttaa.

Yhteisön taipumus ulos sulkevaan heimoutumiseen on ihmiskunnan pysyvä taipumus. Samanmielisten kesken syntyvä koheesio ja turvallisuuden tunne luo sosiaalisen mukavuusalueen. Tämä on luonnollista. Kotoisa heimotunne on monessa mielessä positiivinen asia – niin kauan kuin suhde naapuruston heimoihin on sovinnollinen. Yhteiskuntarauhaa ylläpitävä sivistys on kallisarvoinen ylellisyys, joka rikkoutuu herkästi vahvojen kellokkaiden ja oikeassa olemisen hybriksen vaikutuksesta. Herätän kysymyksen – samalla itselleni – voisiko erimielisten vähemmistöjen omintakeisia ajatustapoja katsoa heimo- tai kulttikäsitteen näkökulmasta ja lisätä näin suvaitsevaa suhtautumista erilaisia opillisia ja ortopraksian yhteisöjä kohtaan. Ajatuksen koetinkivi on kysymys naispappeudesta. Suomen kirkon hajaannuksen historia ja huomattava osa viime vuosikymmenten kuluttavaa riitelyä juontuvat tästä käännteestä vuonna 1986.

Sukupuolen pahennus

On selvää, että osalle maamme kirkkojen jäsenistä, viranhaltijoista, työntekijöistä ja järjestöjohtajista naispappeus on osoittautunut mahdottomaksi yhteiselon esteeksi,

teologisten, kulttuuristen tai perinnesyiden vuoksi. Tämä vastarinta on useissa tapauksissa niin syvää – melkein biologista laatua, että torjunta muistuttaa eräiden yhteisöjen torjuntaa tiettyjä ruokia, tapavalintoja ja pitämyksiä kohtaan. Tunnetun joidenkin ryhmien kiellot syödä sianlihaa, teuraseläimen verestä valmistettua ruokaa tai juoda viiniä. Nämä kiellot nousevat syvältä; niiden yli kävely voi synnyttää pahoinvointia.

Olemme taipuvaisia hyväksymään näiden asenteiden kulttuuriset ja joskus vuosisataiseen perinteeseen kuuluvat syyt ja kunnioittamaan näiden vähemmistöjen oikeutta oman traditionsa sääntöihin. Protestanttisen uskontokulttuurin enemmistön piirissä emme ajattele, että mainittuihin kieltoihin pätee jokin Jumalan asetus. Aihetta koskevat kirjoitusten jakeet eivät kirkoissamme päde sitovina pykälinä. Kenties dramaattisin esimerkki on juutalaisten lähimmäistemme noudattama ympärileikkauksen riitti. Kristinuskon piirissä tästä tavasta luovuttiin 2000 vuotta sitten. Siis hylkäsimme käsityksen, että tämä käytäntö olisi Jumalan vaatima. Kunnioitamme silti juutalaisen kulttuurin historiaa ja ymmärrämme tämän käytännön aabrahamisen historian ja juutalaisuuden rituaalisen perinteen osana.

Näemme, miten kristillinen kirkko on perusteellisen harkinnan jälkeen luopunut ajatustavoista, jotka vallitsivat alkukirkon vuosina. Orjuus-instituutio on myös tällainen esimerkki samoin muutamia ruokasäännöt. Protestanttinen kirkko rohkeni niin ikään luopua eräistä vuosisatoja jatkuneista käsityksistä 500 vuotta sitten, sellaisista kuin kiirastuliteoria, Marian palvonta ja pappien selibaatti. Katolinen kirkko tarkisti – tosin varovasti – muutamia syvään vakiintuneita ajatustapoja viime vuosisadalla. Sellaisia kuten oppi Paavin erehtymättömyydestä ja käytäntö ehtoollisen nauttimisesta leivän ja viinin muodossa.

Traditio, allergia ja kudosmuisti

Tätä taustaa vastaan voi pohtia kysymystä naissukupuolesta ja papin tehtävästä. Naispappeutta vastustavan vähemmistön ajatustapa on niin syvälle – kuin kudosmuistiin syöpynyt allergiaa muistuttava torjunta, että olisi aihetta tunnistaa kultin kaltaiset piirteet. Ajatus käy ymmärrettäväksi, jos tekee vertailua Taliban-kulttuuriin ja sukupuolten erotteluun monissa muslimimaissa. Naisen sukupuoli herättää vaistoperäisen torjunnan, jolle näin ajattelevat eivät ilmeisesti voi mitään. Kristinuskon perinteestä ja teksteistä löytyvät tavat rationaaliseen todisteluun, jonka yli ei haluta, uskalleta tai voida hypätä. Uskon hyppy on tässä kohtaa liian uhkarohkea. Mieleen tulee ehdottaa, että tämä syvä sosiologinen tunnelukko katsotaan tosiasiksi osapuolten kesken ja naispappeuden torjunta tunnustetaan kultiksi. Sama esto koskee ilmeisesti samansukupuolisia parisuhteita. Homoseksuaalisuuden kieltävät ja naispappeuden torjuvat ovat usein – toki eivät aina – samoja henkilöitä. Niin kauan kuin kunnioitamme juutalaisen kulttuurin ympärileikkauskäytäntöä kulttuurisena oikeutena, voimme katsoa naisen jakaman ehtoollisen torjunnan kristillisen kirkon sisäiseksi vähemmistöksi – jonka kultin kaltainen luonne tunnustetaan. Keskinäisen hyväksynnän hengessä jaon stigmatisoiva vaikutus voisi lieventyä.

Rautalangasta vääntäen kuvaan tilannetta toisen allergiavertauksen avulla. Jotkut lähimmäisemme ovat hajusteiden suhteen erityisherkkiä siinä määrin, että voivat pahoin huoneessa, jossa on voimakasta tuoksua käyttäviä yksilöitä. Yleisötilaisuuden (vaikkapa hartaushetki tai ehtoollinen) järjestelyssä voisi tällöin inhimillisen tahdikkuuden hengessä tarjota huolellisesti järjestettyä hajustevapaata vaihtoehtoa. Voitaisiinko kirkossa harkita naispappeusallergian vähemmistölle all-male ehtoollisia sovitun järjestelyn avulla. Jos asia tunnustetaan osapuolten välillä avoimesti allergiaan vertautuvana inhimillisenä rajoitteena, voisi kirkon halkaisua siirtää tuonemmaksi. Yhden kuukausittaisen erityismiehitetyn ehtoollisen järjestäminen vaatisi toki työvuorosuunnittelua ja johtamista.

Kielletyt puheet – Miten Suomen juutalaisia on yritetty vaientaa André Swanström

Eränä tammikuuisena iltana 1943 vaasalaisessa elokuvateatteri Gloriassa istui juutalainen vaatetusliikkeen johtaja **Abel Saks** kahden naispuolisen seuralaisen kanssa katsomassa elokuvaa *Merihaukka* (1940). Seurueen edessä istui kaksi lomalla olevaa suomalaista SS-Rottenführeriä eli korpraalia, **Veli Korpela** ja **Heikki Lapinjoki**, kumpikin naisseurassa. Kesken elokuvan filmi katkesi ja saliin sytytettiin hetkeksi valot. Abel Saks sanoi tuolloin ruotsiksi jotain seurueelleen viitaten heidän edessään istuviin SS-miehiin. ”Levottomuutta herättävä lausunto”, kuten Vaasan raastuvanoikeus tuomiossaan myöhemmin luonnehti Abel Saksin sanoja, oli sota-ajan Suomessa rikos. Tapaus viitoitti myös pitkäksi aikaa eteenpäin suuntaviivoja sille, mitä juutalaisen on ollut lupa sanoa julkisesti suomalaisista SS-miehistä.

Juutalainen ja SS-miehet raastuvanoikeudessa

Mitä Saks sitten sanoi SS-miehistä? SS-Rottenführer Lapinjoen seurassa ollut **Leila Inkeri Väinöntyär Tanner** kertoi Valtiollisen poliisin Vaasan osaston kuulustelussa Saksin sanoneen, että toivoi kaikkien suomalaiset SS-miehet kaatuvan ja että heidät olisi hirtettävä. Tanner kertoi Saksin puhuneen ruotsia, mutta sekä hän itse että SS-Rottenführer Lapinjoki olivat ymmärtäneet Saksin sanat. Lapinjoki oli todistajan mukaan pahoittanut mielensä niin, että hän oli ruvennut itkemään (todistaja käytti muotoilua ”tuli vedet silmiin”).¹

---

¹ KA Vaasan raastuvanoikeuden arkisto, Pöytäkirja 24.3.1943 § 324 Liite A Kuulustelupöytäkirja Valtiollisen poliisin Vaasan osasto 24.2.1943.

Saks ja hänen seurassaan olleet naiset kertoivat kuulustelussa toisenlaisen version: Saks oli sanonut, että olisi parempi, jos SS-miehet taistelisivat Suomen rintamalla eivätkä Saksan puolesta itärintamalla ja lisäsi rukoilevansa Jumalaa joka ilta, että suomalaiset SS-miehet kaatuisivat. Saks oli itse palvellut talvisodassa Er.P. 18:ssa ja jatkosodan hyökkäysvaiheessa JR 61:ssa. Hirttämisestä Saks kiisti sanoneensa mitään.

Tapaus tuli Valtiollisen poliisin tietoon ja Valpo otti sen erittäin vakavasti. Saks ja muut Suomen juutalaiset olivat hyvin tietoisia siitä, että SS toteutti juutalaisten kansanmurhaa idässä. Valpossa vallitsi kuitenkin erilainen näkemys: juutalaisten mielipiteet myötäilivät kommunisteja, ja SS-miehiä loukkaavat puheet olivat poliittisesti arveluttavia ja uhka yleiselle järjestykselle. Tieto tapauksesta välitettiin Valpon pääosastolle Helsinkiin, missä virkailija kirjoitti Saksin tapausta käsittelevän paperin marginaaliin, että Saksin puolustusasianajajaa tulisi boikotoida, kun hän kehtasi edustaa Saksia.² Ilmeisesti Valpossa oli virkailijoita, joiden mielestä SS-miehiä loukannut juutalainen ei ansainnut puolustusasianajajaa – juttu olisi kaikesta päätellen ollut virkailijan mielestä parempi hoitaa Gestapo-tyyliin ilman asianajajaa. Tiettyjen Valpon virkailijoiden katsannossa oikeusvaltio edusti turhaa liberaalia hempeilyä ja tehokkaan hallinnon haittaamista.

Saksin ja SS-miesten näkemä elokuva edusti Suomen tiettyä itsenäisyyttä suhteessa mahtavaan liittolaiseen eli Saksaan. Saksassa juutalaisen **Michael Curtizin** (alkuperäiseltä nimeltään **Manó Kaminer**, unkariksi **Mihály Kertész**) ohjaama elokuva oli kielletty. Elokuvan käyttö liittoutuneiden propagandassa oli suunnattu brittiläisen taistelumoraalin kohottamiseen: historiallisessa merirosvodraamassa Espanjan kuningas Filip symbolisoi Hitleriä, ja elokuvalla kosiskeltiin Yhdysvaltain tukea brittien sotaponnistuksille.³ Tätä kaikkea autonkuljettajina palvelleet SS-miehet

---

² KA Valtiollisen poliisin I arkisto, Ulkomaalaiset Suomessa, XV A 2, Vaasan osast. til. kats. Maaliskuulta 1943 6/4 –43; Hanski 2006, 370–371.

³ von Tunzelmann 2012.

eivät ehkä tiedostaneet. Yhtä kaikki Gloriassa koettu elokuvahetki oli osoitus Suomessa vallitsevasta vapaudesta. Tämä vapaus oli kuitenkin tiukasti rajallista: poliittisesti epäilyttävistä puheista joutui nopeasti edesvastuuseen.

Sotatilaa koskevan lainsäädännön mukaan ”levottomuutta herättävät” puheet olivat rangaistavia. Mikä sitten tulkittiin levottomuutta herättäväksi? Lehdissä vaatimukset juutalaisten tuhoamisesta eivät olleet sellaisia. IKL:n Ajan Suunta ja ruotsinkielinen vapaussodan veteraanien julkaisu Frontmannen ovat esimerkkejä lehdistä, joissa täysin avoimesti vaadittiin juutalaisten hävittämistä.⁴ Kun juutalainen puolestaan kyseenalaisti SS:n ja halusi nähdä SS-miesten kaatuvan, oli kyseessä rangaistava puhe. Saksin osalta rangaistus oli Vaasan raastuvanoikeuden tuomion mukaan 40 päiväsakkoa, josta maksettavaa Saksille tuli 2000 markkaa (440 euroa vuoden 2025 rahanarvon mukaan).⁵ Juutalaisen puheet SS-miehistä lietsoivat väitetyksi levottomuutta, ja oikeustapauksesta tuli varoittava esimerkki.

Kylmä sota ja itesesensuuri

Toisen maailmansodan jälkeen Suomen juutalaiset oppivat vaikenemaan sodanaikaisista vaikeista asioista. Juutalaisen ei ollut suotavaa erottua mielipiteillään ja lausunnoillaan. Antisemitismistä tai Suomeen paenneiden juutalaisten luovuttamisesta Gestapolle ei ollut soveliasta puhua, ei liioin suomalaisista SS-miehistä. Näiden aiheiden kriittinen tarkastelu olisi helposti tulkittu fasismi-kortin pelaamiseksi ja Neuvostoliiton myötäilyksi. YYA-Suomessa korostettiin erillissotaa, Suomen juutalaisten pelastumista ja antisemitismistä kokonaan vapaata yhteiskuntaa. Levottomuutta aiheuttavat puheet olivat edelleen epäsuotavia ja hyvin sisäistetty itsesensuuri piti poikkeavat näkemykset piilossa. Jatkosodan päätyttyä Suomen juutalaisten seurakuntien keskusneuvosto laati maailman juutalaisjärjestöille jaetun

---

⁴ Ks. Esim. Frontmannen 21.4.1944 (”Danska interiörer”); Ajan Suunta 1.7.1943 (”Juutalaiset karttavat Englannissa taitavasti sotapalvelusta ja toimivat mustassa pörssissä”)

⁵ KA Vaasan raastuvanoikeuden arkisto, Pöytäkirja 7.4.1943 Päätös § 384.

muistion, joka korosti Suomen valtion hyvää mainetta Suomen juutalaisten suojelijana. Muistiossa ongelmat lakaistiin maton alle ja keskityttiin alleviivaamaan juutalaisyhteisömme kiitollisuutta valtiovallalle.⁶ Juutalaisia ohjailtiin itsesensuuriin.

Sodan jälkeen siloteltu ja suomettunut kertomus Suomen juutalaisten sodanaikaisista vaiheista sementoitui puoleksi vuosisadaksi. SS-miesten osalta myös Suomen juutalaiset saivat niellä professori **Mauno Jokipiin** rakentaman kertomuksen nuhteettomasta ja epäpoliittisesta SS-pataljoonasta, joka ei ottanut osaa natsien julmuuksiin. SS-miehiä toimi näkyvillä paikoilla suomalaisessa politiikassa ja liike-elämässä. Tilanne muuttui vasta Neuvostoliiton hajoamisen ja kylmän sodan loppumisen myötä. Tuolloin myös SS-miehet olivat jo siirtyneet eläkkeelle yhteiskunnallisista vaikuttaja-asemistaan.

”Loukkaus koko Suomea kohtaan”

Yksi ensimmäisistä suomalaista SS-pataljoonaa kylmän sodan jälkeen kriittisesti tarkastelleista journalisteista oli **Boris Salomon**. Hänen artikkelinsa Suomalaiset vapaaehtoiset SS:n teloitusoperaatiossa itärintamalla ilmestyi 11.2.1998 Demari-lehdessä. Salomonin kirjoitus kirvoitti vastauksen everstiluutnantti **Helge Seppälältä**, joka tunnettiin pitkän linjan sotahistorioitsijana. Demari ei julkaissut Seppälän vastinetta, joka sisälsi antisemitististä ja henkilöön käyvää kritiikkiä. Seppälä kirjoitti vastineessaan, että Salomon oli ”tosiasioita tuntematon journalisti”. Yksi vastineen väliotsikoista oli ”Juutalainen haluaa tuomita”. Seppälän näkemys oli, että Salomonin esiin nostamia sotarikoksia ”ei allekirjoita yksikään suomalainen historiantutkija, koska yhteenveto ei pidä paikkaansa ja on sellaisenaan loukkaus, ei yksinomaan vapaaehtoisia, Veljesapu ry:tä ja Jokipiitä vastaan, vaan koko Suomea kohtaan.”⁷ Everstiluutnantti Helge Seppälän mielestä Boris Salomon oli vain kostonhimoinen ja

---

⁶ Central Zionist Archives, A140\230, Memo Concerning the Finnish Jews During the War, October 1944 (Translation); Muir 2023.

⁷ Helge Seppälän julkaisematon vastine Boris Salomonille. Kopio kirjoittajan hallussa.

valheita levittävä juutalainen, joka loukkasi koko Suomen kansaa nostaessaan esiin suomalaisten SS-miesten osallisuuden sotarikoksiin.

”Luekaa paremmin historiankirjat!”

Uuden aikakauden alkua osoitti sekä Boris Salomonin artikkeli että Demarin kieltäytyminen antisemitistisiä elementtejä sisältäneen vastineen julkaisemisesta. Seuraavana vuonna SS-miesten kriittinen tarkastelu kirvoitti kuitenkin julkisia vastineita, jotka ylittivät lehtien julkaisukynnyksen todella näyttävästi. Kylmän sodan jälkeinen aika mahdollisti samaan aikaan uusien kriittisten tulkintojen esittämisen ja näitä tulkintoja kärkkäästi haastavan uuspatriotismin esiinmarssin.

Vuonna 1999 suomalaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun nousi hanke muistomerkin pystyttämiseksi Ukrainaan siellä kaatuneiden suomalaisten SS-miesten kunniaksi. Hankkeelle haettiin julkista rahoitusta, ja opetusministeriö hyväksyi hankkeen. Julkisuudessa alkoi kuitenkin esiintyä kriittisiä näkemyksiä. Kansanedustaja **Ben Zyskowitz** ja Suomen juutalaisten seurakuntien keskusneuvoston puheenjohtaja **Gideon Bolotowsky** vaativat ministeriötä perumaan rahoituksen. Bolotowskya siteerattiin Ilta-Sanomissa: Suomalaiset SS-miehet eivät kaatuneet Suomen vaan ”väärän aatteen ja lipun” puolesta.⁸

Ilta-Sanomien antoi suomalaisen SS-pataljoonan historian kirjoittaneelle professori Mauno Jokipiille runsaasti palstatilaa vastaiskuun. Ilta-Sanomien mukaan ”professori Mauno Jokipii kehottaa Suomen juutalaisia lukemaan paremmin historiankirjat, jotta todellinen tieto suomalaisista SS-miehistä selkiytyisi.”⁹ Jokipiin tapa kohdata Zyskowitzin ja Bolotowskyn esittämä kritiikki oli alentava – kun Jokipii kehotti juutalaisia lukemaan paremmin historiankirjat, vihjasi hän, että juutalaisten tieto

---

⁸ Myllyniemi 1999.

⁹ Myllyniemi 1999.

holokaustista oli puutteellinen ja että koko juutalaisyhteisön kollektiivinen kokemus oli kyseenalainen.

Todellinen tieto oli vain Jokipiillä, joka antoi norsunluutornistaan juutalaisille neuvon tutustua historiaansa paremmin. Jokipii jatkoi läksytystä: ”Tässä asiassa he [Suomen juutalaiset] haukkuvat väärää puuta ja ovat langenneet propagandan uhreiksi”.

Varmemmaksi vakuudeksi Jokipii korosti vielä, että ”suomalaiset eivät missään nimessä olleet natsipataljoona vaan joukosta karsittiin pois jo värväysvaiheessa enin osa oikeistokiihkoilijoista.”¹⁰ Helsinkiläinen varatuomari ja maanpuolustustyön harrastaja **Kari Ruutu** jatkoi mielipidekirjoituksessaan (IS 10.6.1999) SS-muistomerkkihankkeen puolustamista. Ruudun kirjoitus oli otsikoitu ”Määrääkö juutalaisyhteisö, saako sotavainajia muistaa?”

”Kaikkietävä rotunsa edustaja”

Muistomerkkihanketta puolustivat TV1:n A-studiossa 9.7.1999 SS-Oberscharführer **Eero Helminen** ja SS-Rottenführer **Heikki Olsson** yhdessä Mauno Jokipiin kanssa. Juutalaisten ajatuksia aiheesta valotti ohjelmassa puolestaan ministeri **Max Jakobson**. Ohjelman nähneen dosentti **Mikko Uolan** mukaan ”ohjelmaan oli vedetty mukaan myös rotunsa edustajana kaikkietävä Max Jakobson vilauttamaan suomalaisten SS-vapaaehtoisten (muka-)ideologiaa.”¹¹ Uolan näkemys Jakobsonista edusti karkeaa ja täysin peittelemätöntä antisemitismiiä. Uolan mukaan SS-miehet puhuivat täyttä asiaa ja juutalainen mustamaalasi heitä.

Mauno Jokipii kirjoitti myöhemmin Veljesapu ry:lle, että A-studion toimittaja ei esittänyt varsinaisia valheita, mutta tärkeintä oli ollut, että toimittaja ”sai heittää SS-miesten silmille Simon Wiesenthalin keskitysleirikertomukset, vaikka ne eivät

---

¹⁰ Myllyniemi 1999.

¹¹ Uola 2019, 344.

Waffen-SS:ää koskekaan”. Jokipiin päätelmä oli että ”Kiertotietä valehtelu siis jatkui”, eikä hänen mielestä A-studion toimittajan kaltaisten tahojen kanssa kannattanut olla tekemisissä.¹²

Mitä A-studiossa tarkalleen ottaen sanottiin? **Pasi Peiponen** toimitti ohjelman viisi minuuttia kestäneen SS-miehiä käsitelleen osion. Peiponen kysyi Olssonilta ja Helmiseltä olivatko nämä olleet poliittisesti aktiivisia ennen SS-mieheksi värväytymistä ja oliko heille kerrottu SS:n poliittisesta luonteesta. Näihin kysymyksiin toimittaja sai kieltävät vastaukset. Mauno Jokipii puolestaan korosti sitä, että suomalaiset karsivat värväyksessä äärioikeistolaisia. Saksalaisten tavoite oli Jokipiin mukaan 70 % äärioikeistolainen edustus pataljoonaan, mutta Jokipii vähätteli äärioikeistolaisten toteutunutta osuutta todeten että ”jos sinne sitten kuusi prosenttia tai jotain siihen tapaan pääsi”.¹³ Tässä Jokipii teki oman henkilökohtaisen ennätyksensä suomalaisten SS-miesten äärioikeistolaisuuden vähättelyssä. Panttipataljoonassa Jokipii arvioi äärioikeistolaisten osuuden olleen kahdenkymmenen prosentin luokkaa.¹⁴ Jokipiin A-studiossa esittämä kuuden prosentin arvio ei esiinny missään kohtaa hänen omassa kirjallisessa tuotannossaan. Vielä vähemmän tälle luvulle löytyy tukea historiallisista lähdeaineistoista. Luku on puhtaasti mielikuvituksen tuote.

Jokipii ja SS-miehet keskittyivät toistamaan A-studiossa teesiä SS-pataljoonan epäpoliittisuudesta. Toimittaja Pasi Peiponen muistutti, että SS oli lyhenne, joka merkitsi Saksan kansallissosialistisen työväenpuolueen suojeluskuntaa ja että keskitysleirit olivat SS:n vastuulla. Toisaalta toimittaja kertoi suomalaisten palvelleen SS:n rintamajoukoissa. Toimittajan kysymykset SS-miesten poliittisuudesta saivat jyrkän kieltävät vastaukset. Max Jakobson puolestaan totesi, että suomalaisen SS-pataljoonan perustaminen oli ”ideologis-tyyppinen myönnytys”, jonka Suomi teki

---

¹² Uola 2019, 344.

¹³ A-studio 9.7.1999.

¹⁴ Jokipii 1969, 94.

Saksalle keväällä 1941. Tämän enempää Jakobson ei ryhtynyt ruotimaan SS-miesten poliittisuutta. Sotarikosten osalta toimittaja totesi, että sodan jälkeen ei ollut löydetty todisteita SS-pataljoonan sotarikoksista. Toimittajan kohteliaan neutraalit kysymykset SS:n poliittisuudesta ja Jakobsonin lyhyt maininta Suomen ideologistyypisistä myönnytyksestä Saksalle kirvoittivat kuitenkin erittäin tuohtuneita reaktioita kulissien takana. Toimittaja ja juutalainen Jakobson joutuivat ohjelman jälkeen professori Mauno Jokipiin ja dosentti Mikko Uolan hampaisiin.

Mikko Uola esitti näkemyksensä Max Jakobsonista kaksikymmentä vuotta myöhemmin suomalaisten SS-miesten aseveli- ja perinnetoiminnan historiikissa. Ajatuksen Max Jakobsonin ”rotuideologiasta” esitti tuoreeltaan SS-Unterscharführer **Kaarlo Heiskanen** SS-perinneyhdistyksen Achtung-lehdessä. Heiskanen ihmetteli Jakobsonin ”rotuideologian” katoamista jatkosodan lopulla, kun Jakobson oli samalla Upseerikoulun kurssilla kuin 64 entistä SS-miestä.¹⁵ Ilmeisesti SS-Unterscharführer Heiskanen sekoitti asioita tarkoituksellisesti – kansallissosialisteilla oli kyllä vahva rotuideologia, mutta juutalaisen syyttäminen rotuideologiasta on uhrin syyttämistä tekijän aatteesta.

SS-muistomerkkihankkeen ympärillä käyty julkinen keskustelu oli SS-miesten ja heidän tukijoidensa suuri julkinen ponnistus maineenhallinnan turvaamiseksi. Samalla se oli ponnistus historiankirjoituksen suunnan pitämiseksi Mauno Jokipiin määrittelemällä linjalla – juutalaiset eivät saaneet julkisesti kyseenalaistaa SS-miesten roolia kansakunnan sankareina. Julkisuudessa ottivat roolia niin SS-miehet itse kuin heidän historiansa tilaustyönä kirjoittanut akateeminen eminenssi, professori Mauno Jokipii. Käytetyt puheenvuorot uhkuivat SS-miesten voimantuntoa, ja halveksunta juutalaisia kohtaan oli avointa. Professori Jokipii ei puheissaan yksilöinyt kritiikkiä esittäneitä juutalaisia vaan kohdisti sanansa koko Suomen juutalaisyhteisölle – kaikkien juutalaisten oli syytä tehdä kotiläksynsä ja ottaa opikseen professorin sanoista.

---

¹⁵ Uola 2019, 344.

Professori Mauno Jokipii yksilöi SS-miesten maineenhallinnan päämääriä Veljesapury:n kanssa suljettujen ovien takana: hän toivoi Veljesavun huolehtivan siitä, että Panttipataljoona–kirjan uusi painos olisi hyvin saatavilla niin kirjakaupoissa kuin kirjastoissa. Jokipiin mukaan ”kirjaa tarvittaisiin myyntiin torjumaan Waffen-SS:ää vastaan esitettäviä hyökkäyksiä.” Tähän professori lisäsi vielä, että ”maine on tärkeämpi kuin raha”.¹⁶ Professori Mauno Jokipiille koko Waffen-SS:n maine oli tärkeä asia, ei ainoastaan suomalaispataljoonan maine. Dosentti Mikko Uola totesi puolestaan, että ”sodanaikaisen Saksan yksiselitteinen demonisointi” oli tarjonnut SS:ää vastustaville tahoille mahdollisuuden leimata kaikki suomalaiset SS-vapaaehtoiset poliittisella poltinmerkillä.¹⁷ Uolan mielestä oli selvästikin väärin tuomita Hitlerin Saksa – koko maan ja järjestelmän näkeminen pahan valtakuntana ei ollut Uolan mielestä hyväksyttävää.

Dosentti Uolan aate

Nuoruudessaan Mikko Uola oli pitänyt yhteyttä ruotsalaisiin kansallissosialisteihin ja toimi äärioikeistolaisessa järjestökentässä.¹⁸ Uola joutui vuonna 1965 Suojelupoliisin huomion kohteeksi, kun Ilta-Sanomissa julkaistiin 15.5.1965 etusivulla näyttävästi otsikoitu juttu ”harrastelijatason natsitouhusta Suomessa”.¹⁹ Suojelupoliisi oli nopeasti Uolan jäljillä ja takavarikoi Uolan kotoa jo lehden ilmestymispäivänä kansallissosialistista propagandamateriaalia. Kaksi päivää myöhemmin Supon kuulustelussa Uola myönsi olevansa lehdessä haastateltu uusnatsi.²⁰ Uola kertoi kuulustelussa kiinnostuneensa kansallissosialismista hyvin varhain. Hän sanoi lukeneensa kaiken aatetta koskevan kirjallisuuden, jonka sai käsiinsä yliopiston

---

¹⁶ Uola 2019, 360.

¹⁷ Uola 2019, 430.

¹⁸ Kotonen 2018, 91, 119, 151.

¹⁹ Numminen 1965.

²⁰ KA, Suojelupoliisin arkisto, Henkilömappi 6606, Poliisitutkintapöytäkirja 10/65 24.5.1965.

kirjastosta ja kertoi, että ”hyväksyy suurelta osin kansallissosialistisen aatteen”.²¹ Uolaa puhutteli kansallissosialismissa erityisesti sen voimakas kommunisminvastaisuus. Suomalaista äärioikeistoa tutkineen **Tommi Kotosen** mukaan Uola jätti opintojensa edetessä kansallissosialistiset harrastuksensa vähemmälle.²² Uola niitti sittemmin mainetta erityisesti IKL:n historiikin kirjoittajana. Itse olen esittänyt, että Uola on pyrkinyt valkopesemään IKL:ää ja vähätellyt puolueen fasistisia piirteitä.²³ Uolan kirjallisen uran punaisena lankana on toiminut suomalaisen äärioikeiston maineenhallinta.

Kun Uola vuonna 2019 kirjoitti Max Jakobsonin juutalaisesta ”rodusta”, Uola osoitti käytännössä, että nuoruuden kansallissosialistinen aate vaikutti yhä hänen ajatteluunsa. On hätkähdyttävää todeta, että IKL:n historiankirjoituksen keskeisenä asiantuntijana pidetty dosentti Uola on aatteellisilta lähtökohdiltaan kansallissosialisti, ja tämä aate ei ole dosentti Uolan kohdalla jäänyt radikaalin nuoruuden ilmentymäksi vaan se on toiminut koko hänen tuotantonsa taustalla. Hänen näkemyksensä mukaan myös suomalaista SS-pataljoonaa koskeneen valtiollisen selvityksen taustalla vaikutti juutalainen salaliitto, johon Uolan väitteen mukaan myös minä itse kytkeydyin.²⁴ Dosentti Uolan ja professori Jokipiin puolustama perinteinen tulkinta suomalaisista SS-miehistä epäpoliittisina ja sotarikoksista täysin puhtaana joukkona on kuitenkin vanhentunut. Viimeistään artikkelini *Ordinary Men or Ideological Executioners?: Finnish SS Volunteers and the Atrocities on the Eastern Front (Holocaust and Genocide Studies 2025)* purkaa Jokipiin ja Uolan keskeiset väitteet. Valtiollinen SS-selvitys jätti SS-miesten poliittisuuden vielä hieman epäselväksi, mutta tosiasia on se, että julmuuksiin

---

²¹ Kotonen 2018, 119; vrt KA, Suojelupoliisin arkisto, Henkilömappi 6606 Poliisitutkintapöytäkirja 10/65 24.5.1965.

²² Kotonen 2018, 152.

²³ Swanström 2018, 57–65, 68, 70–72.

²⁴ Ahonen 2019.

osallistuneet suomalaiset SS-miehet kuuluivat joukon aatteellisesti sitoutuneimpiin kansallissosialisteihin.²⁵

2020-luvun Suomessa Mikko Uolan kirjoitukset ovat enää marginaalisten lukupiirien huomion kohteena. SS-miehiä pidetään kuitenkin edelleen laajasti sankareina maanpuolustuksen, sotahistorian ja militarian harrastajien keskuudessa. Mauno Jokipii ja Mikko Uola ovat onnistuneet hyvin historiantulkintansa popularisoijina. 2020-luvun Suomessa äärioikeiston taholta tulevat juutalaisten vaientamisyhtymät ovat saaneet rinnalleen toisen ilmiön: vasemmistolaisen Israel-vihan, jonka ilmentymiin kuuluu juutalaisten vaientaminen, jos he puolustavat Israelia antisemitismia ilmentävältä vihalta. Jos juutalainen nousee julkisesti puolustamaan Israelia, kerrotaan hänelle hyvin nopeasti, että Israelin kritisoiminen ei missään olosuhteissa voi olla antisemitismia. Akateemisesta näkökulmasta katsottuna tällainen väite ei kuitenkaan pidä paikkaansa.²⁶

”Israelin epävirallinen suurlähetystö”

Helsingin yliopiston Lähi-idän tutkimuksen professori **Hannu Juusola** ohjeisti Helsingin juutalaisen seurakunnan puheenjohtajaa **Yaron Nadbornikia** Twitterissä 9.12.2022: ”Antisemitismin torjunnan kannalta on hyvin tärkeää tehdä ero Israelin ja juutalaisten välillä. Asiaa ei auta, kun juutalaisen seurakunnan johto esiintyy Israelin epävirallisena suurlähetystönä.”²⁷ Professori Juusola yritti opettaa Helsingin juutalaisen seurakunnan johdolle, mikä on antisemitismia ja mikä ei.²⁸ Tosiasiassa Euroopan (ja Suomen) juutalaisia vastaan kohdistuvien uhkien osalta on mahdotonta

---

²⁵ Swanström 2025. Tämä ei tietenkään tarkoita, että yleistäisin kaikkien suomalaisten SS-miesten olleen sotarikollisia ja fanaattisia natseja. Ideologiaa ja sotarikoksia ei kuitenkaan voi kiistää tai vähätellä suomalaisista SS-miehistä puhuttaessa.

²⁶ Swanström 2024.

²⁷ Kuvakaappaus Twitteristä, kirjoittajan hallussa.

²⁸ Tutkimuspohjainen näkökulma antisemitismin ja antisionismin väliseen suhteeseen: Swanström 2024.

erottaa antisemitismiä ja antisionismia toisistaan. Tämä on todennettavissa sekä juutalaisyhteisön kokemuksen että akateemisen tutkimuksen perusteella.

Suomalaisessa yhteiskunnassa on jatkuvasti keskustelunaiheita, jotka tavalla tai toisella koskettavat juutalaisia, mutta joista puhuttaessa eri alojen auktoriteettiasemaan kohonneet henkilöt ilmoittavat juutalaisille, mikä on ”totuus” kyseisistä aiheista. Jos juutalaiset eivät hyväksy totuutena julistettua näkemystä, heidät pyritään vaijentamaan.

Juutalaisia yritetään yhä tänä päivänä vaientaa seuraavilla kehotuksilla: ”Älkää solvatko SS-miehiä!” ”Luekaa historiankirjat paremmin!” ”Älkää tulko kertomaan meille, mikä on antisemitismiä!” Erona suomettumisen vuosikymmeniin on se, että 2020-luvun juutalainen ei taivu tällaisiin kehotuksiin eikä enää vaikene. Olennaista on vastauksen ankkurointi tieteellisen tutkimuksen kautta hankittuun tietoon.

Arkistolähteet

Central Zionist Archives (Jerusalem)

A140\230, Memo Concerning the Finnish Jews During the War, October 1944
(Translation)

Kansallisarkisto (Helsinki)

Suojelupoliisin arkisto

Henkilömappi 6606

Vaasan raastuvanoikeuden arkisto

Pöytäkirjat 24.3.1943 ja 7.4.1943

Valtiollisen poliisin I arkisto

Ulkomaalaiset Suomessa, XV A 2, Vaasan osast. til. kats.

Maaliskuulta 1943 6/4 –43.

Kirjallisuus

Ahonen, Paavo 2019: Dosentti U:n salaliittoteoria. <https://www.vartija-lehti.fi/dosentti-uolan-salaliittoteoria/>

Hanski, Jari 2006: Juutalaisviha Suomessa 1918–1944. Jyväskylä: Ajatus kirjat.

Jokipii, Mauno 1969: Panttipataljoona. Suomalaisen SS-pataljoonan historia. 2. painos. Helsinki: Weilin + Göös.

Kotonen, Tommi 2018: Poliitiikan juoksuhaudat. Äärioikeistoliikkeet Suomessa kylmän sodan aikana. Jyväskylä: Atena.

Muir, Simo. 2023: "Making Holocaust Memory in Finland: The Jewish Community and Conflicting Loyalties, 1944–1950s." *Holocaust and Genocide Studies*, Volume 37, Issue 2 (Fall): 294–311, <https://doi.org/10.1093/hgs/dcad031>

Myllyniemi, Timo 1999: "Zyskowicz oudoksuu opetusministeriön tukea SS-miesten hautamuistomerkillle". *Ilta-Sanomat* 17.5.1999.

Numminen, Juha 1965: "Natsilonkerot Suomessa" *Ilta-Sanomat* 15.5.1965.

Ruutu, Kari 1999: "Määrääkö juutalaisyhteisö, saako sotavainajia muistaa?" *Ilta-Sanomat* 10.6.1999.

André Swanström 2025: "Ordinary Men or Ideological Executioners?: Finnish SS Volunteers and the Atrocities on the Eastern Front", *Holocaust and Genocide Studies*, Volume 39, Issue 1, Spring 2025, Pages 57–76, <https://doi.org/10.1093/hgs/dcaf005>

Swanström, André 2024: ”Israel, antisionismi ja antisemitismi Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa 1990–2023”, Teologinen Aikakauskirja Vol 129 Nro 1 (2024)
<https://doi.org/10.62442/ta.143534>

Swanström, André 2018: Hakaristin ritarit. Suomalaiset SS-miehet, politiikka, uskonto ja sotarikokset. Jyväskylä: Atena.

von Tunzelmann, Alex 2012: ”The Sea Hawk battles in vain to disguise its attack on Hitler” The Guardian 1.6.2012.

Uola, Mikko 2019: Kunnian miehet. 75 vuotta suomalaisten Waffen-SS-vapaaehtoisten asevelitoimintaa 1943–2018. Helsinki: Veljesapu-Perinneyhdistys ry

Yksi hurraa-huuto Donald Trumpille?

Mitä Reinhold Niebuhr ajattelisi Yhdysvaltojen ulkopolitiikan eettisyydestä?

Markus Kantola

Donald Trumpin kausi Yhdysvaltojen presidenttinä on alkanut ”vauhdikkaasti”. Yhdysvalloissa monet hänen toimistaan ovat saaneet hyväksyviä nyökkäyksiä osakseen, mutta muualla maailmassa Trumpin linjaukset liittyen vaikkapa tulleihin ja ilmastonmuutokseen ovat nostaneet selkäkarvat pystyyn. On hän toki saanut ihailuakin osakseen.

Trumpin kriitikot ovat erityisesti Yhdysvalloissa jäätyneet ja jähmettyneet. Monet Trumpin aloitteista ovat olleet niin rajat rikkovia, että hänen kriitikkojensa on ollut vaikea tietää, mistä kritiikkinsä aloittaisivat. Tämä selittää osittain sitä, miksi demokraattien toiminta tai pikemminkin toiminnan puute on saanut monet ymmälleen.

Erityisesti Trumpin linjaukset liittyen Ukrainan sotaan ovat herättäneet kauhunsekaisia tunteita Yhdysvaltojen eurooppalaisten liittolaisten keskuudessa. Onko Yhdysvallat hylkäämässä Euroopan tai Ukrainan? Onko Yhdysvallat ryhtymässä Venäjän liittolaiseksi?

On vaikea arvioida Trumpin motiiveja. Usein analyysit ovat kertovat enemmän esittäjistään kuin Trumpista. Optimisti saattaa ajatella, että Trump haluaa rauhaa hintaan mihin hyvänsä. ”Tappamisen on loputtava”, Trump on jatkuvasti toistanut. Skeptisempi analyytikko ajattelee, että Trumpia motivoi halu saada Nobelin- rauhanpalkinto. Trump lähti politiikkaan pitkälti, koska halusi näyttää kaapin paikan

presidentti **Barack Obamalle**, joka sattumalta voitti kyseisen palkinnon heti presidenttikautensa alussa. Suurimmat kyynikot ajattelevat, että Trumpia motivoi Yhdysvaltojen lyhyen tähtäimen intressien ajaminen keinoista kaihtamatta. ”Totuus” on ehkä jossain näiden analyysien välimaastossa. Todennäköisintä on, että Trumpia ei ohjaa vain yksi motiivi.

1900-luvun yksi tunnetuimmista teologeista ja sosiaalieetikoista oli Reinhold Niebuhr (1892–1971). Niebuhuria on kutsuttu yhdeksi Yhdysvaltojen Kylmän sodan ulkopoliittikan pääarkkitehdiksi. Mitä Niebuhr ajattelisi Trumpin politiikasta suhteessa Ukrainaan? Monet historioitsija kavahtavat tällaisia ”mitä henkilö X ajattelisi kysymyksestä Y” -tyylistä spekulointia, koska se maailma, jossa esimerkiksi Niebuhr eli oli kovin erilainen meidän maailmamme kanssa. On siis melko lailla mahdotonta sanoa, mitä jokin historiallinen henkilö ajattelisi, jostakin ilmiöstä, joka on syntynyt hänen kuolemansa jälkeen. Tällaisilla spekulatioilla on kuitenkin arvoa, jos ne avaavat uusia näkökulmia eri ilmiöiden pohtimiseen ja tämä vuoksi kysymys siitä, mitä Niebuhr ajattelisi Trumpista on mielekäs.

Niebuhr oli Toiseen maailmansotaan asti pasifisti. Erityisesti amerikkansaksalaisen Niebuhurin näkemykset kansallisosialistisesta Saksasta saivat hänet hylkäämään pasifismin. Niebuhr ei silti ennen Pearl Harbouria kannattanut varauksettomasti Yhdysvaltojen liittymistä Toiseen maailmansotaan. Vielä 1938 Niebuhr kannatti vain Saksan ei-sotilaallista painostamista ja Yhdysvaltojen sitoutumattomuutta ”kapitalistisessa” sodassa. Koska kaikki valtiot olivat perusluonteeltaan itsekkäitä, sodissa harvoin oli hyvää ja paha osapuolta, Niebuhr katsoi. Niebuhr myös katsoi, että Yhdysvallat ei ymmärtänyt muuta maailmaa. Yhdysvaltojen politiikkaa lisäksi ohjasivat insinöörit ja liikemiehet ja nämä eivät myöskään ymmärtäneet, Niebuhurin mukaan mitään ihmislunnonsta.

Vaikka Niebuhr ei ennen Pearl Harbouria kannattanutkaan Yhdysvaltojen liittymistä sotaan, hän otti jo vuonna 1940 julkaistussa kirjassaan *Christianity and Power Politics* Niebuhr kohteekseen kristityt pasifistit. Kirjassaan Niebuhr syytti monia

pasifisteja harhaoppisuudesta, koska he olivat luopuneet perisyntiopista ja pitivät ihmistä perusluonteeltaan hyvänä. Niebuhr syytti pasifisteja sellaisten voimien tahattomasta kannatuksesta, jotka halusivat tuhota kristinuskon ja nöyryyttää kristittyjä. Niin kauan, kun maailmassa oli itsekkyyttä ja syntiä, kristittyjen oikeudenmukaisuuden nimissä oli käytettävä voimakeinoja, vaikka nämä johtaisivatkin usein traagisiin seurauksiin.

Jo paljon ennen Pearl Harbouria Niebuhr oli toisin sanoen kääntynyt sille kannalle, että Yhdysvaltojen tuli vaikka voimakeinoja käyttäen osallistuttava maailman tekemiseen oikeudenmukaisemmaksi. Niebuhurilla oli kuitenkin vähän illuusioita tällaisen politiikan seurausten moraalisuudesta. Sotilaallisten interventioiden seuraukset olivat yleensä moraalisesti epäilyttäviä. Niebuhr ei ajatellut, että Yhdysvallat voi olla koskaan moraaliltaan täysin ”puhdas” ulkopoliittinen toimija. Saksan kukistuttua Niebuhr vaati Yhdysvaltoja Euroopan jälleenrakennuksen takuumieheksi. Yhdysvaltojen tuli ”kantaa vastuu, joka oli suhteessa sen valtaan”, Niebuhr vaati. Ilman Yhdysvaltojen apua Eurooppa ajautuisi ”joko taloudelliseen kaaokseen tai poliittiseen totalitarismiin”. Humanitaaristen ja poliittisten syiden lisäksi Euroopan auttaminen oli hyväksi myös Yhdysvaltojen taloudelle, koska Yhdysvallat tarvitsi tuotteilleen markkinoita. Köyhällä Euroopalla ei olisi varaa yhdysvaltalaisiin tuotteisiin.

Niebuhr kannatti myös NATO:n perustamista. Järjestön perustaminen merkitsi Yhdysvaltojen lopullista irtautumista eristäytymisopista. YK pystyi turvaamaan rauhan vain, jos suurvallat olivat yksimielisiä ja tällä hetkellä ne eivät sitä olleet, Niebuhr katsoi. Lisäksi Länsi-Euroopan maat halusivat puolustusliittoa Yhdysvaltojen kanssa.

Palatkaamme aluksi esittämäämme kysymykseen, mitä Niebuhr ajattelisi Trumpin Ukraina-politiikasta. Niebuhr ei todennäköisesti uskoisi väitteisiin, joiden mukaan Trumpia motivoi vain rauhan saaminen Eurooppaan. Trumpin, kuten kaikkien muidenkin ihmisten päätöksiä, ohjaavat pitkälti itsekäät syyt. Niebuhr ei olisi

pitänyt lainkaan yllättävänä sitä, että Trump pyrkii inhorealistisesti ajamaan vain Yhdysvaltojen lyhyen tähtäimen etuja. Kaikkien valtioiden johtajat toimivat enemmän tai vähemmän näin. Trumpin toiminta eroaa useimpien muiden valtiojohtajien käytöksestä vain siinä, ettei hän pyri verhoamaan näkemyksiään idealistiseen kaapuun. Trump kieltäytyy ”hyve-signaloimisesta”.

Niebuhr todennäköisesti pitäisi Trumpia vulgaarina demagogina, mutta kovin paljon Trumpin käytös ei häntä ehkä yllättäisi. ”Suljettujen ovien” takana hän saattaisi jopa arvostaa Trumpin suorapuheisuutta. Niebuhr todennäköisesti kannattaisi Ukrainan tukemista, mutta hän Trumpin tapaan ei uskoisi ”maksimalistiseen” ratkaisuun, jossa rauha haettaisiin vain Ukrainan ehdoilla. Vaikka Niebuhr kannatti Toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliiton patoamista, hän ei kannattanut Neuvostoliiton lyömistä tai totaalista nöyryyttämistä. Hän olisi pitänyt tällaista utopistisena päämääränä, jolla tulisi olemaan äärimmäisen ikäviä seurauksia.

Ukrainan kumppaneita Niebuhr olisi ehkä kannattanut omien motiivien epäilyyn ja omien ratkaisujen kyseenalaistamiseen. Hän olisi suhtautunut varauksellisesti ajatukseen, että Ukraina ja sen liittolaiset edustivat moraalista hyvää ja Venäjä moraalista pahaa. Ukrainan tukijat eivät auttaneet maata vain sen vuoksi, että se oli ”oikein”. Hän olisi kannustanut Yhdysvaltoja ja Eurooppaa parempaan Venäjän tuntemiseen. Tämä olisi helpottanut kompromissien löytämistä.

Vasemmistolaisena Niebuhr ei olisi todennäköisesti äänestänyt Trumpia, mutta hän ei myöskään olisi myöskään ajautunut samanlaiseen moraaliseen paniikkiin, kun mihin suurin osa esimerkiksi eurooppalaisista johtajista on ajautunut. Hän olisi ymmärtänyt Trumpin toimintaa näitä johtajia paremmin, koska hänen ihmiskuvansa oli realistisempi. Vietnamin sodan kriitikkona Niebuhr olisi ehkä Trumpin tavoin ajatellut, että ikävä ja hauras rauha oli parempi vaihtoehto kuin tappamisen loputon jatkaminen. Tästä johtuen hän olisi ehkä ollut valmis antamaan Trumpille yhden hurraa-huudon.

O magnum mysterium

Risto Miettinen

O magnum mysterium,
et admirabile sacramentum,
ut animalia viderent Dominum natum,
iacentem in praesaepio!
O beata virgo, cuius viscera
meruerunt portare
Dominum Christum.
Alleluia!

O magnum mysterium – oi suurta salaisuutta.

Tällaista laulua munkit lauloivat jouluaamuna ennen auringon nousua 1500-luvun luostareissa. Siinä ihmeteltiin sitä suurta salaisuutta ja ihanaa sakramenttia, että eläimet saavat nähdä Herran syntymän. Oletettavasti Betlehemin tallissa oli Jeesuksen syntyessä ainakin härkiä ja aaseja.

Samalla tapaa voisi ihailleen ihmetellä sitä sakramenttia, kuinka Jeesuksen opetuslapset näkivät elämänsä syvimmän salaisuuden, mysteerin, olevan ratkaistuna heidän opettajassaan ja mestarissaan Jeesuksessa Kristuksessa. Tottakai opetuslapsilla oli Mooseksen kirjat, psalmit ja profeetat niin kuin kaikilla juutalaisilla, ja siis tietyt valmiudet asian tiedolliseen käsittelyyn. Mutta että juuri Jeesus Nasaretilaisessa oli se Sana, joka oli alussa Jumalan luona ja jonka voimalla kaikki on syntynyt, mikä syntynyt on. (Joh.1:1–3) Siinä opetuslasten kohdalla suuri mysteeri ja ihana sakramentti. **Martti Luther** käyttää joulusaarnassaan sanaa *mysterium* kuvatessaan, kuinka paimenet uskoivat enkelten ilmoitusta: ”Tänään on teille ... syntynyt

Vapahtaja”. Tällainen omakohtaisen uskon syntyminen on Lutherin mukaan Pyhän Hengen työtä ja ”mysterium”. Paimenet toimivat juuri niin kuin enkelit sanoivat ja osoittivat siis uskovansa, että juuri heille on syntynyt Vapahtaja. Siinä siis luterilaisittain ajatellen jouluyön ”magnum mysterium et admirabile sacramentum”.

Edellä kuvatuissa mysteereissä on eroja. Jos tallissa eläimiä oli, ne vain näkivät Vapahtajan syntymän. Paimenet uskoivat enkelten ilmoituksen.

Mutta on eläimillä ja ihmisillä yhteinenkin salaisuus. Niin eläimet kuin paimenetkin – kaikki elävät olennot – ovat saaneet elämänsä, syntynsä Sanan voimalla. Nykyisen tieteellisen käsityksen mukaan kaikki elävät olennot omaavat joukon samoja perintötekijöitä, geneejiä. Siis kaikki. Kaikki viruksesta valaisiin ja ameebasta elefantteihin, ihmiset mukaan lukien. Jossain miljardien vuosien takana on eliö, josta kaikki nykyiset eliöt ovat periytyneet. Tämän tiede voi nykyisin todeta. Mutta mistä on peräisin sen ensimmäisen eliön elämä. Alkuräjähdykseen ei elämän alkua selitä. Elämä ainutkertaisine yksilöineen on alusta pitäen mysteeri, magnum mysterium.

Toinen yhteinen salaisuus sisältyy siihen, että kaikki eliöt pysyäkseen elävinä tarvitsevat ravinnokseen, elämän jatkumiseen, muita eliöitä. Kaikki pelkäävät kuolemaa ja pyrkivät turvaamaan omaa elämäänsä.

Ihmisen kohdalla tähän liittyy vielä tietoisuus paitsi elämästä ja kuolemasta myös tietoisuus hyvästä ja pahasta, siis synnistä.

Syntiinlankeemuskertomuksessa kerrotaan, kuinka ihminen houkuteltiin syntiin lupauksella ”teidän silmänne avautuvat ja teistä tulee Jumalan kaltaisia, niin että tiedätte kaiken, sekä hyvän että pahan.” (1. Moos. 3:5) Kysymys ei ole tässä ensisijaisesti alastomuuden häpeästä tai seksuaalisuudesta. Hyvän ja pahan tiedon puun hedelmä on hyvän ja pahan tietämistä ja sen saaminen liittyy syömiseen. Syödessään ihminen turvaa omaa elämäänsä, mutta tuhoaa samalla

massoittain muuta ainutkertaista eliöstöä, kasveja ja eläimiä.

Tällä kohden on syytä antaa tunnustusta Martti Lutherille ja hänen vanhurskauttamisopilleen. Sen mukaan, Aadamissa, ihminen on syntinen kuolemaansa asti, eli niin kauan kuin hän syö ja pitää huolta elämästään, hän kuluttaa luonnonvaroja, aiheuttaa luonnonkatastrofeja ja synnyttää sotia. Kristuksessa ihminen on uskon kautta vanhurskas. Kuollessaan hän seuraa Kristusta ja toimittaa siten elämänsä suurimman ja pyhimmän jumalanpalveluksen.

Ihmisen voima ja valta raukeavat tyhjiin. Kaikki valta on yksin Kristuksella ja Isällä Jumalalla. O magnum mysterium et admirabile sacramentum. Viime kädessä varsinainen mysteeri, suurin salaisuus onkin siinä, miten Kristus sisällyttää leipään ja viiniin ruumiinsa ja verensä sekä menee Golgatan ristille kuolemaan. Näin tehden Kristus murtaa hyvän ja pahan tiedon kirouksen ja antaa oppilailleen uuden aterian, iankaikkisen elämän aterian. Johanneksen evankeliumissa hän vertaa itseään vehnänojyvään ja sanoo: ”Jos se kuolee, se tuottaa runsaan sadon.” (12:24)

Oi suurta salaisuutta ja ihmeellistä sakramenttia.

Risto Miettinen on Pöytyällä vaikuttava emeritusrovasti.

Jumalan synty – ajankohtainen kysymys

Kari Latvus

Raamatuntutkimus on tuottanut kiinnostavia ja merkittäviä tuloksia, mutta niistä ei ole kaikin osin saatavilla yleistajuista esitystä. Silloin tarvitaan tietokirjoja. Tähän tiedon aukkoon osuu erinomaisesti teos *Jumalan synty. Isän ja Pojan vaiettu historia* (Otava 2025). Kirjoittajina ovat eksegeetit **Ville Mäkipelto**, **Juha Pakkala** ja **Raimo Hakola**. Teologisen tutkimuksen ja käytännön seurakuntatyön välimatka on nykyisin kovin suuri ja populaaria tiedonvälitystä tarvitaan.

Teoksessa on oikeastaan neljä osaa, vaikka tekijät puhuvat kolmesta näytöksestä: monijumalainen kuningasaika, Jerusalemin tuhon jälkeinen yksijumalaisuuden nousu ja lopuksi kertomus historian Jeesuksen nousemisesta Jumalaksi. Tämän lisäksi omaksi kokonaisuudeksi nousevat alun ja lopun pohdinnat Jumalasta ja jumalakuvista.

Viimeisen neljännesvuosisadan aikana Vanhan testamentin tutkimus on elänyt merkittävää muutoksen kautta: kuva Israelin uskonnonhistoriasta on muuttunut ja Vanhan testamentin tekstien ajoitus ja tulkinta saanut uusia värejä. Teos esittelee Jahven Israelin pääjumalana, jonka valtakausi alkaa 800-luvulla eaa. Tämä näkyy kuninkaiden nimissä ja arkeologisissa löydöissä, joissa ”Jahve näyttäisi ilmestyvän kuin tyhjästä.”

Jahve ei kuitenkaan ole yksin vaan liittyy teksteissä ja arkeologisissa aineistoissa samankaltaiseen jumalperheeseen, joka esiintyi myös Ugaritissa. Siellä ylijumala El, tämän puoliso Asera, sääjumala Baal ja monet kymmenet muut jumalat muodostivat jumalasysteemin kokonaisuuden. Vanhan testamentin teksteissä sama El on nimike,

joka esiintyy käytännössä synonyyminä Jahvelle. Jahve ja El-jumala ovat fuusioituneet kirjan mukaan samaisella 800-luvulla.

Jahven yhteydessä monet Vanhan testamentin tekstit kuvaavat auringon jumalallista olemusta ja myös Auringon palvontaa (esim. Hesekiel 8). Siksi teos pohtii mahdollisuutta, että Jahve olisi ollut alun perin auringonjumala ja Jerusalemin ensimmäinen temppeli olisi voinut olla auringonjumalan temppeli. Vastaavasti teos esittelee ajatuksen Jahvesta sään jumalana, mikä voi selittää vastakkainasetteluja kanaanilaisen sään jumalan Baalin kanssa.

Tekijät esittelevät ja perustelevat kohtuullisen hyvin kahta erityistä piirrettä Jahven palvonnassa: kehollisuus ja perheellisyys. Nämä olisivat näkyneet siinä, että Jahven patsas sijaitsi temppelissä ja Jahvella oli puoliso, Aseraa. Aika ennen Jerusalemin temppelin tuhoa 586 eaa. on kirjoittajien mielestä yksiselitteisen monijumalainen. Kirjan toisen vaiheen kuvaus kohdistuu 500–400-lukujen deuteronomistisen ryhmän ajatteluun. Ryhmä kuvataan tuhoutuneiden hovin ja temppelin virkamieskunnan eli kirjureiden joukoksi, joka etsi kansakunnan ideaa. Pohdinnan kärkenä on ollut pyrkimys selittää kuningasvallan päättyminen, Jerusalemin temppelin tuho ja kansan johtavan osan pakkosiirto. Vasta tuolloin, ei siis aiemmin kuten yleensä on ajateltu, muotoutuu Jahve yksin -liike ja koko onnettomuus vieritetään monijumalaisen uskonnonharjoituksen syyksi.

Kuvaus kirjureiden luomasta uudesta lakipohjaisesta kansallisesta identiteetistä on kuvattu hienosti ja tarjoaa lukijalle kurkistuksen käsitykseen siitä, miten uusi yhteisö muotoutui. Käyttämällä vanhoja vasallitekstejä, Hammurabin lain kaltaisia tunnettuja lakien kiteytyksiä kirjurit loivat kirjallisen kuvauksen kansan historiasta ja erityisesti kuningasajasta.

Kirjoittajien mukaan Jerusalemin toinen temppeli rakennettiin vasta 400-luvun eaa. lopussa ja sen myötä kultilliset teemat saivat tilaa deuteronomistisen teologian rinnalla. Samalla papiston merkitys kasvoi merkittävästi.

Valtaosin yllä kuvattu uskonnonhistorian kuvaus on esitetty selkeästi ja hyvin perustellen. Lukijoille olisi mielestäni kuitenkin ollut syytä tuoda vahvemmin esiin se, ainakin parissa kohdin kirjassa esitetään käsitys, joka ei ollut neljännesvuosisata sitten tutkimuksen päälinjaa: syntyikö yksin-Jahve liike vasta vuoden 586 jälkeen ja rakennettiinko Jerusalemin toinen temppeli vasta 400-luvun lopussa? Esitetyt ratkaisut voivat hyvinkin saada yhä suuremman tuen, mutta lukijaa kannattaisi valaista uusista linjauksista ja kertoa muutama vastaansanomaton perustelu.

Kirjan kolmas pääjakso kuvaa prosessin historian Jeesuksesta Paavaliin ja evankeliumeihin teksteihin. Kaksilähdeteoria voi hyvin ja Markus ynnä Q-lähde toimivat Matteuksen ja Luukkaan lähdemateriaalina. Jos historian Jeesuksen pakeille pyritään, on tyydyttävä juuri Markukseen ja Q-lähteeseen. Johannes evankeliumi ei juurikaan tarjoa historiallista tietoa Jeesuksesta.

Nämä linjaukset eivät varmaankaan enää yllätä Suomessa, ei ainakaan tulisi yllättää. Kristologian kehityksessä kirja kuvaa moninaisuuden, joka esimerkiksi Paavalin teksteissä esiintyy. Mukaan mahtuu niin käsitys siitä, kuinka Jeesus on Jumalan poika ylösnousemuksen myötä (Room. 1), mutta ehkä myös pre-eksistenssi vilahtaa (Fil. 2). Paljon systemaattisemmin Jeesuksen jumalallisen olemuksen kuvaa puoli vuosisata Paavalin jälkeen Johanneksen evankeliumi, jossa Jeesus (logos) on kirjoittajan mielessä jo Jumala ilmentymä.

Jeesuksen syntymäkertomusten historiallisuuteen on nykyisin vaikea löytää asiallisia perusteluita, mutta hautaus- ja ylösnousemustraditioiden kohdalla evidenssi on erilainen. Kirjassa tulee hyvin esiin historiallisesti ongelmalliset kertomukset (Luukas ja Johannes), joissa tilaa saavat korostetun ruumiilliset piirteet. Historiallisuus vähenee, mutta ruumiillisuuspuhe kasvaa.

Toisaalta ylösnouseen ilmestyksien kohdalla Paavali puhuu tuntemiensa henkilöiden ja omasta kokemuksesta. Se millainen valaistuminen, näky tai oivallus tuo kokemus on ollut jää tuntemattomaksi. Ylösnousemusta tutkimus ei todista, mutta varhaiskristittyjen ylösnousemususkon se dokumentoi.

Entä kirjan johdanto ja päätös? Niissä haetaan kehyksiä kirjan teemalla eli Jumalasta kirjoittamiselle. Iso ja haastava teema. Kirjan tarkoituksena on kuvata ”kolmen suuren monoteistisen uskonnon Jumalan varhaista aatehistoriaa”. Kirja ei ota kantaa ”uskonnollisten uskomusten todenperäisyyteen vaan lähestyy Jumalaa kuin mitä tahansa muuta historian teemaa.” Muotoilu jättää tilaa pohdinnalle sen suhteen, että lähestyykö kirjan tarkastelu Jumalaa vai mieluummin kuvia ja käsityksiä, joita Jumalasta on esiintynyt. Ihmisten käsitykset ovat historian teema ja sitä kai kirjoittajat haluavat selvittää. Toisaalta kirjassa pilkahtaa johdannon ja lopun yhteydessä halu pohtia myös sitä, mitä käsitysten ja mielikuvien takana on: mitä Jumala tarkoittaa. Tämä heijastuu pohdintana ihmeistä, yliluonnollisesta ja nykytieteen tuloksista.

Näin iso kysymys olisi vaatinut huolellisemman tarkastelun ja nyt avaukset jäävät vain kurkistuksiksi isoon kysymykseen. Lopun ajatuksena on kuitenkin viesti kirkkoille. ”Jumalan idea on kehittynyt ajassa, eikä ainakaan tutkimus voi saavuttaa mitään ajasta tai ihmiskielestä irrallista Jumalaa. Tästä seuraa myös se, ettei millään kirkolla tai uskonnolla missään ajassa ole lopullista totuutta Jumalasta tai Jeesuksesta.”

Kokonaisuus: tosi kova saavutus, joka antaa suomenkieliselle keskustelulle aivan uudenlaisen pohjan. Kirja tulee tyrmistyttämään konservatiiviset lukijat, tarjoaa kaikki ainekset myös iltapäivälehdistön klikkiotsikoille (Jumalalla puoliso, Jumalan iso penis, Jeesuksen syntymäkertomukset keksittyjä jne). Piiloon ei ole jäänyt mitään, mikä synnyttää tunteita ja debatteja.

Kirjan alaotsikossa on mukana pieni mauste kaupallisuutta ja lisäksi sana ”Isä” on selkeästi (varhais)kristillinen nimike ja on hieman epäkesko synonyymi nimelle ”Jahve”, jonka syntyä kirja selvittää. Uuden testamentin kertomus ”Isän” synnystä jää kertomatta.

Ja lopuksi muutama pikkupoiminta eli nillitys, jotka voisi tarkistaa myöhempiin painoksiin. Yleensä kirjassa käytetään ilmausta Vanha testamentti, mutta muutaman kerran tekstiin on pujahtanut ilmaus Heprealainen Raamattu. Hiukan kirjassa esiintyy horjuvuutta, kirjoitetaanko Jumala vai jumala (riippumatta alun selityksestä, miten asia ratkaistaan). Muutaman kerran esiintyy nimike ”Kaikkivaltias” anakronistisesti tekstissä viittaamaan Jumalaan. Myös kirjoitusasu Jumalan Poika vs. jumalan poika vaihtelee.

Kari Latvus on dosentti ja viininviljelijä.

Yksinäisen piispan muistelmat

Petri Järveläinen

Luin uunituoreeltaan **Juha Pihkalan** muistelmien kakkososan, joka käsittelee hänen toimintaansa Tampereen hiippakunnan piispana. Aiemmin olen lukenut ensimmäisen osan.

Ensimmäinen osa valottaa Juha Pihkalan lapsuutta ja nuoruutta Tampereen Härmälässä, Klassillisessa koulussa, opintoaikoja ja ensimmäisiä pappisvuosia, jotka johdattavat jatko-opintoihin, kirkollisiin tehtäviin meillä ja muualla.

Viritys on karhea. Juha Pihkala ei ole helpoimmin elämästä päässeitä ihmisiä ja se myös kuvastuu muistelmien ensimmäisessä osassa. Kirjoittaja ei kuvaa elämäänsä riemuvoittona vaan ”vaikeana tienä”, jota valottaa virsi *Koska valaissee kointähtönen*.

Sitten kausi piispana, jota toinen osa selostaa, oli jokseenkin huh huh.

Kuvauksesta saa kuvan ”johtajan yksinäisyydestä”. Kun ongelma ilmenee, on liuta paremmin siitä tuntevia kuin itse olet. Kollegat vähättelevät. Väärintekijän tai taitamattoman ohjaus äärenee seinään, jossa asiaan puuttunut koetaan kovin taitamattomaksi. Ilmentyy asiantuntijoita, jotka ovat tietysti aivan eri mieltä kuin ongelmaan puuttunut. Lopulta olet tehtävässäsi vain omista kannoistasi vastaavana kaikkien hylkynä. Mutta jokin ratkaisu syntyy, jos kehtaat odottaa ongen nappausta. Ja se on sitten lopulta se, jolla punos aukeaa.

Pihkalan kaksiosainen (*Väyläkirjat*) muistelmateos on mielestäni lukemisen arvoinen. Ensimmäinen osa alkaa Tampereen Härmälän kulttuuripiirin kuvauksesta jatkuen

Faith and Order -liikkeen piirissä tehtyihin konsultaatioihin. Toinen osa kuvaa piispakautta, johon liittyivät kirkkoherrastaan tulehtuneiden seurakuntien asioiden käsittely, Suomen Lähetysseuran ongelmat jne.

Pihkalan esityksestä lukijan kokemukseksi jää johtajan yksinäisyys, tämän toiminta nolojen tilanteiden erityismiehenä. Epäily kirjassa joitakin henkilöitä kohtaan on ilmeinen, mutta kuitenkin pidättyvä ja jopa näitä ymmärtävä.

Härmälän invalidista kirkon johtotehtäviin

Muistelmien ensimmäisen osan puhuttelevimpia jaksoja ovat ne, joissa Juha Pihkala kertoo Tampereen Härmälän alueen lapsuudestaan ja nuoruudestaan. Niihin liittyvät yhtä hyvin auton alle jääminen ja vammautuminen kuin sittemmin kouluampumis-tapahtuma, jossa kirjoittaja itse oli ensin osoitettuna ja jossa uhkaaja ampui itsensä, tietämättä, että kyseessä oli ladattu pistooli.

Samalla Pihkala valottaa Tampereen ja sen ympäristössä vaikuttanutta karismaattista liikehdintää, joka sitten kulmineoitui **Markku Koiviston** Nokian herätykseksi paljon myöhemmin. Juuri tämän tilanteen käsittelyssä kirjoittaja jäi sitten paljon myöhemmin varsin yksin. Duplettimuistelmä on erinomainen johdatus niille, jotka tahtovat ymmärtää Tampereen seudun karismaattisuutta aina 1950-luvulta Nokian herätykseen.

Tarina etenee Kirkon koulutuskeskukseen, Tampereen hiippakunnan dekaaniksi, *Faith and Order* -liikkeen monivuotiseksi toimijaksi ja lopulta piispaksi sekä siitä tehtävästä eläkkeelle päässeeksi klassikkosuomennoksin, lentosimulaattori-harjoituksin sekä puolison ja lasten musiikkiharjoitusten kuulijaksi.

Suomen piispain kronikka

Muistelmiensa toisessa osassa Juha Pihkala kirjoittaa harkitusti ja pidättyväisesti myös piispojen kollegiosta ja myös erimielisyyksistä, jotka tulivat ilmi 2000-luvulla.

John Vikström on tietysti kiistämätön auktoriteetti ja hänen seuraajansa **Jukka Paarma** arvostusta ansaitseva, joskin ei enää yhteiskunnallisesti esillä oleva puheenvuoron käyttäjä. **Kari Mäkinen** on taitava sanankäyttäjä, mutta jo hieman omaa tietään kulkeva.

Wille Riekkinen on joviaali ja lupsakka, mutta puheenvuoroja käyttämätön savolainen, joka irtaantuu omaan liberaalina pidettävään suuntaansa.

Ilkka Kantolan julkisuuteen tullut tilanne ”pettäjäpiispana” kuvataan ensin kollegiaalisen surun ja myötämielisyyden kokemuksena mutta myös ikävänä koko yhteisöä kohtaan syntyneenä kriisinä.

Kuvauksessa **Eero Huovinen** todetaan arvoitukseksi ja siellä täällä syvenevien rivien todellisuudessa, kuten joidenkin muidenkin piispojen (**Heikka, Askola**) muistelmaselostuksissa, eräänlaiseksi ”isoksi pahaksi Eeroksi ”eli henkilöksi, jolla oli valtaa, johon kaikki eivät aivan yskimättä yhtyneet.

Minun on tietysti Eero Huovisen yliopistotyökaverina ja myöhempänä ystävänä mahdotonta arvioida hänen toimintaansa kirkollisen toimijuuden ulkopuolisena henkilönä. Mutta esitän kysymyksen: onko yliopisto-opettajataustan omaava ihmisen positio jollain tavoin poikkeava tullessaan piispaksi? Yliopistossa käytetään ajoittain sarkastistakin kieltä, joka ei sovi sen ulkopuolisiin työyhteisöihin.

Mikko Heikkaa kuvataan älyllisenä esille tulleisiin virtauksiin hyvin perusteluin tarttuneena toimijana, joka ansaitsee arvostusta, jokaiseen palloon taiten kirjoituksillaan tarttuvana liberona. **Olavi Rimpiläinen**, kuten muissakin muistelmissa, asettuu ei jääjän, vaan lämpimän siilinjärveläisukon muotokuvaan.

Kiinnostavaa tässä, hankaliakin henkilösuhteisiin liittyviä kokemuksia aiheuttaneessa tilanteessa, on myös jonkinlaisen pirstoutumisen tai vähintäänkin eriaänisen tilan syntyminen.

Voisiko sanoa siten, että syntynyt ”tila” on yhtäältä hyvä ja toisaalta hankala suhteessa tavoitteeseen, jota varmaankin kaikki asianosaiset tavoittelevat. Kun jonnekin 1990-luvun alkuun piispojen ääni kuvattiin yhtenä äänenä, viimeaikaisissa piispojen muistelmissa se kuvataan vähintäänkin vihjaten erilaisia näkökantoja ja eri suuntiin kulkeutuvien kirkonjohtajien yhteistyönä. Suuressa yhteisössä tähän on myös rahkeita. Mutta kun asiaa verrataan paljon, paljon pienemmän toisen kansankirkon piispojen eri linjoihin, tuolloin ollaan kriittisemmällä alueella.

Ottaakseni esille vain yhden esimerkin. Teoksessa *Jaakko Elenius, Härmän vikuri* on seuraava kuvaus:

”Elenius muistelee: Helsingin tuomiorovasti Mikko Heikka soitti minulle muutama viikko ennen vaalia ja ilmoitti kannattavansa minua piispaksi. Vaikkei hän näkyisi julkisuudessa, hän vaikuttaisi taustalla puolestani...Joitakin aikoja ennen vaalia Elenius saikin yllätyksekseen kuulla, että Heikka olikin ehdolla...”

Mikko Heikka puolestaan kertoo muistelmissaan (*Toivon piispa*):

”Sen jälkeen alkoi prosessi, jota en ole tähän päivään asti avannut... sanoin: ’ Olen hakenut virkaa tehdäkseni pitkän työuran Helsingin tuomiokirkkoseurakunnassa. En hae piispan virkaa.” Muutaman hetken päästä oli uusi keskustelu alkuperäiseen keskusteluun osallistuneen pankinjohtaja Soikkelin kanssa. Heikan muistelmat: ”Olen miettinyt asiaa perusteellisesti. Olen päättänyt vapauttaa sinut lupauksestasi. ”

Ota näistä kahdesta nyt sitten selvää. Kuvaukset ovat erilaisia. Siinä on kirkkohistorian tallentajille miettimistä.

Ekumeeniset yhteydet

Juha Pihkala on yksi kokeneimmista suomalaisista ekumeenikoista. Hän on osallistunut Faith and Order-liikkeen toimintaan lukuisia vuosia ja useisiin kahdenvälisiin oppikeskusteluihin, joista hän kertoo molemmissa muistelmateoksissaan.

Mielenkiintoisimpia raportteja ovat Venäjällä käydyt keskustelut sekä myös Venäjällä toteutettu opettajatoiminta eläkkeelle jäämisen jälkeen.

Pihkala kertoo Inkerin teologisen instituutin toiminnasta omakohtaisesti. Aikaisempi rehtori **Prilutskij**, joka oli Fort Waynen stipendiaatti, mutta sittempi Pietarin valtionyliopiston tohtori, joutui paitsioon ja liittyi ortodoksiseen kirkkoon siksi, että paikallinen toimijuus edellytti pikemminkin hengellistä toimintaa. Pihkalan luennoilla istui myös nykyinen Inkerin kirkon piispa **Laptev**.

Kuvaus on koskettava. Pihkala on eläkkeelle jäämisensä jälkeen omistautunut akateemisesti korkeatasoisen opetuksen antamiseen Venäjällä. Mutta se on joutunut vastatuuleen.

Hän mainitsee myös tuttavuutenaan Kirilin kakkosmiehen *Hilarionin*, jonka erinomainen kirja *Uskon mysteeri* on suomennettu. Hilarion on Moskovan konservatoriosta valmistunut viulusti ja säveltäjä, joka väitteli **Kallistos Waren** ohjauksessa tohtoriksi Oxfordissa. Hän nousi nopeasti Moskovan patriarkaatin ensimmäisille johtopaikoille, mutta siirrettiin pian Ukrainan sodan alettua sivuun Budapestiin, sen jälkeen, kun hänen oletettiin lännessä olevan Venäjän sotapropagandan ykköskirjoittajia. Näin ei ilmeisesti sitten kuitenkaan ollutkaan. Mutta asia kertoo niistä yhteyksistä, joissa piispa Pihkala on tehtäviään harjoittanut.

Kaiken kaikkiaan kirja kertoo poikkeuksellisen oppineen ja lukeneen ihmisen elämäntiestä tilanteissa, joita varataan vain ”nolojen tilanteiden erikoismiehelle”.

Molemmat muistelmien osat ovat arvokasta dokumentaatiota, joka tarjoaa vastaisille historiankirjoittajille tärkeää materiaalia sellaisesta subjektiivisesta näkökulmasta kirjoitettuna, joka kuitenkin on itsekriittistä ja joka tallentaa erinomattain tärkeää dokumentaatiota myös tutkijoille, sekä tietysti ajankohdasta harrastuneille ja sitä merkityksellisenä pitävälle asianharrastajille.

Oppihistoriaa

Henkilö- ja hallintohistoriallisten merkintöjen osalta Pihkalan molemmat muistelmateokset, mutta varsinkin jälkimmäinen tarjoaa lukijalleen runsaasti tietoja kirjoittajansa palveluksista tieteellisen tutkimuksen alalla. Väitöskirjan ja luterilaista tunnusta koskevan pätevyystutkimuksensa jälkeen Pihkala on kirjoittanut esimerkiksi edelleen käyttökelpoisen, maallikoille suunnatun, mutta myös pappiskoulutuksessa käytetyn teoksen *Johdatus dogmatiikkaan*. Mutta ennen muuta hän on osallistunut merkittävin panostuksin ensisijaisesti patristiikan ja keskiajan tutkimuksen eteenpäin viemiseen monin teoksin, joihin kuuluvat esimerkiksi käännökset niin **Tertullianuksen** kuin esimerkiksi **Nicolaus Cusanuksen** teoksistakin.

Arvioidut teokset: Juha Pihkala, *Tien vaikean minulle valmistit. Muistelmia elämästäni ja työstäni*. Väyläkirjat 2024; *Piispana Tampereella. Muistelmia II*, Väyläkirjat 2024.

Navigare necesse est. Hiiohoi!

Petri Järveläinen

Arvioitu teos: **Tapani Tukiainen**, *Messikallesta merimiespapiksi*, Valmiixi 2024, 248 s.

Suomen kirkon ulkomaalaistyö on siirtynyt tyystin Merimieskirkon toiminnalle vuoden 2025 alusta alkaen. Tästäkin syystä **Tapani Tukiaisen** muistelmat *Messikallesta merimiespapiksi* on kiinnostavaa luettavaa. Tukiainen kirjoittaa vetävään tyyliin *Suomen Joutsenen* alkuvaiheista omiin kokemuksiinsa messikallena aina paavin tapaamiseen.

Kiinnostavaa on se, miten merillä kulkeminen on periytyvää. Tukiaisen isä oli mukana ensimmäisellä Suomen Joutsenen matkalla, joka päättyi monien muiden kommellusten jälkeen liukumiseen Fär-saarilla. Myöhemmin Tukiaisen isä oli mukana toisessa maailmansodassa *Ilmarisen* matkalla pelastuen sen katastrofista kohtuullisen sattumanvaraisen lomamatkan seurauksena.

Nykyisin Aura-joen rannalla lepäävän Suomen Joutsenen neitsytmatka oli täynnä ongelmia päättyen Fär-saareilla tapahtuneeseen kummellukseen. *Ilmarinen* puolestaan painui pohjaan merimiinasta 1941 mukanaan lähes 300 merimiestä. Kirjoittajan isä oli mukana molemmilla matkoilla, kuitenkin pelastuen. Nämä kokemukset eivät kuitenkaan estäneet lasta lähtemästä merille, joka oli mennyt veriin. Kirjoittajan muistelmat kertovat valaisevasti verenperinnöstä.

Niinpä kirjoittajastakin tuli vuonna 1962 M/T Nunnanlahden merimies Biskalanhdelle saakka, ja monille muille merille. Vihdoin matka vie Suomen Merimieskirkon papiksi Italiaan, aina paavin tapaamiseen yltäen. Juttua riittää. Kummastuksiakin.

Merimieskirkon toiminnasta

On kiinnostavaa, että Suomen evankelisluterilaisen kirkon ulkomaalaistyö on tämän vuoden alusta ulkoistettu Suomen Merimieskirkon toteutettavaksi.

Ilmiöllä on pitkät perinteet. Jo **Toivo Waltarin** aikana **Mika Waltarin** ensimmäinen romaani Jumalaa paossa kustannettiin tämän tahon toimesta.

Olen vierailut vuosien aikana ensisijaisesti Belgiassa ja Hollannissa toimijan kohteissa. Ne ovat vähitellen laajentuneet laivatoiminnasta retkeilijänuorisoon ja sosiaaliavun tarpeissa olijoihin sekä rekkakuskeihin. Esimerkiksi Brysselissä toimiva kirkko- ja toimintakeskus on tällä alueella toimivien suomalaisten keskus, mukaan luettuna EU-virkailijat.

Ei voi välttyä vaikutelmalta, että alun perin merimiesten elämään kohdistunut toiminta on kasvanut merkittävimmäksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ulkosuomalaistyön harjoittajaksi ja globaalin toiminnan harjoittajaksi.

Tapani Tukiaisen muistelmien merkitys

Tapani Tukiaisen muistelmat avaavat ikkunan merkittävään asemaan tulleen Merimieskirkon toimintaa sen alkuvaiheista, Suomen Joutsenen neitsytmatkasta alkaen. Ne ovat kiinnostavaa luettavaa Merimieskirkon nykypäivää tuntevaille. Niistä avautuu myös polkuja ymmärtääkseen sen, mitä **Kaarlo Kalliala** tarkoitti luonnostellessaan merimieskirkon teologiaa sketsaavassa kirjassaan *Muukalaisuuden aika*. Selonteko sisältää sivusivulta hiihoi-kokemusten kuvauksia, joita on hauska lukea. Ne ovat taiten kirjoitettuja. Tällaisissa mietteissä olisi opittavaa myös maakravuille, sillä *navigare necesse est*.

Mitä on lohtu?

Olli Piirtola

Arvioitu teos: **Pirkko Lahti & Heli Pruuki**, *Lohtu. Miten selviydyn*. Helsinki: Tammi 2025.

Mitä on lohtu? Kirjan toinen tekijä, Heli Pruuki vastaa YLE:n radiohaastattelussa 24.2.25, että lohtu pakenee määritelmiä, on henkilökohtainen, on toivon ja turvan yhdistelmä. Tekoäly Copilot vastaa sekunnissa: ”Lohtu on tunnetta, joka syntyy, kun joku tai jokin lievittää tuskaa, surua tai huolta. Se voi olla ystävän tarjoama tuki, lempeät sanat, muisto rakkaasta, tai vaikka luonnon kauneus. Lohduttava asia tai hetki antaa voimaa ja auttaa jaksamaan vaikeina aikoina.” Entä lohdutus? ”Lohdutus on myötätuntoista tukemista ja rauhoittamista, kun joku kokee vaikeuksia, surua tai ahdistusta. Se voi olla esimerkiksi ystävällisiä sanoja, halaus tai konkreettista apua, joka helpottaa toisen oloa ja tuo lohtua vaikeassa tilanteessa”. Copilot kysyy perään: ”Onko jotain erityistä, mistä kaipaat lohdutusta?” Kokeilen keksittyä vaihtoehtoa: 5-vuotias lapseni on kuollut. Vastaus tulee saman tien: ”Olen todella pahoillani menetyksestäsi. Ei ole sanoja, jotka voisivat täysin kuvata sitä surua ja tuskaa, jota koet. Tiedän, että mikään ei voi korvata menetystäsi, mutta olen täällä kuuntelemassa ja tukemassa sinua. Jos haluat puhua tai jakaa ajatuksiasi, olen täällä sinua varten.” Vastausten lopussa on aina sininen sydänemoj. Aivan samanhenkiset ovat myös Lohtu-teoksen sivuilta löytyvät vastaukset. Copilotista voisi päätellä, että se (hän?) oli jo ehtinyt ajatuksella lukea sen. Mihin sitten tarvitaan kirjaa?

Ensinnäkin kirjaa voi pitää kädessä ja siitä voi vapaassa järjestyksessä etsiä itselleen merkityksellistä sisältöä. On lohduttavaa tietää, että jotkut kanssaihmiset ovat nähneet vaivaa laatiakseen lohtua tarvitseville ja lohdutuksen sanoja läheisilleen etsiville tuotteen, joka avaa sinulle hyvin henkilökohtaisen ja aidon yhteyden kirjaan

haastateltujen yhdentoista, elämänsä mutkissa ja syöksyissä lohtua tarvinneiden, lohdutusta osakseen saaneiden ja tarjonneiden, julkisuuden kautta tuttujen ihmisten kanssa. Lisäksi kirja on asiallisen kaunis, kansien väri eleettömän harmaa vihreään vivahtaen, beigevärisen ylipitkän kukanvarren muodostaman kerän keskellä vaalein kirjaimin on teoksen nimi ja varren päässä punertava kukinto. Ei herää odotusta mistään kätteettomista lupauksista, vaan lukijaa lämpimän kunnioittavasta ja vakavasti ottavasta lähestymisestä.

Kirja on jaettu selkeästi kahdeksaan lukuun, joiden sisältö pitää uskollisesti yhtä otsikon kanssa. 1. Mitä on lohtu? 2. Miten selviydyn? 3. Toiminta lohtukeinona. 4. Lohtuna toiset ihmiset ja toislaisiset. 5. Luonto lohduttaa. 6. Taide lohdun antajana. 7. Lohtua hengellisyydestä. 8. Kuoleman äärellä. Lopussa on vielä kolmen sivun Selviytymisopas. Jokainen luku on selkein alaotsikoin jäsennelty, joten hätäinenkin lukija löytää helposti täsmäavun tilanteeseensa. Kirjan alkuosa on, niin kuin asiantuntijateoksen tuleekin olla, laadultaan selittävä. Myöhemmät luvut tulevat elämyksellisesti lukijaa lähelle haastateltujen kokemusasiantuntijoiden jakaessa sekä kipeitä että kannustavia muistojaan.

Auttamisen ammattilaisen näkökulmasta eniten puhutteli se, miten kirja onnistuu valaisemaan lohdutuksen tarpeiden moninaisuutta. Imeväinen voi tarvita lohtutissia tai tuttia, pienelle lapselle maitolasin kaatuminen voi olla lohduton tilanne. Mikko Kuustonen kertoo arkilohdutuksesta: joku kysyy kuulemisia, toinen on valmis käymään sairastuneen puolesta kaupassa. Myös lohdun tarpeen kesto voi vaihdella äkillisestä ja ohimenevästä kriisistä koko loppuelämän jatkuvaan tilanteeseen: parantumaton sairaus, lapsettomuus, ylittämätön välien rikkoutuminen läheisten kanssa.

Aivan niin kuin asia on, lohdun alkuperäisin paikka, äidin syli, tunnistetaan heti kärkeen ja toiseksi muistetaan äidiltä tuoksuva riepu, nunnu, äidin sijainen. Näin lohdun kokemus heti myös ruumiillistuu kosketukseen, hyvänä pitämiseen, aisteihin, lämpöön ja turvallisuuteen. Lohdutuksen sanojen tehoisuus tunnistetaan Copilotin

lailla viittaamalla siihen, että ne eivät muuta todellisuutta. Tämän tuo koskettavasti esiin saattohoidon parissa elämäntyönsä tehnyt lääkäri **Juha Hänninen**. Vain teot vaikuttavat: läsnä oleminen, ajan antaminen, kosketus, pahasta paikasta pois vieminen, turvan tarjoaminen, perustarpeista huolehtiminen.

Kirjassa opastetaan sekä oma-apuun että kannustetaan avun hakemiseen. Tärkeä on se huomio, että ihminen voi olla tiedostamattaan syvästi lohduton. Varoitetaan riskistä hakea roskalohdutusta lääkkeistä, alkoholista, muista riippuvuuksista, syömisestä. Epäsuorasti osoitetaan, että lohduttaminen ja lohduttautuminen voi olla vain väliaikaista ja tilapäistä. On jo kohta edettävä toivon varassa huomiseen. Lamaannuksen halvuttaneen ihmisen omat kyvyt ja taidot, resilienssi tulee saada rohkeasti heräämään. Tärkeäksi poluksi eteenpäin osoitetaan sureminen, elämän varmuuden menetyksen tunnustaminen ja oman surunsa ja tapahtuneen herättämän vihansa hyväksyminen.

Kirjasta saatava lukukokemus on rauhoittava ja lohduttava. Taustoiltaan hyvin erilaiset lukijat saavat hyväksyntää ja ymmärrystä mitä moninaisimmille kriisireaktioilleen. Lukija kuin lukija voinee kokea olevansa reilun kaupan tiskillä, jossa on tarjolla yksinomaan takuuvihreää ja ravitsevaa lohtua, mutta myös vaihtoehtoihin ja kyseenalaisiin valintoihin sortuvia ymmärretään. Kirjoittajat kyseenalaistavat raikkaasti monia iänikuisia hokemia kuten ”se mikä ei tapa, vahvistaa” (ei suinkaan aina vahvista!) tai ”kaikille on annettu vain sellainen taakka, jonka jaksaa kantaa” (ei todellakaan aina ole!) ja tuovat keskusteluun tuoreita ja tärkeitä käsitteitä kuten ”itsemyötätunto”. Lohtulauseluettelo on hyvä kädenojennus niin lohtua itselleen etsivälle kuin lohduttajalle, joka ei kuitenkaan ihan ilman sanojakaan pärjää. Itsemyötätunnon esimerkki on **Sami Syköltä** lainattu ajatus: ”Lohduttaa ajatella, että minun ei tarvitse vaikuttaa kaikkiin maailman ongelmiin tai ratkaista niitä”. Näillä sanoilla avataan luku, jossa nimenomaan kannustetaan vaikuttamaan ainakin johonkin maailman ongelmaan oman lohduttomuuden hoitomenetelmänä.

Jokainen voi ajatella itsekseen, mutta uskoa ei voi yksin. Siten uskon itseensä, elämään ja selviytymiseensä menettänyt ihminen tarvitsee toista ihmistä saadakseen uudelleen ”uskon tartunnan”. Tästä on kirjassa useita henkilökohtaisia esimerkkejä – samastuminen kohtalotoveriin vähentää syvintä lohduttoman yksinäisyyden kokemusta. Kokemusasiantuntijoiden monin liikuttavin esimerkein todentuu, miten jaettu suru on vain puolikas surusta. Emeritapiispa **Irja Askolan** oman runon loppu tiivistää pysäyttävästi hengellisen ihmisen yksinäisen lohdun: ”Enkö saa olla vihainen ja mykkä, olla miellyttämättä teitä, piristymättä pikaisesti. Jumala pysyy hiljaa, ei kysele, ei utele, tietää Hän kaiken. Tässä on lohdutukseni.”

Kirjaa voi perustellusti suositella lohtua etsiville, koska se on laadittu lohduttavaksi. Sitä voi suositella jokaiselle, joka haluaa kohentaa omia lohduttamisen valmiuksiaan. Ammatissaan hädässä olevia ihmisiä kohtaaville kirja toimii rikkaana tiedon lähteenä lohdun tarpeista ja lohduttamisen mahdollisuuksista.

Olli Piirtola on LKT, psykiatri, psykoterapeutti (emer.).

Augustinus ja Hippokrates

Jarmo Tarkki

Kontiolahtelainen amatöörifilosofi Markku Kailaheimo on Vartijan lukijoille tuttu monista kirjoituksistaan. Hänen uusin, esseitä sisältävä kirjansa *Contra Augustinus, pro Hippocrate* ilmestyi viime vuonna Atrain & Nordin kustantamana.

Kirjassa on kaksi pääosaa: *Contra Augustinus* ja *Pro Hippocrates*. Augustinusta käsittelevässä osassa on kaksi päälukua: ”Augustinus ja armon umpikuja” ja ”Astrologiasta”.

Pro Hippocrates -osassa on niin ikään kaksi päälukua: ”Sisälsivätkö varhaiskirkon tulkinnat Jeesuksen inkarnaatiosta hippokraattisen oletuksen” ja ”Hippokrateen juutalainen lääkäri-filosofi”.

Kirja päättyy osaan ”Epilogi: Olipa kerran Hippokrates. Amen.”

Augustinuksen armo-opista on kirjoitettu pelottavan suuri määrä magnum opuksia. Ei ihme, sillä Augustinuksen aikalainen Pelagius oli esittänyt merkittäviä haasteita koskien syntiä, perisyntiä (Kailaheimo kuvaa tätä ”perinnöllisenä sairautena”), armoa, vapaata tahtoa, predestinaatiota, pelastusta jne. Jostain syystä Kailaheimo ei käsittele Pelagiuksen opetuksia; maailma voisi kuitenkin olla varsin erilainen, jos pelagiolaisuudesta tai semipelagiolaisuudesta olisi tullut kirkon virallinen oppi augustinolaisuuden sijasta.

Kailaheimo nostaa esiin tuttuja armo-oppiin liittyviä hankalia ongelmia. Jos osa ihmisistä on ennalta valittu pelastumaan, miksi Jeesuksen piti kuolla ristillä pelastaakseen jo ennalta pelastukseen valitun porukan. He, joita ei ole valittu

pelastukseen, jatkavat matkaansa helvettiin – mutta miksi? Jos ihmisellä ei ole vapaata, syntiinlankeemuksessa turmeltunutta tahtoa, miten hän voi olla vastuussa mistään päätöksistään ja teoistaan?

Nämä kysymykset liittyvät kirjaimellisesti ”teologiaan”, oppiin Jumalasta. Jos Jumalan oletetaan olevan, kuten klassinen teologia näyttää opettavan, samanaikaisesti kaikkivoipa, kaikkietävä ja kaikkihyvä, olemme suurissa ja ylitsepääsemättömissä vaikeuksissa.

Hyvä esimerkki tästä on vanha tuttu rippikoululaisen kysymys: jos Jumala on kaikkivaltias, voiko hän luoda niin ison kiven, ettei jaksa nostaa sitä? Riippumatta siitä, miten tuohon kysymykseen vastataan, ajaudumme mahdottomiin ongelmiin. ”X on kaikkivaltias” on väitelause, joka on looginen musta aukko; jos x on kaikkivaltias, voiko x tehdä itsestään ei-kaikkivaltiaan jne.?

Jumalan kaikkietävyys johti Augustinuksen pitkiin pohdintoihin predestinaatiosta. Jos Jumala on kaikkietävä, silloin hän tietää kaiken ennakkoon. Luodessaan ihmisen, Jumala siis tiesi, että ihminen mokaa. Miksei Jumala sitten luonut ihmistä sen verran paremmaksi, ettei hän mokaisi? Silloin Kristusta ei olisi tarvittu pelastustyöhön, hänen ei olisi täytynyt kärsiä kidutuksista ja tuskallisesta kuolemasta. Ja koska Jumala on kaikkihyvä, luulisi hänen halunneen ihmisen olevan sen verran paremman, ettei ihmisuhria tarvittaisi. Mutta koska Jumala on kaikkivoipa, kaikkietävä ja kaikkihyvä, kaikki mikä tapahtuu on siis hyvää – kidutukset, kärsimykset, holokaustit, sodat, pandemiat.

Vaikuttaa siltä, että klassisen teologian teistinen absolutismi johtaa absurdeihin johtopäätöksiin. Ainoa ulospääsytie on hylätä jokin teistisen absolutismin kolmesta

osasta.²⁹ Tai sitten todeta teologisten pelkureiden tavoin, että kyseessä on mysteeri, joka on inhimillisen ymmärryksen ulottumattomissa.

Kailaheimon ensimmäisen luvun otsikko ilmaisee lyhyesti, mihin Augustinuksen armo-oppi johtaa - armon umpikujaan. Epäilemättä Augustinus itsekkin tiesi tämän. “Astrologia” -luku liittyy Augustinuksen näkemyksiin predestinaatiosta; jos ihmisen kohtalo riippuu tähtien sijainnista hänen syntymähetkenään, silloin Jumalan asema alistetaan tähtien valtaan. Kailaheimo esittelee kiinnostavasti keskusteluja kaksosten sairasteluun liittyvistä spekulatioista. Eikö kaksosilla pitäisi olla sama kohtalo? Toisaalta, kaksi ihmistä eivät synny samaan aikaan, vaikka olisivatkin kaksosia. Tuo pieni ero saattaa riittää selittämään erilaiset kohtalot.

Näyttää siltä, että Kailaheimo tuntee antiikin ajan stoalaisten ja muiden filosofien astrologisia keskusteluja varsin hyvin. Mielenkiintoista on, että samaa keskustelua käydään edelleenkin, tosin tuskin filosofien kesken. Jos ihmiskohtalot eivät johdu tähtien asennosta syntymähetkellä, entä sitten Jumalan kauko-ohjauksesta? Donald Trump ainakin vaikuttaa uskovan näin: Jumala pelasti hänet murhaajan luodilta, koska Trumpilla on tärkeä asema Jumalan suunnitelmissa.³⁰

Kirjassa on huomionarvoisia oivalluksia, kuten esimerkiksi se, että Augustinus hylkäsi astrologian ennustukset, mutta hän itse teki ”epäilyksettömiä” ennusteita kuolleiden ylösnousemuksesta – siitä huolimatta, että kummankaan näkemyksen tueksi ei ole hyvin perusteltuja todisteita (s.45).

---

29 Charles Hartshorne on käsitellyt näitä kysymyksiä oivallisessa teoksessaan *Omnipotence and Other Theological Mistakes* (State University of New York Press, Albany, 1984).

³⁰ Nils Mustelin esitti 1980-luvulla hauskan parodian astrologiasta, uudesta ”tieteenalasta” nimeltään *sporalogia*. Teorian mukaan kunkin raitiovaunun sijainti vaikuttaa suuremmalla painovoimalla kuin kaikki planeetat yhteensä Helsingin asukkaisiin. Tähdistä ennustaminen muuttuu raitiovaunuista ennustamiseen. Tätä varten Mustelinin mukaan meidän pitäisi laatia raitiovaunuhoroskooppeja.

Kirjassa on lukuisia sitaatteja, mutta valitettavasti ilman tarkempia lähdeviittauksia muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Ansiokasta on, että kunkin sitaatin kirjoittaja mainitaan samoin kuin lähde sekä suomeksi että alkukielellä. Joissakin kohdin olisi ollut hyvä ilmoittaa alkukielessä käytetty sana, eikä lähteä tekemään johtopäätöksiä suomenkielisen käännöksen sanoista. Kailaheimo lainaa Tertullianusta huomauttaen, että ”samankaltaisuus” ei välttämättä ole ”samanlainen” (s. 66). Kristuksen luontoa käsittelevissä keskusteluissa käytiin kiistaa aiheista ”homoiousios” ja ”homoousios” – onko Kristuksen luonto olemukseltaan samankaltainen vai samaolemuksellinen Jumalan kanssa. Vivahde-erot näkyvät kreikankielisissä, mutta eivät suomenkielisissä ilmauksissa.

Kiinnostava on Kailaheimon ehdotus siitä, että ensimmäisten kristillisten vuosisatojen kristologiset konseptiot olisivat saaneet inspiraationsa Hippokrateen humoraaliopista ja sen eri versioista, joissa vastakkaisuusperiaatteella (kuumaa viilennettiin ja kuivaa kostutettiin) ja samankaltaisuusperiaatteella (samanlaisella parannetaan samanlaista, meidän aikamme homeopatia) on johtava rooli. Tertullianuksen kirjoitus aiheesta (s.70–71) viittaa siihen, että Kailaheimon ehdotus on varteenotettava. Sanotaanhan vanhassa, 400-luvulta peräisin olevassa ortodoksisessa pääsiäistroparissa: ”Kristus nousi kuolleista, kuolemallaan kuoleman voitti” (virsi 90). Kuolema siis parannetaan kuolemalla!

Kailaheimon ehdotusta tukee myös se, että filosofeja kutsuttiin sielun lääkäreiksi. Koska antiikin aikana tieteiden eriytyminen ei ollut kehittynyt, oppineiden terminologia oli pitkälti yhteistä. Filosofia/teologia lainasi lääketieteestä ja päinvastoin. Tätä ilmentää myös Augustinuksen kuvaukset Kristuksesta lääkärinä. Kirjan lopussa Kailaheimo esittää, että Augustinuksen oppi pahasta hyvän puutteena näyttäisi tulevan Hippokrateen humoraaliopista: ”Ihmisen olemassaolo... on hyvää, kun hän on terve ja ruumiinnesteet ovat tasapainossa. Nesteiden epätasapaino taas tarkoittaa, että jotakin on joko liikaa tai liian vähän, eli jotakin puuttuu” (s.97). Näkemyksensä tueksi Kailaheimo lainaa Augustinusta, valitettavasti ilman

lähdeviittausta, jossa puhutaan sairauksista hyvän puutteena ja terveyttä tilaksi, jossa hyvä ei puutu.

Kailaheimon esseekokoelma on osittain Timo Nisulan *Augustinus* -teoksen ja Juha Pihkalan *Yksi kahdessa. Kristus-uskon historia varhaisen kristikunnan aikana* -teoksen referaattia. Ansiokasta on Kailaheimon huomautus siitä, että lääketieteellisillä käsitteillä näyttää olleen vaikutusta nimenomaan kristologisten konseptioiden kehittymiseen varhaisen kristikunnan aikana. Jo yksistään tästä syystä kirja, samoin kuin sen lukijaystävällinen koko ja sivumäärä (115), on suosittelamisen arvoinen.

Isää etsivän pianistin teologia

Petri Järveläinen

Arvioitu teos: **Pekka Vapaavuori**, *Erään eläkeläisen uskontunnustus*. Momentum 2025. 383 s.

Musiikin tohtori, kanttori-urkuri, rovasti Pekka Vapaavuori kertoo muistelmissaan yllättäen menehtyneen legendaarisen isänsä etsinnästä, joka päättyy löytöön olla se, joka on. Vauhdikkaan ja taitavasti soitettun elämäkerran loppu on yllättävä: Jumala on se, joka Hän on. Samaanhan päätyi esimerkiksi Tuomas Akvinolainen, joka edustaa kovin toisenlaisten konserttiohjelmistoa kuin Vapaavuori: Tiedämme Jumalasta, että emme tiedä Hänestä. Sopivin nimi on Minä olen.

Musikaalisen uran ja kirkkomusiikin dokumentaatio

Vapaavuoren muistelmat ovat antoisaa luettavaa musiikkikoulutuksesta, kirkkomusiikista ja esittävästä taiteesta sekä teologisesta keskustelusta kiinnostuneelle. Vapaavuori on toiminut esittäjänä pianotaiteilijana ympäri maailmaa. Hän on toiminut useiden musiikkioppilaitosten johtajana, myös Sibelius-Akatemian rehtorina. Hänellä on ollut keskeisiä tehtäviä kirkkomusiikin kehittämisessä. Hän on rakentanut klavikordeja ja perehtynyt vanhojen soittimien soittamiseen yhtenä maailman keskeisistä tämän alan asiantuntijoista. Erityisen kiinnostavia ovat hänen keräämänsä näytteet afrikkalaisesta kansanmusiikista, joka muistuttaa eräiltä osin gregoriaanista laulua ja esimerkiksi Palestiinan kirkkomusiikin kehittämistehtävät.

Näin Vapaavuoren muistelmat ovat keskeinen ja kiinnostava dokumentti myös käsiteltäessä seurakuntien musiikkitoiminnan historiaa ja tulevaisuutta.

Pianisti ja pappi

Muistelmien loppuosa ”eläkeläisen mietteitä” käsittelee Vapaavuoren palaamista teologisten kysymysten tarkastelijaksi.

Hän mainitsee opiskeluaikojen innoittajaksi teoksen *Teologia etsii suuntaa* ja siitä esitellyistä teologeista erityisesti **Bultmannin, Barthin, Bonhoefferin** ja **Tillichin**. Näiden pariin hän on myöhemminkin palannut ja esittelee näiden keskeisiä ajatuksia asiantuntevasti. Myöhemmästä lukemisesta Vapaavuori mainitsee **Borgin** ja **Spong**in tunnetut teokset.

Muutos musiikissa on muutos maailmankaikkeudessa, sanotaan. Jokainen esittävä taiteilija miettii tulkinnoissaan tämän kaltaisia kysymyksiä. Pianistisella urallaan Vapaavuori on saanut kiitosta vanhojen soittimien esittelyn lisäksi Mozartin teosten ja erityisesti Bachin teosten esittämisestä. Huikkeimmillaan häntä on verrattu tunnettuun venäläiseen pianistiin **Sokoloviin**.

Tehtävä on niin vaativa, että harva uskaltaa. Mutta mitä merkitsee se, että asettautuu teologian alalla ”esittäväksi taiteilijaksi”? Mikä on ohjelmisto ja mikä tulkinta? Kuinka sujuu? Tarkastelen tätä hieman Vapaavuoren mainioihin muistelmiin sisältyvän noin 80-sivuisen niiden loppuosaan sijoittuvan teologisen konstruktion osalta.

Esitys ja tulkinta

Tutkielmansa aluksi Pekka Vapaavuori selostaa asiallisesti edellä sanottujen 1900-luvun merkittävimpien teologiain ajattelun keskeisimpiä piirteitä. Bultmannin myyteistääriisumistulkinnan, Barthin Jumalan täydellisen toiseuden ajatuksen, Bonhoefferin paradoksaalisen Vankilakirjeissä ilmaistun kannan elämästä Jumalan kanssa ilman Jumalaa ja Tillichin korrelaation metodin ja ajatuksen syvyydestä. Tämän jälkeen hän tekee joitakin huomautuksia ”uskonnottomasta ajasta” ja kristillisen sanoman uudelleenmuovaamisen tarpeesta. Seuraa kohtuullisen laaja 1960-luvulta alkaneen kirkollisen kehityksen selostus, niin naispappeus-keskusteluineen kuin esimerkiksi niihin tapahtumiin kohdistuen, jotka johtivat Suomen teologisen instituutin ja Lähetysliiton syntyyn sekä myös kirkosta eroamisalloon. Esitys näistä etenee mielestäni huomautuksia aiheuttamattomasti eli asiantuntevasti.

Tämän jälkeen Vapaavuori ottaa esille varsinaisen nuotinnoksensa ja esityksensä siitä luvussa ”Raamattu ja uskonnontunnustukset.” ”Konsertin” varsinainen ohjelma syntyy preludin jälkeen tästä osuudesta.

Ensimmäisessä osassa Vapaavuori referoi asiantuntevasti ajankohtaisen eksegetiikan tutkimustuloksia Raamatun kirjojen luonteesta. Mielestäni maailmankuvan selostuksessa tapahtuu kuitenkin kompastus. Ns. kolmiportaisesta maailmankuvasta luovuttiin joitakin vuosisatoja ennen Uuden testamentin kirjoitusten syntyä siirryttäessä ptolemaiokseen maailmankuvaan ja muutos ei tapahtunut vasta Kopernikuksen aikana, vaikka hänenkin tutkimuksensa osoittivat ptolemaiolaisen maailmankuvan muutoksia tarvitseväksi. Vaikka tällainen maailmankuva on luomiskertomuksessa, sitä on vaikeampi löytää Uudesta testamentista, toisin kuin esimerkiksi Bultmann esitti. Merkittävä osa kirkkoisista kielsi sen ennen uskontunnustusten muotoilua.

On liian nopeasti soitettu, jos ajatellaan, että Uuden testamentin kirjoittajat olivat aikansa maailmankuvista irrallinen saareke, samoin kuin jos esimerkiksi ongelmalliseksi koettu Uuden testamentin seksuaalietiikka katsotaan hellenistisessä maailmassa samaan aikaan vallinneen syvällisen samaa sukupuolta olevien ihmisten välisen parisuhteen hyväksymisen ulkopuoliseksi periferiaksi. Uuden testamentin kirjoittajat olivat ehkä hieman tietäväisempiä kuin heistä joskus jonkinlaisina kummelina-hahmoina ajateltu karikatyyri.

Yllä oleva huomautus on niin sanottu harrastuneen kuulijan kokemus eikä sinänsä kiistaton, mutta se paljastaa, minkälaisia kokemuksia yleisössä syntyy esityksestä. Vapaavuori esittää hyvän kysymyksen, oliko alkua. Kun aikanaan **Stephen Hawking** vieraili Vatikaanissa esittelemässä alkuräjähdysteoriaa ja sai sille paavin innostuneen hyväksynnän, hän alkoi heti kotimatalla suunnitella maailmankaikkeutta, jolla ei ole alkua. Tämä johtui siitä, että hän vierasti tieteellisen uskottavan hypoteesin omaksumista uskonnolliseen käyttöön. Kuten Vapaavuorikin toteaa, on mittaustuloksia ja tutkimusvälineitä, joilla on perusteltu alkuräjähdyttä. Mutta tietenkin kyseessä on vain tieteellinen todennäköinen omaksuma, jolle on mielekästä etsiä muitakin vaihtoehtoja. Tämä tietysti kertoo tieteen luonteesta. Se on totuutta etsivää ja itseään korjaavaa toimintaa.

Tämä liittyy myös Tillichin korrelaation menetelmän ongelmaan. Tillichin mielestä kristillinen sanoma tulee välittää niin sanotulle nykyihmiselle uusin termein. Mutta sellaista nykyihmistä kuin Tillich kuvaa, ei ole olemassa. Kyseessä on ideaalityyppi, joka hallitsee kaikkien tieteiden viimeaikaiset tulokset ja lähestyy elämää niiden antaman tiedon varassa.

Katsauksen jälkeen Pekka Vapaavuori selostaa Uuden testamentin sisältöjä osoittaen tuntevansa nykyisen tutkimuksen päälinjat, ainakin sellaisena kuin ne esitetään alan yhdessä johtavassa korkeakoulussa eli Helsingin yliopistossa. Hän siirtyy sitten tarkastelemaan uskontunnustuksia. Hän selostaa oivallisesti myös niiden poliittista ja

oppihistoriallista taustaa. Lisäksi hän tekee kysymyksiä eri uskontunnustusten kohtien vastaanottamisen edellytyksistä.

Hän asettaa hyvän kysymyksen: mitä jumalanpalveluksessa vieraileva henkilö, joka ei ole tutustunut kristilliseen perinteeseen, ajattelisi tällaisesta rallatuksesta. Oma vastauksena on se, että liittymis- eli kääntymiskokemuksia on monenlaisia. Esimerkiksi Neuvostoliitossa tapahtui näin. Ihmiset näkivät kirkon (jota he eivät tunnistanee kirkoksi). He menivät sisään. Tulivat toisenkin kerran. He alkoivat kumartaa ja tehdä ristinmerkkejä Lopulta, kun heiltä kysyttiin, että oletteko ortodokseja, he vastasivat, että kyllä. Osallisuus kristilliseen yhteisöön ei siis edellyttänyt rationaalisia toimenpiteitä tai uskonnollisten lauseiden justifiointia. Samanlainen tilanne lienee vaikkapa mennessämme taidenäyttelyyn. Sitä katselee, jostakin kuvasta pitää ja toisesta ei. Tai konsertissa ollessa.

Esittäjä ja yleisö

Pekka Vapaavuoren valitsema ohjelmisto ja sen tulkinta on kiinnostava. Soiton tekninen osuus on pääosin moitteetonta, joskin herää kysymys, syntykö tahattomia kömmähdyksiä. Tulkinta ei ole räyhähenkinen vaan pikemminkin meditatiivinen. Vapaavuoren pianismi siirtyy teologian alueelle niine riskein, joita jokainen soittaja joutuu kohtaamaan sen asian kanssa, että muutos musiikissa on muutos maailmankaikkeudessa.

Kyse on eräänlaisesta mission impossible -tilanteesta. Mutta on rohkeaa ottaa haaste vastaan ja selviytyä siitä kohtuullisen kuivin jaloin vähintäänkin siihen hiljaisuuteen, jossa joutuu toteamaan, että Jahwe.

Nykyisessä konstruktivisen teologian debatissa esitetään silloin tällöin jaottelu teologiseen oikeistoon ja vasemmistoon. Oikeistoa edustaa lähinnä angloamerikkalainen uskonnonfilosofia, joka on eurooppalaisesta näkökulmasta

arvoitusta sisältämätöntä teknisesti huippulaatuista fundamentalismia. Ääripäähän sisältyvät esimerkiksi **Richard Swinburnen** tutkimukset, joissa Bayesin kaavassa lasketaan Jumalan olemassaolon todennäköisyysarvoja ja kerrotaan, että on tehty ihmiskunnalle palvelus, samana päivänä kuin Kaksoistorni-isku tapahtui, että Jumalan olemassaolo on noin 98 prosenttisesti totta. Lievempänä edustajana voi pitää esimerkiksi **Alister McGrathin** tuotantoa, joka oppineisuudessaan edustaa kohtuulliseen jäykkää perinnäisen kristillisen ajattelutavan puolustamista.

Teologisen vasemmiston ääriedustusta ovat esimerkiksi **Don Cupittin** kirjoitukset ja akateemisen keskustelun ulkopuoliset John S. Spongin kirjoitukset. Niissä oletetaan, että niin sanottu nykyihminen uskonnon alalla tarvitsee vuosittaisen radikaalipaukun kulkeakseen herätyksen poluilla. Väitettä perustellaan tyypillisin agitaatiomenetelmin: nyhkytarinoin ja trivial pursuit -tason käsityksin tieteen tuloksista ja sen historiasta paketoiden ne hyvin myyväksi eräänlaiseksi pikaruoaksi. Kiinnostavaa on ehkä asettaa kysymys: mitä on sitoutumaton konstruktiiivinen teologia?

Pekka Vapaavuori on tässä jaottelussa tulkintani mukaisesti kallellaan maltillisen teologisen vasemmiston piiriin. Vallankumousta tarvitaan, mutta ei kritiikittömänä, agitatiivisessa ja militäärisessä muodossa. Tällä asenteella on tietysti protestanttisen teologian piirissä vahva perinteensä.

Kirja on kovasti lukemisen arvoinen ja on tärkeää, että tällainen soitto soitetaan. Maailma olisi huonompi, jos sellaista ei soitettaisi. Kuulija elähtyy monin kohdin ja tsemppaa soittajaa silloin, kun kuulijan näkökulmasta herää tunteita, jotka eivät välttämättä pysy soiton edistymisessä. Lopputulemaksi jää alkuosan mahtavien vetojen ja loppuosan mietteitä herättävien ja asiallisten soittojen jälkeen kovin, kovin sympaattinen vaikutelma. Kirjoittaja voisi vedota lauselmaan: tehkää perässä.

Narsistin labyrintti

Matti Myllykoski

Arvioitu teos: **Camille Laurens**, *Ta promesse*. Paris: Gallimard 2025.

Claire Lancel ja Gilles Fabian olivat kohdanneet toisensa kuusi kuukautta sitten ja olivat rakastuneet. Heillä oli heti paljon yhteistä: Claire oli kirjailija, Gilles puolestaan nukketeatteriin erikoistunut ohjaaja. Aurinkoisena kesäpäivänä he olivat uineet, rakastelleet, levänneet ja olleet lopuksi hyvässä ravintolassa meren rannalla sekä juoneet samppanjaa erinomaisen päivällisensä kanssa. Sen jälkeen Gilles oli ehdottanut, että tehtäisiin lupaus. Claire oli ihmeissään eikä keksinyt vaatia mitään. Sinä näytät jo tietävän, hän sanoi. Kyllä, totta, vahvisti Gilles, johon Claire: No sano sitten. Tahtoisin sinun lupaavan, ettet koskaan kirjoita minusta, sanoi Gilles.

Tässä kronologinen lähtökohta Camille Laurensin kolmannelletoista romaanille, jonka aiheena on toksinen narsismi ja joka kirjalliselta lajiltaan lähestyy trilleriä. Jo alussa lukija saa tietää, että Claire on joutunut oikeuden käsiin, mutta romaanin edetessä hän saa tutustua Clairen näkökulmasta siihen, mitä lupauksen ja käsillä olevan tilanteen välillä kuluneina seitsemänä vuotena on tapahtunut. Kirjailijana fiktiosta autofiktioon kaksikymmentä vuotta sitten siirtynyt Laurens vaihtaa tässä romaanissa lajia, jota voi luonnehtia altrofiktioksi – fiktioksi, jonka aiheena on toinen, vastapäinen: tässä tapauksessa narsistinen mies. Huomattavan samanniminen Claire Lancel on tavalla tai toisella Camille Laurensin *alter ego*.

Haastatteluissa Laurens on korostanut, että ihmisen tuhoamiseen ei tarvita ruumiillista väkivaltaa. Sen voi tehdä vähäeleisesti, riistämällä toiselta empatian ja kunnioituksen, jota jokainen parisuhteessa elävä kaipaa ja tarvitsee. Mutta narsisti, jollaista Laurens kuvaa, on mielen terrorissaan vieläkin monitaitoisempi. Tätä

tutkielmaa haluan seuraavassa avata, vaikka sitä ei yleensä resensioissa tehdä. Jotkut erinomaiset romaanit kääntyvät elokuviksi niitä lukiessa; Laurensin uusin romaani kuuluu niihin. Toivottavasti tämän kirjan näkee vielä elokuvanakin.

Jo kirjansa alussa Laurens sanoo minäkertoja Clairen nimissä kirjoittavansa *totuuden* vuoksi, koska tapahtumat ja tulkinnat, joita hän kuvaa, voivat olla vain totta tai tarua. Romaani on pitkä matka totuuteen: siinä ovat äänessä monenlaiset todistajat, jotka tuntevat Clairen ja Gilles'n, toiset enemmän, toiset vähemmän. Laurens on erinomainen kuvaamaan tilityksiä, riitoja sekä kuilun partaalle ajautuneen Clairen ajatuksen kulkua. Totuus hahmottuu vähitellen ja hitaasti. Romaanista tulee dekkari (*policier*): lopulta taisteltuaan kauan ja epätoivoisesti valheita vastaan minäkertoja Claire löytää kiistattoman *todisteen* narsistista ex-kumppaniaan vastaan – vaikkakaan todiste ei ole tavanomainen: se on lopulta Gilles'n oma narsistinen persoona, joka aukeaa romaaniksi. Clairen nimi ei ole sattumanvarainen: kirjailijana ja ihmisenä hän haluaa, että kaikesta tulee selkeää (*claire*).

Laurens kirjoittaa intensiivisesti, jopa kiihkeästi: yllä olevat kaksi kursivointia ovat hänen. Hän antaa Clairen kuvata ansaa, johon narsistin uhri ajautuu (s. 15): ”Yhdessä hetkessä keskellä elämää jokin on totta tai väärin, tosiasia tai satua. Se saattaa kestää vain hetken, mutta se on totuuden hetki. Kaikki pelkäävät totuutta. Laahustetaan, vetäydytään, viivytellään. Ei haluta totuutta, halutaan rauhaa. Ei, ei rauhaa. Rauhallisuutta. Totuus on seikkailu, mutta halutaan mielenrauha, hinnasta viis.”

Claire antaa lupauksen, jonka Gilles pyytää, koska siinä hetkessä he rakastavat toisiaan. Onnellisuudesta ja rakkaudesta syntyisi ainoastaan romaani, jota kukaan ei halua lukea. Se ei kiinnostaisi ketään – aivan yhtä vähän kuin romaani onnellisesta perheestä, jollaiset ovat **Leo Tolstoin** sanontaa lainaten kaikki samanlaisia (siinä missä onnettomat perheet ovat kaikki omalla tavallaan onnettomia). Gilles sanoo: minä haluan olla sinun elämässäsi, en sinun kirjoissasi. Claire vaikenee. Koska hänen jokainen kirjansa on ruumisarkku kuolleelle rakkaudelle, lupaus näyttäisi tarkoittavan, että heidän tarinansa olisi päättymätön ja että he rakastavat toisiaan aina.

Suhteen alussa Claire ei voi mitenkään nähdä, mitä on tulossa. Hän kokee ja ajattelee, että Gilles on hidas, vakava, tarkkaavainen, kekseliäs. Kuuntelee ja kunnioittaa naista. Huolehtivainen. Muutkaan, jotka tuntevat hänet ja tarinan edetessä puhuvat, eivät ole nähneet hänessä aluksi mitään poikkeavaa, puhumattakaan pahaenteistä. Claire kokee eläneensä kaksi tai kolme vuotta lähellä ja turvassa, kuin yhtä päättymätöntä ja onnellista päivää. Gilles käytti paljon intiimiä rakkauden kieltä ja alkoi käyttää sitä hyvin pian. Mutta – sanoo Carole, yksi todistajista – Claire saattoi sanoa päätä käsissään pidellen, että Gilles on täysi typerys – ja todeta sen huvittuneena. Naisilla on enemmän sanoja kuin miehillä, ja ne menevät syvemmälle. Gilles puhui viittä kieltä ja osasi puhua kulttuurista, mutta kahdenkeskisessä puheessa hän ei päässyt latteuksia syvemmälle. Clairen sanoin: hän etsi kaikki sanansa itsensä ulkopuolelta. Siksi hän halusi pikemminkin toimia, hoitaa asioita, ja siinä hän oli hyvä. Kun hänen täytyi puhua, (todelliset) tunteet jäivät tosiasioiden toteamisen alle. Gilles ei itkenyt koskaan, ja Claire näki hänen itkevän vain kerran, suosikki-oopperansa Toscan näytöksessä – kohtauksessa, jossa juonitteleva murhamies Tosca sanoo kateutensa kohteelle ja uhrilleen kuvanveistäjä Cavaradossille: *Questo è luogo di lagrime* ("Tässä on kyynelten paikka"). Kaikesta tästä Clairen piti oppia etsimään totuutta – kreikaksi *alétheia* – sellaista, joka on "vailla unohdusta". Samalla hän eli kuin pumpulissa, **Honoré de Balzacin** lausetta mukaillen: "Me olimme onnellisia, kuten te kaikki haaveillette olevanne."

Romaani etenee oikeudenkäyntiin liittyvien vaiheiden kautta, joita Laurens ei kirjaa selvästi: lukija saa seurata Clairen keskusteluja asianajajansa kanssa, paneutua Clairen ystävien tai sukulaisten kuulusteluihin tutkinnan aikana ja seurata osia oikeudenkäynnistä. Kesken kerronnan lukija saa tietää, että Gilles on koomassa. Claire joutuu selittämään asianajajalleen ja lukijalle, kuinka hän kirjailijana rekisteröi kaiken ja tarkkailee kaikkea, mutta kuinka hän ihmisenä heittäytyy rakkauteen eikä heittäytyneenä aseta kyseenalaiseksi mitään sellaista, mikä tuntuu sivuseikalta.

Claire selittää suhdettaan mahdollisimman tolkullisesti – esimerkiksi mustasukkaisuutta (*jalousie*; kuinka paljon parempi sana kuin meidän hölmö

väännöksemme). Gilles yritti herättää Clairessa sellaisia tunteita kertomalla naisilta saamastaan huomiosta ja puhumalla aiemmista suhteistaan. Hän spekuloi Clairen suhteilla miehiin, etenkin hänen ex-mieheensä Julianiin vertautuakseen paremmaksi kuin tämä. Lisäksi hän sanoo rakastavansa Clairea enemmän kuin tämä häntä. Tämä menneisyydessä ja rakkauksissa piehtaroinen ärsyttää Clairea, vaikka se ei näytäkään johtuvan mustasukkaisuudesta.

He eivät koskaan riidelleet. Kyllä, se on totta, sanoo Claire. Gilles saattoi menettää malttinsa, yleensä tyhjänpäiväisistä asioista ja syistä. Kun maustekauppa ei ollut illalla auki, hän saattoi paasata, että Amerikassa kaupat ovat auki ympäri vuorokauden. Claire sanoi maltillisesti, että kauppiaiden täytyy saada levätä aivan kuin kirjailijoiden ja teatteriohjaajien. Mutta minä olen taiteilija, sanoi Gilles. Clairelle tuollaisista tapauksista ei syntynyt riitaa, mutta toistuvaa turhautumista ajan haaskaamiseen ja yhdentekevyyksiin. Toisaalta: hurmaavan miehen vihastumisessa oli jotakin arvoituksellista. Kiusallisia piirteitä hänellä oli, mutta ne eivät näyttäneet liittyvän mihinkään. Gilles kiinnitti esimerkiksi usein huomiota ihmisten ruumiillisiin vajavuuksiin. Tämän ja muun vastaavan Claire ajatteli johtuvan Gilles'n tunnekylmästä lapsuudesta. Joka tapauksessa Gilles osoitti hänelle huomiota ja kiintymystään – kaikki nuo olivat sivuseikkoja.

Carole todistaa, että Gilles järjesti juhlat saamastaan palkinnosta, pyöri ihmisten ympärillä, mutta jätti Clairen kokonaan huomiotta – ikään kuin he eivät olisi yhdessä. Juhlista tuli oudot. Gilles oli ajatellut niin paljon vain itseään ja omaa paistatteluaan, ettei ollut hankkinut vierailleen syötävää. Claire pelasti tilanteen osittain tuomalla kaksi lohipaistosta. Taas kerran: se kaikki oli outoa, mutta aivan liian vähän dramaattisten johtopäätösten tekemiseen.

Gilles halusi, että he ostaisivat yhdessä asunnon, ja vaikka Claire koki ikäväksi, kuinka Gilles kärtti häntä maksamaan, hän suostui ajatukseen. Gilles oli ollut Clairen luona vain kolme kertaa, ja jokainen kokemuksista oli hänelle tavalla tai toisella ikävä. Niinpä Clairesta, joka kävi hyvin usein Gilles'n luona, tuntui siltä, että Gilles

viihtyi ainoastaan omassa valtakunnassaan. Claire ei vastustellut, koska koki viihtyvänsä siellä – kaikista kummallisuuksista ja ristiriitaisuuksista huolimatta.

Gilles ei pitänyt psykiatriasta eikä psykoanalyysistä – isä- ja äitisuhteen vatkaamisesta – koska halusi katsoa ja mennä eteenpäin. Hänen isänsä oli alkoholisti, joka oli kuollut kauan sitten, mutta äidillä oli poikaansa sitäkin enemmän tunnevaltaa. Gilles suhtautui elämään mekaanisesti, eikä tunnustanut kivun, ahdistuksen eikä yksinäisyyden olemassaoloa. Kuten sanottu, Claire ei päätellyt tällaisista asioista mitään, koska hän rakasti tätä miestä. Kun hänen asianajajansa kysyi, oliko Gilles koskaan ollut väkivaltainen ja tehnyt hänelle pahaa, Claire vastasi kieltävästi.

Vaikka Gilles menestyi työssään ja oli matkoilla kaiken aikaa, hän näki Clairessa oman äitinsä ja väitti tämän halveksivan häntä. Gilles'n kehonkieli oli jäätävää, vaikka he rakastelivat usein ja vaikka Gilles toisti toistamasta päästyään, että rakasti ja viestinnällään hän vei Clairen tunteiden vuoristoradalle; he olivat kuin viholliset, jotka rakastavat toisiaan tai rakastavaiset, jotka vihaavat toisiaan. Gilles – vaikka halveksi psykiatriaa – oli itse parisuhteensa tulkinnassa juuttunut ajatukseen, että nainen, jota hän sanoi rakastavansa, oli hänelle kuin hänen äitinsä, hänen paha äitinsä. Claire lainaa **Romain Garyn** mietelmää, jota pitää myrkyllisenä: ”Äidin rakkauden myötä elämä antaa meille aamunkoitteessa lupauksen, jota se ei koskaan pidä.” (Miesten äitisuhdepuheesta suuttuvalta Clairelta näyttää jäävän huomaamatta, että mietelmän subjektina ei ole äiti eikä edes nainen vaan elämä – siis miesten oma tuntemus siitä, mitä heille elämässä tapahtuu.)

Outo tapaus: Claire soittaa ystävänpäivänä Torontoon ja Gilles vastaa – tai oikeastaan vastaa tietämättään, kun hänen puhelimensa avautuu taskussa tai muuten. Aluksi Claire kuulee ääniä, joiden hän luulee tulevan ravintolasta ja ryhtyy iloisen huvittuneena rupattelemaan rakastetulleen. Sitten hän huomaa, että Gilles puhuukin toiselle naiselle, vieläpä englantia: ”Should I make you a coffee, darling? A good strong coffee with my coffee machine, not your sock juice, you know.” Claire

huomaa, että ollaan Gilles'n luona kotona ja tämä tekee vieraalle naiselle kahvit koneella, jonka on saanut häneltä joululahjaksi. Claire kuulee naisenkin puhuvan ja arvioi häntä: ulkomaalainen, vulgääri, ei kovin älykäs, suorasukainen, varma viehätysvoimastaan. Kuuluu naurua ja Gilles'n omakehuista puhetta. Claire haluaa huutaa: olen täällä ja kuulen kaiken! Claire päättelee, että Gilles tietää hänen kuulevan ja puhuu samalla myös hänelle: julmaa, pahaa... Tahallista: ei voi olla... Syöpä hiipii Clairen kehoon 14.2.2019.

Seuraavana päivänä Gilles kiistää kaiken; hän ei ole pettänyt Clairea eikä siten omaa lupaustaan, jonka oli Clairelle antanut – tai jota hän itse oli Clairelta penännyt normalisoidakseen oman vaatimuksensa, ettei Claire koskaan kirjoittaisi hänestä. Mutta Claire kirjoittaa Gilles'lle sähköpostiviestin, koska keskustelusta ei tule mitään. Hän kirjoittaa kiihkottomasti, järkevästi. Hän kirjoittaa Gilles'lle rakastavansa tätä – siitähän on kysymys. Gilles vastaa puhumalla terapiastaan ja huolistaan – siis vain itsestään. Asian vierestä.

Sitten tulee käänne, joka päättää pitkän ensimmäisen luvun. Gilles ehdottaa Clairelle yhteisen asunnon myymistä ja tämän emmittyä Gilles lupaa lunastaa Clairen osuuden. He tapaavat nuoren naispuolisen välittäjän, joka alkaa puhua talon huonoista puolista: rapautumisesta, lohkeilusta, kehnosta äänieristyksestä sekä uusista suunnitelmista, joiden toteutuessa kadulle tulee lisää liikennettä. Hän arvioi, että talosta saisi tällaisenaan korkeintaan 270.000 euroa, mikä saa Clairen järkyttymään, koska he olivat maksaneet siitä 360.000 euroa. Claire ei suostu myyntiin, ja Gilles siirtyy puhumaan välittäjälle. Claire ei kuule heidän keskusteluaan. Gilles palaa Clairen luo ja sanoo lähtevänsä saattamaan pettynyttä välittäjää. Samalla Gilles käy eteisessä laatikolla, jolla Claire on ennenkin nähnyt hänen käyvän ottamassa suuhunsa jonkin kapselin. Heidän lähdettyään Claire käy katsomassa laatikon ja huomaa, että Gilles oli ottanut viagraa. Gilles lähti välittäjän kanssa ja Claire sanoi menevänsä bussilla, mutta palasikin taloon.

(Claire kertoo tästä asianajajalleen ja mainitsee, että oli myös kirje, jonka hän järkyttyneenä oli pudottanut kädestään. Kirje?, kysyy asianajaja. Santarmit eivät löytäneet mitään kirjettä. On kuulusteltava välittäjää, sanoo Claire kiihtyneenä. Asianajaja sanoo välittäjän kertoneen, että Claire oli lähestynyt häntä hyvin hyökkäävästi.)

Gilles palasi tietämättä Clairen jääneen taloon. Hän näki laatikon auki, ja Claire näki silmittömän vihan hänen katseessaan – täysin muuttuneena siitä, mitä oli vielä viisitoista minuuttia sitten. Gilles ryntäsi Clairea kohti, yritti ottaa kirjeen hänen kädestään, kirje lipsahti lattialle, Gilles alkoi kuristaa Clairea, joka hapuili käteensä tyttareltaan lahjaksi saamansa koristekiven, jolla löi Gillesiä rajusti päähän. Välittäjä oli etäänpäjä ja oli ehkä nähnyt kaiken; joka tapauksessa hän – rouva Rossi, jonka mies oli santarmi – oli hälyttänyt santarmit paikalle. – Claire ei muistanut näistä vaiheista mitään.

Välittäjä oli kuvannut väkivaltaisen kohtauksen santarmeille, jotka olivat vanginneet Clairen. Asianajaja sanoo rouva Rossin väittäneen, että Claire odotti talossa väijyen miestään. Saattaessaan Clairea bussipysäkille he olivat tämän kuullen sopineet, että Gilles hakee toimistolta mitan ja palaa taloon myyntiin liittyviä mittauksia tekemään. Se on valhe!, huusi Claire. He olivat tulossa taloon rakastelemaan. Siksi Gilles oli ottanut viagraa. Rouva Rossi oli nähnyt kirjeen ja tiesi sen olevan vahingoksi ja siksi hän oli hävittänyt sen. Auttakaa minua, sanoi Claire asianajajalleen, olen tulossa hulluksi.

Clairen kirjallinen agentti kertoi tämän asianajajalle, että Claire, kaikkien mielessään jo valmiiksi harkitusta murhasta tuomitsema ja maineensa menettänyt kirjailija, oli hauraudessaan pelottavan tuntuinen. Hänestä oli tullut vetäytynyt ja puhumaton, eristynyt televisiota katsomaan ja oman mielensä maailmaan. Oikeudenkäynnin lähestyessä Claire avautuu kuitenkin vähitellen, ryhtyy kirjoittamaan runoja ja ryhtyy katsomaan tarkemmin amerikkalaista elokuvaa *Gaslight* (1944, nähtävillä dailymotionissa), jossa manipuloivaa murhaajaa näyttelevän **Charles Boyerin**

roolihahmossa hän tunnistaa Gilles'n piirteitä. Hän katsoi muitakin vastaavantyyppisiä elokuvia ja huomasi, että hänen kärsimyksensä narsistin käsissä eivät olleet ainutlaatuisia. Hän kykeni kylmällä metodisella katseella ja nimenomaan havaintoja tekevänä kirjailijana tutkimaan Gilles'n persoonaa ja sitä, mitä oli tapahtunut. Hän sai selville, kuinka paljon aikaa Gilles oli viettänyt heidän asunnossaan salaisen rakastettunsa Marinan kanssa. Ystävänsä Émilien kanssa Claire jäljitti Gilles'n käytöksestä toistuvia piirteitä, jotka osoittivat hänen pyrkineen systemaattisesti tuhoamaan Clairen. Niin Claire alkoi kirjoittaa selvittääkseen totuuden. Rikoksen todellisena näyttämönä ei ole heidän talonsa, ajattelee Claire, vaan Giles'n mieli, hänen aivoituksensa. Claire etäänny tunteistaan – jotka hänelle edelleen ovat olemassa – ja etsii totuutta valheellisesta miehestä, jota on rakastanut.

Kukapa muu kuin **Blaise Pascal** on sanonut: *L'homme n'est qu'un monstre incompréhensible*: Ihminen ei ole kuin käsittämätön hirviö. Kirjailija lainaa mietelmää Muotokuvabotti-nimisen luvun alussa.

Claire oli alusta alkaen Gilles'lle projekti. Hänen koko elämäntyönsä oli nukketeatteria, eivätkä hänen ihmissuhteensaakaan olleet muuta. Lähestyikö hän metodisesti ja tarkkaan harkiten Clairea juuri siksi, että Claire oli hänen vaimonsa Violetten suosikkikirjailija? Oliko hän päättänyt suunnitelmastaan juuri silloin, kun Violette oli halunnut hänen lukevan Clairen kirjoja, jotta hän ymmärtäisi heidän parisuhteensa sotkuja – etenkin naisosapuolen kannalta? Gilles oli kunnioittava ja hellä – hän osasi liikuttaa kohdettaan kevyesti ja aina oikeasta narusta. Manipulaatio oli hänen ammattinsa: hän osasi liikuttaa liikuttumatta lainkaan itse. Sellaisen ihmisen on löydettävä aina uusia haasteita ja aina uusia kohteita, koska hänen suurimpana vaarana on ikävystyminen. Mitä on koko teatterin takana? Koska siellä ei ole rakkautta, siellä ei ole mitään. **Benjamin Constant** kirjoitti aikoinaan – Claire ajatteli – aivan kuin kuvauksen siitä, mitä Gilles on: ”Minä tiesin, että rakastin, mutta en tuntenut sitä.”

Narsistin ruumiinavaus: Gilles on täysin muukalainen toisten ihmisten tunteille – paitsi vihalle, kateudelle ja pelolle. Sielussaan – jos hänellä sellainen on – hän on yksin. Kuitenkin hän haluaa tulla rakastetuksi ja ihailuksi. Niinpä hänen täytyy rakkautta ja ihailua saadakseen teeskennellä. Narsisti elää naamion alla.

Claire käy läpi asioita, jotka viittaavat samaan suuntaan, yksittäisinä epäselvästi tai eivät välttämättä ollenkaan, mutta yhdessä ne ovat kaikki sitä samaa. Gilles'n elekieli ja sanaton viestintä kielivät salaisuuksista ja valheista. Gilles halusi häntä ajamaan häpykarvansa ja sanoi, että amerikkalaiset naiset ajavat ne. Gilles lainasi häneltä 600 euroa käteisenä (muka) serkulleen, tämän tyttären opintoja varten. Gilles oli ostanut mimoosita ja pannut ne veteen maljakkoon Clairen työpöydälle. Kun Claire oli keittiössä panemassa ostoksia jääkaappiin, Gilles huutaa työhuoneessa. Häneltä on kaatunut mimoosamaljakko Claire tietokoneen päälle. Tietokone on kastunut eikä toimi enää. Sen myötä myös uuden kirjan käsikirjoitus on mennyttä. Hän haluaa, että Claire ei kirjoita.

Kaikesta seuraa kuitenkin julkisesti ja kaikkien mielestä – ajattelee Claire – että hän on yrittänyt tappaa Giles'n eikä Gilles häntä. Gilles on puhdas, moitteeton, tohtori Jekyll, joka on päässyt täydellisesti eroon varjostaan herra Hydesta. Claire ymmärtää, että hänestä on tulossa herra Hyde, kaikkien edessä musta sielu, Gilles'n pahuuden kantaja, väkivaltainen manipuloitsija, patologinen valehtelija, mustasukkainen hirviö. Claire ajattelee kuitenkin: vaikka Gilles voittaa oikeudenkäynnin, hän joutuu palaamaan elämäänsä, joka ei ole elämää. Hän on mies, jolta hänen menneisyytensä on syönyt tulevaisuuden.

Tämän kaiken Clairen puolustusasianajaja kertoo oikeudenistunnossa – vain kuullakseen, ettei hänellä ole ensimmäistäkään todistetta sille käsittämättömälle väitteelle, että Gilles Fabian on vaarallinen sosiopaatti. Syyttäjä näyttää pääsevän tavoitteeseensa helposti, koska ainoaa mainittua todistella, kahakassa kadonnutta kirjettä, ei löydy mistään. Kukaan ei ole nähnyt herra Fabianin käyttäytyneen mielipuolisesti. Hän on uhri, ei syyllinen. Syyllinen on Claire Lancel, sairaalloisen

mustasukkainen nainen, joka on yrittänyt tappaa hänet lyömällä häntä kovalla esineellä päähän. Ja todistaja toisensa jälkeen on astunut esiin kertomaan, kuinka hieno ihminen Gilles on aina ollut kaikkia kohtaan, aina valmis palvelemaan muita – helposti vihastuva, kunnianhimoinen, kyllä, mutta hän on aina antanut arvon muillekin ja etenkin kunnioittanut naisia.

Oikeudenkäynnissä Clairea ei ymmärretä lainkaan, ja hänet tuomitaan. Valamiehistö pohtii kaksi tuntia, toteaa teon harkitsemattomaksi ja Clairelle langetetaan kahden vuoden vankeustuomio, josta hän on istunut tutkintovankeudessa jo 18 kuukautta. Käytännössä hän on oikeudenkäynnin jälkeen vapaa.

Kirjoja ja etenkin trillereitä ja dekkareita on hankala lopettaa vaikuttavasti ja vakuuttavasti. Camille Laurens päättää tutkielmansa – sillä sellainen tämä dekkari todella on – epilogiin, joka kertoo Clairen julkaisseen kokemastaan kirjan ja siten rikkoneen Gilles’lle antamansa lupauksen. Gilles tietysti haastaa Clairen oikeuteen. Gilles’n asianajaja leimaa teoksen myrkylliseksi – *toxique*, kursivointi kirjailijan – ja paheksuu erityisesti sitä, että Claire on rikkonut Gilles’lle antamansa lupauksen. Clairen asianajaja on rakentanut puolustuksen – Clairen toivomusta vastaan – sen varaan, että teos ei ole luonteeltaan omaelämäkerrallinen vaan puhdas fiktio. Claire ajatteli kirjoittaneensa ennen kaikkea omasta epäonnistumisestaan yksityisessä elämässään. Oliko hän aina vain päättänyt rakastaa miehiä, jotka eivät edes halua rakastaa eivätkä olla onnellisia?

Johtopäätös voisi kiteytyä **Philip Rothin** *Amerikkalaisessa pastoraalissa* kirjoittamiin sanoihin: ”Tosiasia on, että muiden ymmärtäminen ei ole elämässä sääntö. Elämän tarina on olla väärässä heidän osaltaan, uudestaan ja uudestaan, uudestaan ja uudestaan, aina sinnikkäästi sekä vielä asioita huolellisesti harkittuaan tehdä saman virheen uudelleen.” Sitaatin jatko – jota Claire ei lainaa – vetää hieman toiseen suuntaan, mutta se on Rothin varsinainen pointti (lievin kääntäjän vapauksin): ”Siten me tiedämme elävämme. Ehkä on parasta unohtaa olevansa väärässä tai oikeassa ihmisistä ja vain heilua svengissä.” Claire jättää kuitenkin Rothin ajatuksen

kirjastaan pois, koska hänen oma ajatuksensa kulkee hieman toisin: hän haluaa, että lukija erehtyy hänen kanssaan alusta alkaen ja kokee, mitä on rakastaa ja erehtyä.

Lopussa seisoo todiste, joka ei todista oikeudessa mitään, mutta todistaa sille, joka lukee ja ymmärtää. Gilles'n äiti hylkäsi perheensä pojan ollessa pieni, ja pojasta kasvoi mies, joka vihasi kaikkia naisia. Gilles, joka inhosi psykiatrien äiti-isä -juttuja, oli vuodattanut Clairelle koko lapsuutensa – päätyäkseen kirjaan, jolla Claire tasasi tilinsä Gilles'n kanssa oikeudenkäynnin jälkeen. Myös Claire oli tullut lapsena hylätyksi, mutta siksi hän etsi miehistä rakastetuksi tulemista. Claire selittää, että niin he ajautuivat toistensa syliin, ja seuraukset olivat vääjäämättömät.

Kirja päättyy kuvaamaan upeaa lapsuuden lomamatkaa, jolla Gilles'n isä lupaa tälle, että perhe palaa yhdessä tähän paikkaan, joka pojasta tuntui paratiisilta. Kirja päättyy rikottuun lupaukseen.

Religion och brutal död i Österbotten

Sofia Sjö

Att läsa, se och lyssna på deckare har så länge jag kan minnas hört till ett av mina favoritnöjen. Som så många andra, uppskattar jag att koppla bort med en spännande berättelse där ett mord står i fokus. Ett mord som ofta löser sig och kanske lämnar en med en känsla eller hopp om att livet också möjligen löser sig. En känsla som i varje fall varar en lite stund.

Det akademiska intresset för deckargenren har varit begränsat. Länges sågs genren som underhållning utan något djupare värde, men med tiden har fler och fler studier blivit till. Faktum är att deckargenren hör till de mest lästa genrerna i världen och det finns all orsak att försöka förstå genren och dess fans. Forskare har bland annat studerat vad som lockar så många till deckarnas ofta rätt brutala världar, vad berättelserna har att säga om vår samtid och i vilken mån de utmanar eller understöder förenklade bilder av våld, orättvisor och olikhet.

Även religionen i deckarnas värld har diskuterats. Som flera forskare konstaterat är det kanske inte så konstigt att religion och deckare tidvis strålar samman. Deckare berör ofta frågor om vad som är rätt och fel, frågor som många gånger ligger nära religiösa reflektioner. Religion kan spela olika roller i berättelserna. Den kan, som i serien om *Father Brown*, vara en central del av detektivens liv, men den kan också vara en bakgrundsfaktor i den värld där karaktärerna existerar. Rätt vanligt är det ändå att religionen, när den får en betydande roll i en detektivberättelse eller kriminalhistoria, för något problematiskt och skrämmande till historien. Religionen framställs som kontexten för brutala händelser eller som det som driver mördaren. Det här är också fallet i några av de detektivromaner som kommit ut under de senaste åren och som sätter fokus på Österbotten. **Nilla Kjellsdotters** roman *Himmelsgården*

(2023) tar oss med till ett läger för tonårsflickor organiserat av en frikyrklig församling. En ung flicka som deltagit i lägret hittas mördad och snart visar det sig att allt kanske inte är som det verkar med lägret. Vad är det som för flickorna samman? Varför vill ingen tala om syftet med lägret? Har pastorn som drar lägret verkligen bara goda motiv? Det blir upp till polisen Mija Wadö att hitta en lösning och som läsaren vet från Kjellsdotters debut *Flickan i Stenparken* är religiös rörelser ett känsligt ämne för Wadö.

I **Christina Gustavsons** och **Simon Ventus** *Den som offrar sig* (2023) kopplas också religion och våldsam död samman. Boken inleds med ett brutalt mord på en prästfru. Meddelanden som kvinnan mottagit antyder att någon motsätter sig det faktum att hon är omgift. Ytterligare mord understryker att man har att göra med en mördare som drivs av tankar kring synd och straff, en mördare som verkar villig att göra och offra vad eller vem som helst för att få till den förändring hen ser som nödvändig.

Bilden *Himmelsgården* och *Den som offrar sig* ger av religion är kanske inte helt och hållet svart. I berättelserna återkommer en tanke på religiösa individer som villiga att ta sig an svåra frågor och hjälpa de som lider. I *Himmelsgården* antyds att religiösa organisationer kan erbjuda krisstöd när ingen annan gör det. I *Den som offrar sig* hittar vi präster och religiösa individer i bakom kastrullerna i soppköer. Det kan också påpekas att den problematiska tron som verkar driva mördaren inte knyts till någon verklig religiös rörelse. I likhet med vad som är fallet i många andra romaren och berättelser med fokus på ond bråd död och religion har vi att göra med mindre påhittade väckelser eller frikyrkor eller enskilda religiösa fanatiker som länge döljer sin identitet.

Någon konkret religionskritik med fokus på dagens samhälle är det därmed sällan deckare för fram. Det samma kan sägas gälla för Kjellsdotters och Gustavsons och Ventus verk. En del av deras religiösa protagonister ser visserligen problem i vissa religiösa organisationer, men deras perspektiv är inget som direkt understöds. En form av religionskritik som emellertid framträder här och i många andra deckare är bilden av religiösa personer som överfokuserade på normer och regler och hur allt ser

ut utifrån. Deckarnas religiösa karaktärer håller ofta fast vid strikta moralläror om rätt och fel och ifrågasätter beteenden som annars oftast accepteras. Samtidigt kan religiösa karaktärer också framställas som skenheliga – de säger en sak, men gör en annan. Återkommande är också bilden av att ett liv där religionen är styrande är problematiskt och ofta en väg till galenskap.

I vilken mån deckare försöker förstå sig på sina galna religiösa mördare varierar. Ibland erbjuds man som läsare eller tittare någon form av förklaring, i *Himmelgårdens* fall kopplade till händelser långt tillbaka i mördarens liv. I andra fall, som i *Den som offerar sig*, görs inga lika tydliga försök till förklaring, även om det även här ges en antydning om händelser tidigt i huvudkaraktärernas liv. Ofta finns med andra ord tragiska livsöden i bakgrunden, men det här presenteras vanligen inte som hela förklaringen till det som sker och varför mördaren gör de val hen gör.

Har de här berättelserna något väsentligt att säga om Österbotten eller religion i den här kontexten? Populärkulturen är aldrig en direkt reflektion av världen, men kan fånga in attityder och rådande föreställningar. Ser man på Österbottens historia med starka väckelser och också tragiska händelser kopplade till dessa kan man visserligen argumentera för att böckerna knyter an till något verkligt som säkert fortfarande sätter sina spår. Jag skulle kanske ändå snarare se det så att berättelserna tar fasta på de förutfattade meningar om Österbotten och dess religiösa liv många i varje fall finländska läsare säkert har – Österbotten som Finlands bibelbälte eller en plats där religionen är lite mera.

Det böckerna kanske ändå främst reflekterar är inställningen att religion som tar överhanden inte är något önskvärt – en tanke många deckare och andra berättelser ofta presenterar. I ett sekulärt samhälle finns det en önskan att hålla religionen i periferin. Den blir aktuell vid högtider och kriser, men är den mera än så blir den för många problematisk. Berättelserna speglar med andra ord en misstro mot stark religiositet och ett tvivel på en sådan religions motiv, en inställning som nog är rätt vanlig idag. Samtidigt utgår berättelserna ifrån och bygger vidare på denna misstro

för att skapa spänning och konflikt – berättelserna är med andra ord aldrig bara en spegling utan också en del av den bild som stiger fram.

Finns det en risk att man ifall man identifierar sig som religiös tar illa vid sig av de här berättelserna? Det är säkert möjligt. Men då bör man hålla i minnet att det hör till deckargenren att dra saker till sin spets. Det är med andra ord inte bara religiösa individer som, om de står i fokus i deckarnas värld, ofta framställs som extrema, fanatiska eller rent av galna. Det samma gäller så gott som alla andra också, om det sen rör sig om läkare, psykologer, politiker eller någon annan i rollen som mördare. I deckarens värld går ingen säker.

Recenserade romaner

Nilla Kjellsdotter: Himmelsgården. Stockholm: Norstedts. 445 s.

Gustavson & Ventus: Den som offrar sig. Helsingfors: Förlaget. 250 s.

Vartija N:o 2/2025

V. 1888 perustettu riippumaton aikakauslehti

137. vuosikerta

Julkaisija:

Vartija-aikakauslehden kannatusyhdistys r.y. (riippumaton yhdistys)

ISSN 0782-033X

www.vartija-lehti.fi

toimitus@vartija-lehti.fi

Päätoimittajat:

(vastaava)

Matti Myllykoski

Isonnevantie 41 A 9

00320 Helsinki

p. 050-3182453

matti.myllykoski@helsinki.fi

Mikko Ketola

Kirkkohistorian laitos

PL 33, 00014 Helsingin yliopisto

p. (09) 19122055

mikko.ketola@helsinki.fi

Vartijan kannatusyhdistyksen jäsenyys vuodelle 2025

Vartijan tukijäsen saa kaikki lehden numerot ja e-kirjat välittömästi niiden ilmestyttyä pdf-tiedostoina sähköpostiinsa. Lisäksi hän saa toimituksen uutiskirjeen ja kutsuja kiinnostaviin lukijatapaamisiin. Lehden nettisivulle uudet numerot ilmestyvät kaikkien luettaviksi pari kuukautta myöhemmin. Lukijatapaamisista tiedotetaan vain lehden tukijoille.

Vapaaehtoinen tukijäsenmaksu 20 € (opiskelijat ja työttömät 10 €) yhtä lukijaa kohden vuodelle 2019 maksetaan lehden Danske Bankin tilille FI79 8146 9710 2040 57. Viestitilaan maksaja merkitsee e-lehden ja e-kirjojen saajan tai saajien **sähköpostiosoitteen** ja varmuuden vuoksi myös **puhelinnumeron**. Maksaja saa välittömästi tiedon lehden julkaisemisesta Vartijan nettisivulla. Lisätietoja asiasta antaa matti.myllykoski@helsinki.fi

Toimitusneuvosto

Tuomas Vaura (pj.), Mikko Ketola, Matti Myllykoski, Niilo Rantala.

Vinjettikuvat: Anssi Rauhala